

Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο
Αθηνών
Σχολή Νομικών, Οικονομικών και Πολιτικών
Επιστημών
Τμήμα Νομικής

ΕΦΑΡΜΟΤΕΣ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

«Το δικαίωμα της απεργίας»

ΜΠΑΛΑΣΚΑ ΒΑΣΙΛΙΚΗ
Α.Μ.:1340200200323
Υπόψη: καθ. Α. Δημητρόπουλου

ΑΘΗΝΑ 2006

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

A. ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	3
B. ΚΥΡΙΩΣ ΜΕΡΟΣ.....	4
I. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ – ΕΓΓΥΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΑΠΕΡΓΙΑΣ.....	4
II. Η ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΟΧΥΡΩΣΗ ΤΗΣ ΑΠΕΡΓΙΑΣ.....	6
III. ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΑΠΕΡΓΙΑΣ.....	7
IV. ΦΟΡΕΙΣ ΚΑΙ ΑΠΟΔΕΚΤΕΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ.....	9
V. Η ΠΑΡΑΙΤΗΣΗ ΑΠΟ ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΤΗΣ ΑΠΕΡΓΙΑΣ.....	12
VI. Ο ΑΠΕΡΓΙΑΚΟΣ ΣΚΟΠΟΣ ΣΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ.....	13
VII. Η ΝΟΜΙΜΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΑΠΕΡΓΙΑΚΗΣ ΚΙΝΗΤΟΠΟΙΗΣΗΣ – Ο Ν. 1264/1982.....	16
VIII. ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΠΕΡΓΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΝΝΟΜΗ ΘΕΣΗ ΤΩΝ ΑΠΕΡΓΩΝ.....	17
α) η νόμιμη απεργία.....	18
β) η παράνομη απεργία.....	19
IX. ΜΟΡΦΕΣ ΑΠΕΡΓΙΑΚΩΝ ΕΚΔΗΛΩΣΕΩΝ.....	20
α) Ανάλογα με το άμεσο αποτέλεσμα που επιδιώκει.....	20
β) Ανάλογα με την τακτική που ακολουθείται.....	21
γ) Ανάλογα με το φορέα που έχει αναλάβει την ευθύνη της.....	23
δ) Ανάλογα με τον αποδέκτη των αιτημάτων της.....	24
X. ΓΕΝΙΚΕΣ ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΕΙΣ ΤΗΣ ΑΣΚΗΣΗΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΑΠΕΡΓΙΑΣ.....	27
α) Η γενική οριοθετική ρήτρα του άρθρου 5 παρ.1 Σ.....	27
β) Η καταχρηστική άσκηση δικαιώματος.....	29
XI. ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΑΠΕΡΓΙΑΣ.....	33
α) Οι συνταγματικοί περιορισμοί.....	33
β) Οι έμμεσοι ή νομοθετικοί περιορισμοί- η επιφύλαξη νόμου.....	33
γ) Η θεσμοποιημένη αναστολή του δικαιώματος της απεργίας - το άρθρο 48 Σ.....	36
δ) Πολιτική επιστράτευση των απεργών.....	37
XII. ΑΝΤΑΠΕΡΓΙΑ.....	39
Γ. ΒΑΣΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	41
ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	43
SUMMARY.....	43
ΛΗΜΜΑΤΑ.....	44
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	44
ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ.....	45

A. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η πίστη στην ατομική συμβατική και οικονομική ελευθερία ήταν για πολύ καιρό απεριόριστη¹. Η πεποίθηση ότι η επιδίωξη του ατομικού συμφέροντος οδηγεί στην πραγματοποίηση του γενικότερου συμφέροντος ήταν τόσο έντονη, ώστε η νομική επιστήμη αδιαφορούσε για το περιεχόμενο των δικαιπραξιών και αρκείτο στο γεγονός ότι υπάρχει σύμπτωση των δηλώσεων βούλησεως των μερών. Η σύμπτωση αυτή όμως δεν ήταν αποτέλεσμα της βούλησης των μερών, αλλά της υποταγής του οικονομικά ασθενούς στη βούληση του οικονομικά ισχυρότερου. Ιδιαίτερα στο χώρο της εξαρτημένης εργασίας απέναντι στον ισχυρό εργοδότη βρισκόταν ο οικονομικά ασθενής εργαζόμενος, του οποίου η διαπραγματευτική δύναμη ήταν ουσιαστικά ανύπαρκτη, και για τον πρόσθετο λόγο ότι η προσφορά εργασίας ήταν πολύ μεγαλύτερη από τη ζήτηση. Ο μισθός και οι λοιποί όροι εργασίας δεν ήταν προϊόν ελεύθερης διαπραγμάτευσης και συμφωνίας, αλλά μονομερούς επιβολής από τον εργοδότη.

Η αποκατάσταση της διαπραγματευτικής ισορροπίας μεταξύ εργοδοτών και εργαζομένων επιχειρήθηκε με την οργάνωση των εργαζομένων σε συνδικαλιστικές οργανώσεις. Η σύσταση των συνδικαλιστικών οργανώσεων ήταν μία αυθόρμητη κίνηση αυτοπροστασίας των εργαζομένων που στηρίχθηκε στην κοινωνική εμπειρία ότι η ομάδα ήταν δυνατό να αντιμετωπίσει και να εξισορροπήσει τη διαπραγματευτική υπεροχή του εργοδότη. Μάλιστα η συνένωση των εργαζομένων σε συνδικαλιστικές οργανώσεις συνέπεσε, σχεδόν, χρονικά με την πραγματοποίηση των πρώτων απεργιών, γεγονός που κατέδειξε ακριβώς τη δυνατότητα της ομάδας να αυτοπροστατεύει τα συμφέροντά της.

Σε συνταγματικό επίπεδο, το συνδικαλιστικό δικαίωμα, κατάκτηση μακροχρόνιων αγώνων των εργαζομένων συγκροτεί μία αντίπαλη εξουσία απέναντι σε εκείνη του εργοδότη-επιχειρηματία, που εκπορεύεται από το δικαίωμα ιδιοκτησίας στα μέσα παραγωγής. Στόχος αυτής της συλλογικά και αλληλέγγυα οργανωμένης αντιδύναμης των μισθωτών είναι ο περιορισμός της μονοπωλιακής εξουσίας να προσδιορίζει μονομερώς το εργασιακό καθεστώς².

Η συνδικαλιστική ελευθερία είναι ένα ατομικό δικαίωμα από το οποίο προέκυψαν πολλές επιμέρους εγγυήσεις. Μία από τις θεμελιακές αξιολογικές συνιστώσες που προσδιορίζουν τον σκληρό πυρήνα του συνδικαλιστικού δικαιώματος είναι η πλήρης και αποτελεσματική διασφάλιση της απεργίας ως του δραστηότερου και αναντικατάστατου διαπραγματευτικού όπλου και συμμετοχικού εργαλείου των εργαζομένων στη διαμόρφωση του περιεχομένου και των όρων των εργασιακών σχέσεων³.

Ως μία από τις κύριες μορφές συνδικαλιστικής δράσης η απεργία προστατεύεται στο ισχύον Σύνταγμα τόσο στα πλαίσια της συνδικαλιστικής ελευθερίας, όσο και ως αυτοτελές δικαίωμα. Ο κοινός νομοθέτης όλων των εργαζομένων δικαιούται να ρυθμίσει την άσκηση του δικαιώματος απεργίας.

¹ Βλ. αναλυτικά Λεβέντη Γ., Συλλογικό Εργατικό Δίκαιο, Δελτίο Εργατικής Νομοθεσίας, Αθήνα 1996, σελ. 20 για την αποτυχία της ατομικής σύμβασης εργασίας και το κοινωνικό ζήτημα που προέκυψε από αυτήν

² Βλ. Τραυλού-Τζανετάτου Δ., Συνδικαλιστική δράση στην επιχείρηση και Σύνταγμα, , Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 1984, σελ. 17

³ Βλ. Τραυλού-Τζανετάτου, όπ.παρ., σελ. 41

Αυτή η νομοθετική ρύθμιση σκοπό έχει σκοπό έχει κατά πρώτο λόγο να ρυθμίσει τα όρια του δικαιώματος απεργίας που προκύπτουν από τη φύση και το σκοπό του δικαιώματος (τα λεγόμενα «σύμφυτα όρια») και κατά δεύτερο λόγο να καθορίσει τους περιορισμούς, οι οποίοι σύμφωνα με το άρθρο 23 παρ.2 Σ επιτρέπεται να επιβληθούν σε συγκεκριμένες κατηγορίες εργαζομένων⁴.

Β. ΚΥΡΙΩΣ ΜΕΡΟΣ

Ι. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ – ΕΓΓΥΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΑΠΕΡΓΙΑΣ

Η συνδικαλιστική ελευθερία και το δικαίωμα των εργαζομένων στην απεργία, το οποίο αποτελεί ένα από τα βασικότερα μέσα συνδικαλιστικής δράσης, δεν αποτελούσαν ανέκαθεν δικαιώματα συνταγματικά κατοχυρωμένα. Η εξέλιξη του συνδικαλιστικού κινήματος στις διάφορες χώρες ήταν παρόμοια και πέρασε από διάφορα στάδια. Στην αρχή οι συνδικαλιστικές οργανώσεις ήταν παράνομες⁵, με μακροχρόνιους αγώνες όμως πέτυχαν αρχικά την ανοχή τους από την έννομη τάξη, στη συνέχεια την αναγνώρισή τους⁶. Ήδη με το τέλος του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου όλες σχεδόν οι χώρες είχαν καταλήξει στο συμπέρασμα ότι η ύπαρξη αυτών των οργανώσεων συμβιβαζόταν απόλυτα με το σύγχρονο σύστημα της βιομηχανικής παραγωγής⁷. Σήμερα η συνδικαλιστική ελευθερία είναι πλέον και τυπικά κατοχυρωμένη, τόσο μέσα από διεθνείς συμβάσεις όσο και στα συνταγματικά κείμενα διάφορων χωρών.

Τα πρώτα εργατικά συνδικάτα και, παράλληλά με αυτά, οι πρώτοι εργατικοί αγώνες εμφανίστηκαν στα τέλη του 18^{ου} αιώνα στην Αγγλία, όπου με νόμο του 1825 επιβλήθηκαν στο δικαίωμα της απεργίας περιορισμοί, οι οποίοι ίσχυαν μέχρι το 1875. Εν τω μεταξύ οι πρώτες μεγάλες απεργίες, με τη σημερινή έννοια του όρου, πραγματοποιήθηκαν στην Αγγλία το 1842 και στη Γαλλία ήδη το 1831 και 1833⁸.

Στην Ελλάδα η καθυστέρηση στην ανάπτυξη της οικονομίας και την εκβιομηχάνιση της χώρας είχε σαν αποτέλεσμα μία αντίστοιχη καθυστέρηση στην ανάπτυξη του συνδικαλιστικού κινήματος και τη δημιουργία συνδικαλιστικού οργανώσεων. Η εργατική επαγγελματική συνείδηση, ενώ αρχίζει να σχηματίζεται από το 1875, αργεί πολύ να αναπτύξει μία συνειδητή ταξική οργάνωση. Οι πρώτες εργατικές επαγγελματικές οργανώσεις δεν είχαν ούτε κατεύθυνση, ούτε ανεπτυγμένη την ταξική αλληλεγγύη, αλλά αποτελούσαν μία διάμεση μορφή συντεχνιακής και συνδικαλιστικής οργάνωσης. Το πρώτο εργατικό σωματείο, ο

⁴ Βλ. Λεβέντη, *όπ.παρ.*, σελ. 66 επ.

⁵ Βλ. Κορδάτου Γ., *Ιστορία του ελληνικού εργατικού κινήματος*, Ζ' έκδοση, Εκδόσεις Μπουκουμάνη, Αθήνα 1972, σελ. 17. Η απεργία στην Ελλάδα αποτελούσε κατά το 19^ο αιώνα ποινικό αδίκημα, που τιμωρείτο από το άρθρο 167 του Ποινικού Νόμου.

⁶ Βλ. Καρακατσάνη Α.- Γαρδίκια Στ., *Ατομικό εργατικό δίκαιο*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 1995, σελ. 35

⁷ Βλ. Διεθνές Γραφείο Εργασίας. *Η συνδικαλιστική ελευθερία*. Σειρά μαθημάτων εργατικής εκπαίδευσης, Μεταφρ. Ανδρέα Κυριακόπουλου. Αθήνα 1965, σελ. 34

⁸ Βλ. Καρακατσάνη Α., *Συλλογικό εργατικό δίκαιο*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 1992, σελ. 29

«Αδελφικός σύνδεσμος ξυλουργών του ναυπηγείου Σύρου» ιδρύεται το 1879. Ακολουθούν στις 11 Ιουλίου του 1882 οι τυπογράφοι της Αθήνας ιδρύοντας τον «Εργατικό σύνδεσμο των τυπογράφων», και λίγα χρόνια αργότερα, στα 1889, οι μηχανικοί και οι θερμοαστές των βαποριών στον Πειραιά⁹.

Κάποιες απεργίες στην Ελλάδα έγιναν πριν το 1869, ωστόσο οι πρώτες μεγάλες απεργίες δρομολογούνται από τους εργάτες του ναυπηγείου στη Σύρο το 1879, το παράδειγμα των οποίων ακολουθούν οι βυρσοδεψεργάτες. Στα 1882-83 πραγματοποιείται στην Αθήνα και στον Πειραιά μία σειρά απεργιών από τους τυπογράφους, τους βιβλιοδέτες, τις εργάτριες των εργοστασίων, τους τσαγκαράδες και τους ραφτάδες, οι οποίες όμως κατά κύριο λόγο έληξαν ανεπιτυχώς. Επιτυχής ήταν η απεργία των εργατών στα σιδηρολιθομεταλλεία της Σερίφου το 1883, καθώς οι εργοδότες δε μπόρεσαν να τη σπάσουν. Ιδιαίτερα έντονοι ήταν και οι εργατικοί αγώνες στους οποίους επιδόθηκαν οι μεταλλωρύχοι του Λαυρίου, οι οποίοι πραγματοποίησαν απεργίες το 1883, το 1887 και το 1896¹⁰.

Και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα όμως σημειώθηκαν έντονες απεργιακές κινητοποιήσεις, σε όλες σχεδόν τις πόλεις της χώρας. Απεργία πραγματοποίησαν το 1908 στην Πάτρα οι εργάτες της «Ελληνικής εργατικής ένωσης». Καπνεργατικές απεργίες πραγματοποιήθηκαν το 1909 στην Καρδίτσα και το Βόλο, όπου μάλιστα συνοδεύτηκαν από επεισόδια. Το 1910 πραγματοποίησαν στον Πειραιά απεργία οι τσιγαράδες και οι ναυτοθερμαστές, οι τελευταίοι με τη συμπαράσταση των εργατικών σωματείων της Αθήνας. Αυτήν τη δεύτερη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα σημειώνεται μία σειρά απεργιακών κινητοποιήσεων στην Κέρκυρα (εργάτες φωταερίου), την Θεσσαλονίκη (τσιγαράδες), τη Σέρifo (μεταλλωρύχοι), τη Λάρισα (σιδηροδρομικοί) αλλά και στο Βόλο, τη Σύρο και την Πάτρα¹¹. Την ίδια εποχή αρχίζουν να ιδρύονται και οι πρώτες δευτεροβάθμιες συνδικαλιστικές οργανώσεις (Εργατικά κέντρα Αθηνών, Πειραιώς και Θεσσαλονίκης), ενώ το 1918 ιδρύεται και η ΓΣΕΕ, η πρώτη τριτοβάθμια συνδικαλιστική οργάνωση¹².

Σε επίπεδο εγγυήσεων, το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι, το οποίο αναγνωρίστηκε για πρώτη φορά στο Σύνταγμα του 1864, έγινε υπό το Σύνταγμα του 1911 δεκτό ότι κάλυπτε και τις συνδικαλιστικές οργανώσεις των εργαζομένων. Παράλληλα, με το Ν. 281/1914, ο κοινός νομοθέτης αναγνώρισε, εκτός από το δικαίωμα των εργαζομένων να ιδρύουν και να προσχωρούν σε συνδικαλιστικές οργανώσεις, και το δικαίωμα δράσης των συνδικαλιστικών οργανώσεων, που είναι ίσως και η πιο ουσιαστική πλευρά των συνδικαλιστικών οργανώσεων¹³. Ήδη το Σύνταγμα του 1975 περιέλαβε εκτός από το άρθρο 12 στο οποίο κατοχυρώνεται η ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι και ειδικές διατάξεις για τη συνδικαλιστική ελευθερία και τη συνδικαλιστική δράση (άρθρο 23 παρ.1, 2).

Σε διεθνές επίπεδο εξάλλου, η Διεθνής Οργάνωση Εργασίας (Δ.Ο.Ε.) από το 1919 που ιδρύθηκε υπηρετεί, όπως ορίζεται στο Καταστατικό της, την προστασία της συνδικαλιστικής ελευθερίας των εργατικών οργανώσεων και τη δημιουργία ενός ελάχιστου διεθνούς επιπέδου προστασίας της εργασίας, με σκοπό

⁹ Βλ. Κορδάτου, όπ.παρ., σελ. 22 επ.

¹⁰ Βλ. Κορδάτου, όπ.παρ., σελ. 27-43

¹¹ Βλ. Κορδάτου, όπ.παρ., σελ. 184-205

¹² Βλ. Λεβέντη, όπ.παρ., σελ. 23

¹³ Βλ. Λεβέντη, όπ.παρ., σελ. 24

τη βελτίωση των όρων εργασίας και την εξασφάλιση της ειρήνης¹⁴. Για την επίτευξη των σκοπών αυτών έχει εκδώσει μία πληθώρα Διεθνών Συμβάσεων Εργασίας (ΔΣΕ), των οποίων όμως η ισχύς εξαρτάται από την επικύρωσή τους από τα αρμόδια όργανα κάθε κράτους μέλους. Η χώρα μας έχει επικυρώσει τη ΔΣΕ 87/1948 περί συνδικαλιστικής ελευθερίας και προστασίας του συνδικαλιστικού δικαιώματος, τη ΔΣΕ 98/1949 περί εφαρμογής των αρχών του δικαιώματος οργάνωσης και συλλογικής διαπραγμάτευσης και τη ΔΣΕ 135/1971 για την προστασία των εκπροσώπων των εργαζομένων εντός της επιχείρησης και τις παρασχετέες σε αυτούς διευκολύνσεις¹⁵.

Άλλα διεθνή κείμενα στα οποία προστατεύεται η συνδικαλιστική ελευθερία είναι: η Οικουμενική Διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου των Ηνωμένων Εθνών (1948), το Διεθνές Σύμφωνο για τα οικονομικά, κοινωνικά και μορφωτικά δικαιώματα (1966), το Διεθνές Σύμφωνο για τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα (1966), η Ευρωπαϊκή Σύμβαση των δικαιωμάτων του ανθρώπου του Συμβουλίου της Ευρώπης (1950) και ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης του Συμβουλίου της Ευρώπης (1961)¹⁶.

II. Η ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΟΧΥΡΩΣΗ ΤΗΣ ΑΠΕΡΓΙΑΣ

Το δικαίωμα της απεργίας προστατεύεται από το ισχύον στη χώρα μας Σύνταγμα με διττό τρόπο. Αφενός προστατεύεται από το άρθρο 23 παρ.1 Σ, σύμφωνα με το οποίο «το Κράτος λαμβάνει τα προσηκόντα μέτρα για τη διασφάλιση της συνδικαλιστικής ελευθερίας και την ανεμπόδιστη άσκηση των συναφών με αυτήν δικαιωμάτων εναντίον κάθε προσβολής τους, μέσα στα όρια του νόμου». Τα συναφή δικαιώματα στα οποία αναφέρεται η παραπάνω διάταξη δεν είναι άλλα από τη συλλογική αυτονομία και την απεργία. Η διασφάλιση του της συνδικαλιστικής ελευθερίας επιτυγχάνεται μέσα από την κατοχύρωση του εργασιακού αγώνα ως ένα από τα κυριότερα αντικείμενα της συνδικαλιστικής δράσης και της απεργίας ως το σημαντικότερο μέσο του, και ανάγει σε δικαίωμα τη χρήση αυτού του μέσου¹⁷.

Αφετέρου, όμως, η απεργία προστατεύεται και ως αυτοτελές δικαίωμα. Η σπουδαιότητα που έχει η απεργία για την άσκηση της συνδικαλιστικής ελευθερίας και τη διασφάλιση και προαγωγή των εργασιακών συμφερόντων των εργαζομένων οδήγησε το συντακτικό μας νομοθέτη στη θέσπιση του άρθρου 23 παρ.2 Σ. Με τη διάταξη αυτή το δικαίωμα της απεργίας προστατεύεται κατά τρόπο γενικό¹⁸. Η διάταξη αυτή με την καθιερωμένη, παραδοσιακή διατύπωση «η απεργία αποτελεί δικαίωμα» αναφέρεται στο δικαίωμα χρήσης του απεργιακού μέσου, δηλαδή στο κατοχυρωμένο από την παρ.1 του ίδιου άρθρου απεργιακό δικαίωμα.

Αντικείμενο της διάταξης αυτής δεν είναι η επανάληψη της εγγύησης του απεργιακού δικαιώματος, αλλά η εξειδίκευση της έννοιας της συνταγματικά ανεκτής απεργίας, στην οποία και προβαίνει, προσδιορίζοντας περιοριστικά ως

¹⁴ Βλ. Διεθνές Γραφείο Εργασίας, *όπ.παρ.*, σελ. 37

¹⁵ Βλ. Λεβέντη, *όπ.παρ.*, σελ. 77

¹⁶ Βλ. Λεβέντη, *όπ.παρ.*, σελ. 70-76

¹⁷ Βλ. Λεβέντη, *όπ.παρ.*, σελ. 29

¹⁸ Βλ. Λεβέντη, *όπ.παρ.*, σελ. 491

υποκείμενο του απεργιακού δικαιώματος τις νόμιμα συνεστημένες συνδικαλιστικές οργανώσεις των μισθωτών και καθορίζοντας και οριοθετώντας τους απεργιακούς σκοπούς. Η δεύτερη περίοδος της ίδιας παραγράφου, η οποία δεν αναφέρεται μόνο στο δικαίωμα χρήσης του απεργιακού μέσου, αλλά και στο δικαίωμα συμμετοχής σε απεργία, οριοθετεί τις οργανώσεις στις οποίες παρέχεται το απεργιακό δικαίωμα, καθώς και τα άτομα που έχουν δικαίωμα συμμετοχής σε απεργία, και συμπληρώνει την εξουσιοδότηση που παρέχει η παρ. 1 στον κοινό νομοθέτη, κατευθύνοντάς τον να επιβάλλει περιορισμούς στο απεργιακό δικαίωμα, καθώς και στο δικαίωμα συμμετοχής σε απεργία, σε συγκεκριμένους κρίσιμους, κατά την αντίληψη του συντακτικού νομοθέτη, για το κοινωνικό σύνολο τομείς¹⁹.

Η συνταγματική κατοχύρωση της απεργίας διασφαλίζει ότι το σχετικό δικαίωμα δεν μπορεί να καταργηθεί ή να περιοριστεί πέρα από το συνταγματικά προβλεπόμενο όριο, ούτε με τυπικό νόμο. Από την έννοια του δικαιώματος της απεργίας προκύπτει ότι ούτε η απόφαση να γίνει απεργία ούτε η εκτέλεσή της μπορούν να παρακωλυθούν ή να οδηγήσουν *in abstracto* ή *in concreto* σε δυσμενείς έννομες συνέπειες για τον δικαιούχο. Η συνταγματικώς θεμιτή απεργία δε μπορεί ποτέ να θεωρηθεί ως παράβαση της συμβατικής υποχρέωσης παροχής εργασίας ή ως καταγγελία της συμβάσεως εργασίας, ούτε να θεμελιώσει αστική, ποινική ή πειθαρχική ευθύνη του απεργού. Η άσκηση του δικαιώματος είναι ελεύθερη από οποιαδήποτε κρατική, εργοδοτική ή άλλη πίεση ή άδεια. Δεν αντίκειται όμως προς την ελευθερία απεργίας η υποχρέωση τήρησης δημοκρατικών διαδικασιών, οι οποίες αντιθέτως διασφαλίζουν την ελεύθερη άσκηση του δικαιώματος από κάθε εργαζόμενο²⁰.

III. ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΑΠΕΡΓΙΑΣ

Ο εννοιολογικός προσδιορισμός της απεργίας, δηλαδή ο καθορισμός της έννοιας που αποδίδει ο νομοθέτης στη συγκεκριμένη λέξη, είναι απαραίτητος για τον προσδιορισμό του εύρους του δικαιώματος. Πράγματι, η συνταγματική έννοια των λέξεων ενίοτε συμπίπτει με την κοινή χρήση τους, οπότε συνταγματική και κοινή έννοια συμπίπτουν. Σε άλλες περιπτώσεις όμως οι χρησιμοποιούμενοι όροι διαφοροποιούνται στο συνταγματικό κείμενο από την κοινή τους έννοια και αποκτούν μία ιδιαίτερη ευρύτητα, ώστε να απέχουν από τις αντίστοιχες έννοιες λ.χ. άλλων κλάδων του δικαίου²¹.

Ο συντακτικός νομοθέτης χρησιμοποιεί τις λέξεις χωρίς να παρέχει και ορισμό των αντίστοιχων εννοιών. Στις περισσότερες περιπτώσεις μάλιστα δεν εξουσιοδοτεί τον κοινό νομοθέτη να ορίσει συγκεκριμένη έννοια, οπότε ο κοινός νομοθέτης δεν έχει εξουσία αυθεντικής ερμηνείας του συντάγματος, επομένως ο ορισμός που θα δοθεί στη συγκεκριμένη έννοια θα πρέπει να είναι σύμφωνος με

¹⁹ Βλ. Παπασταύρου Δ., ΑΠΕΡΓΙΑ – Σχόλια στα άρθρα 19-22 ν. 1964/1982 (ενόψει και των ν. 1876/90, 1915/90, 2224/94), Εκδοτικός οίκος Αφοί Π. Σάκκουλα, Αθήνα 1995, σελ. 31-32

²⁰ Βλ. Δαγτόγλου Π., Ατομικά δικαιώματα, τ. Β', Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 1991, σελ. 877-878

²¹ Βλ. Δημητρόπουλου Α., Συνταγματικά Δικαιώματα, Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου, Τόμος III, Γ' Έκδοση – Αθήνα 2004, σελ. 60-61

τις συνταγματικές διατάξεις. Ο κοινός νομοθέτης δε μπορεί να αγνοήσει στοιχεία της αναζητούμενης έννοιας που ενυπάρχουν στο συνταγματικό κείμενο²². Αυτό συμβαίνει και στην περίπτωση του άρθρου 23 παρ.2 Σ, στο οποίο δεν υπάρχει κάποιος ορισμός της απεργίας, ούτε παρέχεται ανάλογη εξουσιοδότηση στον κοινό νομοθέτη. Συνεπώς, ο εννοιολογικός προσδιορισμός της απεργίας αποτελεί ζήτημα της θεωρίας και της νομολογίας.

Στην πρακτική, με τον όρο απεργία νοείται όχι μόνο η αγωνιστική αποχή μισθωτών από την εργασία τους, αλλά και οποιαδήποτε με αγωνιστικό σκοπό συλλογική αποχή από επαγγελματικές ή και από άλλες δραστηριότητες, όπως π.χ. η αποχή των δικηγόρων από τα δικαστήρια και των μαθητών από τα σχολεία, η αναστολή των εργασιών των ιδιοκτητών φαρμακείων ή αρτοποιείων ή δημόσιας χρήσης αυτοκινήτων, η οργανωμένη αποχή των καταναλωτών από την αγορά υπερτιμημένων αγαθών, ακόμα και η για αγωνιστικό σκοπό άρνηση λήψης τροφής από μεμονωμένο άτομο. Το εργατικό δίκαιο όμως ενδιαφέρεται για τον εργασιακό αγώνα, ο οποίος συνίσταται στη συλλογική αντιπαράθεση εκμισθωτών και μισθωτών εργασίας, δηλαδή εκείνων που παρέχουν εξαρτημένη εργασία με οποιαδήποτε μορφή και σχέση και από την άλλη πλευρά εργοδοτών²³.

Πράγματι, σύμφωνα με τον γενικό ορισμό που δίνεται στην απεργία ως κοινωνικό φαινόμενο, απεργία είναι η ομαδική αποχή από την εργασία που πραγματοποιείται με αγωνιστικό σκοπό, ή αλλιώς η συλλογική αποχή των μισθωτών από την εργασία με σκοπό να ασκήσουν, κατά κανόνα, πίεση στην εργοδοτική πλευρά στην επιδίωξή τους να εξυπηρετήσουν, να διαφυλάξουν και να προάγουν τα συλλογικά τους συμφέροντα. Τρία είναι δηλαδή τα στοιχεία που απαρτίζουν την έννοια της απεργίας: η αποχή από την εργασία, ο ομαδικός χαρακτήρας της αποχής και ο αγωνιστικός σκοπός. Κάθε περιστατικό που συγκεντρώνει τα παραπάνω στοιχεία είναι απεργία. Εφόσον συντρέχουν τα τρία αυτά στοιχεία πραγματοποιείται απεργία, ανεξάρτητα από το αν αυτή είναι νόμιμη ή παράνομη²⁴. Οι ειδικότεροι όροι για τη νομιμότητα μίας απεργιακής κινητοποίησης τίθενται με νόμους όπως ο Ν.1264/1982 (βλ. αναλυτικά παρακάτω, σελ.14).

Η συνταγματική έννοια της απεργίας εμφανίζεται εξάλλου με αυστηρά οριοθετημένο πλαίσιο. Συνταγματικώς θεμιτή απεργία είναι μόνο εκείνη που ασκείται από τις νόμιμα συνεστημένες συνδικαλιστικές οργανώσεις, αποσκοπεί στη διαφύλαξη και προαγωγή των οικονομικών και εργασιακών εν γένει συμφερόντων των εργαζομένων, δεν αφορά τους δικαστικούς λειτουργούς ή τους υπηρετούντες στα σώματα ασφαλείας και δεν αντίκειται στους περιορισμούς που κατ' εξουσιοδότηση του Συντάγματος θεσπίζει εκάστοτε ο νομοθέτης. Η «απεργία» των ανεξάρτητων επαγγελματιών (εμπόρων, ελευθέρων επαγγελματιών κ.λ.π.) είναι μέσο άσκησης πίεσης στην κυβέρνηση ή τρόπος διαμαρτυρίας, αλλά δεν αποτελεί «απεργία» κατά την έννοια του άρθρου 23 παρ.2 Σ²⁵. Το δικαίωμα

²² Βλ. Δημητρόπουλου, όπ.παρ., ibid

²³ Βλ. Παπασταύρου, όπ.παρ., σελ. 29

²⁴ Βλ. Λεβέντη, όπ.παρ., σελ. 66

²⁵ Βλ. Κουκιάδη Ι., Εργατικό Δίκαιο. Συλλογικές εργασιακές σχέσεις. Τόμος 1 (Συνδικαλιστικές ελευθερίες. Δίκαιο συνδικαλιστικών οργανώσεων), Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη 1997, σελ. 60 επ. καθώς και τις: ΣτΕ 2960/1983 ΤοΣ 1983, σελ. 664 για τους ιδιοκτήτες οδηγούς αυτοκινήτων δημόσιας χρήσης βυτιοφόρων υγρών καυσίμων και ΣτΕ 2512/1997 (Ολομ.) ΕλλΔνη 1997, σελ. 1924 για τους δικηγόρους. Στην πραγματικότητα δεν για απεργία των προσώπων αυτών, αλλά για αποχή από την επαγγελματική δραστηριότητα και όχι για απεργία.

της απεργίας κατοχυρώνεται μόνο υπό τις προϋποθέσεις αυτές της συνταγματικά θεμιτής απεργίας²⁶.

Στην έννοια της απεργίας κατά το άρθρο 23 παρ.2 Σ περιλαμβάνεται και η στάση εργασίας, η προσωρινή δηλαδή διακοπή της εργασίας χωρίς εγκατάλειψη του χώρου εργασίας²⁷. Και η λευκή απεργία όμως, η προγραμματισμένη δηλαδή από τις συνδικαλιστικές οργανώσεις επιβράδυνση του ρυθμού της εργασίας με συνέπειες μειωτικές της απόδοσής της, περιλαμβάνεται στη συνταγματική έννοια της απεργίας²⁸.

Για την ορθή οριοθέτηση του δικαιώματος, τόσο οι νομοθετικές ρυθμίσεις, όσο και η νομολογία των δικαστηρίων, επιχειρούν μία ισόρροπη αντιμετώπιση της ανεμπόδιστης άσκησης του δικαιώματος αυτού, σε συνδυασμό με άλλα συνταγματικά δικαιώματα και ελευθερίες καθώς και ορισμένες πάγιες αρχές της έννομης τάξης. Κατ' αυτόν τον τρόπο, το δικαίωμα της απεργίας εντάσσεται στην έννομη τάξη και ασκείται υπό την επιφύλαξη της προστασίας του δημόσιου συμφέροντος και των αναγκών του κοινωνικού συνόλου και ειδικότερα της προστασίας της δημόσιας υγείας και της ασφάλειας, της συνέχισης της λειτουργίας της δημόσιας υπηρεσίας, καθώς και της αστικής ευθύνης, σε περίπτωση ζημιωγόνων πράξεων. Με την έννοια αυτή, το δικαίωμα της απεργίας αποκτά έναν σχετικό χαρακτήρα, αφού θεωρούνται συνταγματικά ανεκτοί οι αναγκαίοι περιορισμοί άσκησης του δικαιώματος αυτού που όπως κάθε άλλο δικαίωμα είναι ευεπίφορο σε καταχρηστική άσκηση²⁹.

IV. ΦΟΡΕΙΣ ΚΑΙ ΑΠΟΔΕΚΤΕΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ

Σχετικά με το ζήτημα σε ποιόν ανήκει το δικαίωμα της απεργίας, ατομικά σε κάθε εργαζόμενο ή στις συνδικαλιστικές οργανώσεις, έχουν διατυπωθεί διαφορετικές απόψεις.

Κατά μία ευρέως υποστηριζόμενη στη θεωρία άποψη³⁰, φορείς του δικαιώματος είναι όσοι παρέχουν εξαρτημένη εργασία, ημεδαποί και αλλοδαποί, ανεξάρτητα από το εάν είναι μέλη συνδικαλιστικών οργανώσεων ή όχι, αλλά η άσκηση του δικαιώματος προϋποθέτει απόφαση των τελευταίων, κατά ρητή πρόβλεψη του άρθρου 23 παρ.2 Σ. Ο κοινός νομοθέτης μπορεί στο πλαίσιο της κατά την παρ.1 του ίδιου άρθρου επιφύλαξης του νόμου, να ορίσει ποια οργάνωση είναι αρμόδια για την κήρυξη της απεργίας σε κάθε επίπεδο (εκμετάλλευσης, επιχείρησης, υπηρεσίας, κλάδου κ.τ.λ.)³¹.

²⁶ Βλ. Δαγτόγλου, *όπ.παρ.*, σελ. 875 επ.

²⁷ Βλ. σχετικά την ΜονΠρωτΠειρ 3109/1983 ΤοΣ 1984, σελ. 222, κατά την οποία «το δικαίωμα της απεργίας (και των στάσεων εργασίας) αποτελούν την κορυφαία μορφή συνδικαλιστικής συλλογικής δράσης που προστατεύεται και κατοχυρούται συνταγματικώς...»

²⁸ Βλ. την ΜονΠρωτΑθ 920/1983 ΤοΣ 1983, σελ. 689, κατά το σκεπτικό της οποίας η μη συνέχιση από τους εργαζόμενους παροχής της εργασίας κατά τον συμφωνηθέντα και από πολλών ετών ισχύοντα τρόπο, συνιστά συμπεριφορά η οποία, καίτοι δεν ανταποκρίνεται στην παραδοσιακή (κλασική) έννοια της απεργίας, αποτελεί όμως συνταγματικά κατοχυρωμένη μορφή απεργίας (κατά την έννοια του αρθ. 23 παρ.2 Σ), που ονομάζεται «λευκή» ή «αφανής» απεργία.

²⁹ Βλ. Γιαλιτάκη Αικ., *Στοιχεία Συλλογικού Εργατικού Δικαίου*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 2003, σελ. 84-85

³⁰ Την άποψη αυτή εκφράζουν οι: Χρυσογόνος, Λεβέντης, Καρακατσάνης, Κουκιάδης

³¹ Βλ. Χρυσογόνου Κ., *Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα 2002, σελ. 498

Από την άσκηση του δικαιώματος της απεργίας αποκλείονται ρητά οι δικαστικοί λειτουργοί και όσοι υπηρετούν στα σώματα ασφαλείας, ενώ φαίνεται ότι ο συνταγματικός νομοθέτης υπολαμβάνει κατά μείζονα λόγο, ως δεδομένο ότι φορείς του δικαιώματος αυτού δεν είναι οι στρατιωτικοί³². Εξάλλου ειδικοί περιορισμοί μπορούν να επιβληθούν, με βάση την ανωτέρω διάταξη, στους υπαλλήλους του Δημοσίου, των Ο.Τ.Α. και άλλων ν.π.δ.δ., καθώς και στο προσωπικό των δημοσίου χαρακτήρα ή κοινωφελών επιχειρήσεων, εφόσον η λειτουργία τους έχει ζωτική σημασία για την εξυπηρέτηση βασικών αναγκών του κοινωνικού συνόλου, χωρίς πάντως να φτάνουν ως την κατάργηση ή την παρεμπόδιση της άσκησης του δικαιώματος. Οι ειδικότεροι αυτοί περιορισμοί όμως θα αναπτυχθούν αναλυτικότερα στη συνέχεια.

Η αποχή ελεύθερων επαγγελματιών από την άσκηση του επαγγέλματός τους, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, δεν αποτελεί απεργία κατά την έννοια του άρθρου 23 παρ.2 Σ, ωστόσο και για αυτούς συντρέχει η ανάγκη συλλογικής προάσπισης των επαγγελματικών τους συμφερόντων, συνεπώς θα πρέπει να θεωρηθεί ότι αυτοί είναι φορείς της συνδικαλιστικής ελευθερίας κατά το άρθρο 23 παρ.1 Σ, άρα και του δικαιώματος συνδικαλιστικής αγωνιστικής δράσης. Επομένως η συλλογική, εκούσια και πρόσκαιρη αποχή τους από την άσκηση του επαγγέλματός τους κατοχυρώνεται στην παρ.1 του άρθρου 23 Σ³³.

Το δικαίωμα της απεργίας μπορεί πάντως να παραχωρηθεί και σε εργαζόμενους, οι οποίοι καίτοι δεν απασχολούνται με σχέση εξαρτημένης εργασίας αλλά με άλλου είδους σχέση (π.χ. ανεξάρτητων υπηρεσιών, σύμβαση έργου), παρά ταύτα παρέχουν εργασία υπό συνθήκες εξάρτησης και εμφανίζουν ανάγκη προστασίας αντίστοιχη με αυτήν των εργαζομένων³⁴.

Κατ' άλλη άποψη³⁵, φορείς του δικαιώματος απεργίας είναι τόσο οι εργαζόμενοι ως άτομα, όσο και οι συνδικαλιστικές τους οργανώσεις: *in concreto* απεργούν τόσο μία συγκεκριμένη συνδικαλιστική οργάνωση που λαμβάνει τη σχετική απόφαση, όσο και συγκεκριμένα άτομα, γιατί εργασία μπορούν να προσφέρουν ή να αρνηθούν μόνο άτομα. Πρόκειται δηλαδή για ένα δικαίωμα συλλογικό, της συνδικαλιστικής οργάνωσης, αλλά και ατομικό, του κάθε εργαζόμενου. Σύμφωνα με την άποψη αυτή η διάταξη του άρθρου 23 παρ.2 εδ. α', κατά την οποία το δικαίωμα της απεργίας «ασκείται από τις νόμιμα συνεστημένες συνδικαλιστικές οργανώσεις», δεν αναφέρεται στους φορείς του δικαιώματος, αλλά στο πλαίσιο στο οποίο μπορούν οι εργαζόμενοι να απεργήσουν. Από αυτό το απεργιακό μονοπώλιο των συνδικαλιστικών οργανώσεων συνάγεται ότι απεργίες που κηρύσσονται από άλλες οργανώσεις, καθώς και αυθόρμητες ή αδέσποτες απεργίες που αποφασίζονται και διεξάγονται χωρίς την σύμπραξη των οικείων συνδικαλιστικών οργανώσεων, όχι μόνο δεν προστατεύονται, αλλά και απαγορεύονται από το Σύνταγμα.

Μία τρίτη άποψη, τέλος, λαμβάνοντας ως βάση τη διατύπωση της διάταξης του άρθρου 23 παρ.2 Σ, κατά την οποία το απεργιακό δικαίωμα ασκείται από τις

³² Βλ. Χρυσογόνου, *όπ.παρ.*, σελ. 499

³³ Βλ. Χρυσογόνου, *όπ.παρ.*, *ibid*

³⁴ Βλ. Λεβέντη, *όπ.παρ.*, σελ. 67. Ένα τέτοιο παράδειγμα παραχώρησης του δικαιώματος απεργίας αποτελεί το άρθρο 1 παρ.2 Ν. 1876/1990, με το οποίο η εφαρμογή του νόμου αυτού επεκτείνεται σε πρόσωπα τα οποία παρέχουν εργασία υπό συνθήκες εξάρτησης και εμφανίζουν ανάγκη προστασίας αντίστοιχη με αυτήν των εργαζομένων.

³⁵ Βλ. Δαγτόγλου, *όπ.παρ.*, σελ. 877 επ.

νόμιμα συνεστημένες συνδικαλιστικές οργανώσεις, υποστηρίζει ότι το Σύνταγμα θέλησε τις συνδικαλιστικές οργανώσεις των μισθωτών ως υποκείμενο του απεργιακού δικαιώματος. Οι υπέρμαχοι της άποψης αυτής επικαλούνται προς επίρρωσή της και την παρ. 6 του άρθρου 4 του Ν. 1876/1990 για τις ελεύθερες συλλογικές διαπραγματεύσεις, στην οποία προβλέπεται ότι κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων και της διαδικασίας μεσολάβησης και διαιτησίας «οι συνδικαλιστικές οργανώσεις διατηρούν το δικαίωμα της απεργίας.»³⁶ Η άποψη αυτή διακρίνει μεταξύ δύο δικαιωμάτων: αφενός του δικαιώματος της απεργίας, το οποίο ανήκει στις συνδικαλιστικές οργανώσεις και του οποίου η άσκηση είναι δυνατή μόνο κατά τρόπο συλλογικό (συλλογικό δικαίωμα), και αφετέρου του δικαιώματος συμμετοχής σε απεργία, που ανήκει σε κάθε έναν μισθωτό χωριστά, ο οποίος μπορεί μέσω της μονομερούς του ενέργειας που συγκροτεί η συμμετοχή του στην απεργία να επιφέρει αναστολή των ενοχικών υποχρεώσεων που απορρέουν από τη σύμβαση εργασίας (ατομικό δικαίωμα)³⁷. Συγκεκριμένα υποστηρίζεται ότι το δικαίωμα των οργανώσεων έχει διαφορετικό περιεχόμενο από το δικαίωμα των μισθωτών και ότι η απεργία ως όπλο αγώνα ανήκει στις συνδικαλιστικές οργανώσεις, ενώ δικαίωμα κάθε μισθωτού είναι, όταν κηρύσσεται νόμιμα απεργία, να απέχει από την εργασία του, δηλαδή να μετέχει στην απεργία. Πρόκειται δηλαδή για δύο διαφορετικά δικαιώματα που υπάρχουν στον ίδιο χώρο, το καθένα με άλλο περιεχόμενο και άλλο φορέα. Η άποψη αυτή δεν αμφισβητεί ότι το δικαίωμα των συνδικαλιστικών οργανώσεων τείνει στην εξυπηρέτηση όχι δικού τους συμφέροντος, αλλά συμφερόντων των μισθωτών, το γεγονός αυτό και μόνο όμως δεν καθιστά υποκείμενο του απεργιακού δικαιώματος τους μισθωτούς³⁸.

Αποδέκτες του δικαιώματος απεργίας είναι, όπως και γενικά της συνδικαλιστικής ελευθερίας, τόσο το κράτος όσο και οι εργοδότες και μάλιστα αυτό ισχύει άμεσα στις ιδιωτικές έννομες σχέσεις.

Ο ρόλος του κράτους στη ρύθμιση των εργασιακών σχέσεων είναι αποφασιστικός. Η δομή και η λειτουργία των εργασιακών σχέσεων στο σύγχρονο επίπεδο οργάνωσης του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής και των νομοθεσιακών όρων αναπαραγωγής του επηρεάζεται άμεσα από την πολιτική εξουσία. Μέσα στο πλέγμα των σύγχρονων οικονομικών αναγκαιοτήτων και της νομικής και πολιτειακής τους οργάνωσης εντάσσεται οργανικά ο αποφασιστικός ρόλος του κράτους στη ρύθμιση των εργασιακών σχέσεων. Ο ρόλος αυτός του κράτους εκφράζεται και επιβεβαιώνεται συνταγματικά μέσα από σειρά διατάξεων στις οποίες προβλέπεται η υποχρέωση του κράτους να προστατεύει την εργασία, φροντίζοντας για την απασχόληση και την ηθική εξύψωση των εργαζομένων, η δυνατότητά του να ρυθμίσει τους γενικούς όρους εργασίας (άρθρο 22 παρ.1,2 Σ) και γενικότερα να προγραμματίζει και να συντονίζει την οικονομική ζωή, με σκοπό την παγίωση της κοινωνικής ειρήνης και την προστασία του γενικότερου συμφέροντος (άρθρο 106 παρ.1 Σ), οι οποίες ταυτόχρονα συνθέτουν τις βασικές

³⁶ Βλ. Παπασταύρου, *όπ.παρ.*, σελ. 35 επ.

³⁷ Βλ. Κυρίτση Δ., *Ο χαρακτηρισμός της απεργίας ως νομίμου ή παρανόμου*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα 1987, σελ. 92 επ., 144, 151. Ίδια άποψη εκφράζει και η Γαλιτάκη, *όπ.παρ.*, σελ. 83

³⁸ Βλ. Παπασταύρου, *όπ.παρ.*, σελ. 36

ερμηνευτικές συντεταγμένες για τον προσδιορισμό του πεδίου νόμιμης άσκησης του δικαιώματος απεργίας και από την πλευρά του αποδέκτη³⁹.

Σε ό,τι αφορά τον εργοδότη ως αποδέκτη του δικαιώματος απεργίας, η σχέση εξαρτημένης εργασίας εξ ορισμού εμπεριέχει την άσκηση οικονομικής εξουσίας από αυτόν. Οι απειλές για τον εργατικό συνδικαλισμό, ο οποίος αποτελεί απαραίτητο αντίβαρο της εξουσίας αυτής, προέρχονται σε μεγάλο βαθμό από αυτήν ακριβώς την πλευρά, με συνέπεια να υφίσταται επιτακτική ανάγκη προστασίας του. Γι' αυτό άλλωστε η θεωρία περί «τριτενέργειας» των ατομικών δικαιωμάτων έλκει την καταγωγή της από το εργατικό δίκαιο⁴⁰.

V. Η ΠΑΡΑΙΤΗΣΗ ΑΠΟ ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΤΗΣ ΑΠΕΡΓΙΑΣ

Τα δικαιώματα του ανθρώπου είναι κατ' αρχήν «απαράγραπτα και αναπαλλοτρίωτα»⁴¹. Η σύγχρονη θεωρία του Συνταγματικού Δικαίου δε δέχεται τη νομική δυνατότητα παραίτησης από τα θεμελιώδη δικαιώματα. Η αρχή του ανίσχυρου της παραίτησης από τα θεμελιώδη δικαιώματα δε θίγει βέβαια τη δυνατότητα των φορέων τους να απέχουν σε συγκεκριμένες περιπτώσεις από την άσκησή τους.

Η αρχή του αναπαλλοτρίωτου των θεμελιωδών δικαιωμάτων προκύπτει από την προστατευτική λειτουργία των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Εάν κατά το Σύνταγμα θεωρούνταν έγκυρη η παραίτηση, τότε οι φορείς των θεμελιωδών δικαιωμάτων και αντίστοιχα η κρατική εξουσία θα ήταν σε θέση να διαπραγματευτούν την προστασία τους. Το αποτέλεσμα της διαπραγματεύσεως θα απέβαινε προφανώς σε βάρος της ασθενέστερης πλευράς, της πλευράς δηλαδή προς χάριν της οποίας θεσπίστηκε το θεμελιώδες δικαίωμα. Γι' αυτό και το Σύνταγμα δεν άφησε το δικαίωμα της απεργίας στο έλεος των διαπραγματεύσεων μεταξύ εργοδοτών και εργαζομένων, αλλά το διασφάλισε στο άρθρο 23 παρ.2 Σ. Αν το δικαίωμα της απεργίας ήταν απαλλοτριώσιμο, δηλαδή επιδεκτικό παραίτησης, θα σήμαινε πως θα ήταν και διαπραγματεύσιμο, όπως και πολλά άλλα θέματα που ρυθμίζουν οι συλλογικές συμβάσεις εργασίας⁴². Επομένως, η παραίτηση από το δικαίωμα άσκησης της απεργίας είναι νομικά ανίσχυρη και, άρα, η συμφωνία με τον εργοδότη για μη κήρυξη απεργίας, ασχέτως των ειδικότερων όρων ή της παροχής πλεονεκτημάτων δε δεσμεύει τους εργαζομένους⁴³.

³⁹ Βλ. Τραυλός- Τζανετάτος Δ., Απεργία και ασφαλιστικά μέτρα, Ανάτυπο από την έκδοση της σειράς «Συλλογικές εργασίες Β-1981 της Εταιρίας δικαίου εργασίας και κοινωνικής ασφάλισης», Αθήνα 1981, σελ. 15 επ.

⁴⁰ Βλ. Χρυσογόνου, όπ.παρ., σελ.483-484, 499

⁴¹ Βλ. Δημητρόπουλου Α., Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου. Τόμος Γ', Ημίτομος Ι, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα- Θεσσαλονίκη 2005, σελ. 131

⁴² Βλ. Τσάτσο Δ., Συνταγματικό Δίκαιο. Τόμος Γ'. Θεμελιώδη δικαιώματα. Ι. Γενικό μέρος, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 1998, σελ. 288

⁴³ Βλ. Γιαλιτάκη, όπ.παρ., σελ. 88

VI. Ο ΑΠΕΡΓΙΑΚΟΣ ΣΚΟΠΟΣ ΣΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ

Η διάταξη του άρθρου 23 παρ.2 Σ ορίζει ότι «απεργία ασκείται από τις νόμιμα συνεστημένες συνδικαλιστικές οργανώσεις για τη διαφύλαξη και προαγωγή των οικονομικών και εργασιακών γενικά συμφερόντων των εργαζομένων». Απεργίες με άλλους σκοπούς δεν προστατεύονται ή και απαγορεύονται από το Σύνταγμα. Σε αυτές ανήκουν προπάντων η πολιτική απεργία, καθώς και η απεργία με σκοπό την παρακώλυση της κρατικής λειτουργίας ή άσκηση πίεσης στον τρόπο άσκησης της⁴⁴.

Ωστόσο, κατά μία άποψη, αυτό που συνήθως χαρακτηρίζεται ως σκοπός της απεργίας, και σχεδόν πάντα ταυτίζεται με το περιεχόμενο των προβαλλόμενων από τον απεργιακό αγώνα αιτημάτων, είναι μία έννοια σημασιολογικά πολύ πλουσιότερη, η οποία διαρθρώνεται σε δύο επίπεδα⁴⁵.

Στο πρώτο επίπεδο, η εξουσία επιλογής της χρησιμοποίησης του απεργιακού αγώνα παίρνει το περιεχόμενο της κρίσης πάνω στη σκοπιμότητα μίας απεργίας, μίας κρίσης, που, όπως θα δούμε, αποδίδεται κατά τρόπο ανεπιφύλακτο στους προκρινόμενους από το Σύνταγμα νόμιμα συνεστημένους συνδικαλιστικούς φορείς των εργαζομένων. Η μόνη τυπική προϋπόθεση-όρος που τίθεται είναι, δηλαδή, η κήρυξη της απεργίας από νόμιμα συνεστημένες συνδικαλιστικές οργανώσεις. Σε αυτό το επίπεδο, η εξουσία ικανοποίησης του συμφέροντος που εμπεριέχεται στη δυνατότητα χρησιμοποίησης του απεργιακού μέσου για την επιδίωξη συμφερόντων, απονέμεται από το Σύνταγμα ανεπιφύλακτα, χωρίς δηλαδή να τίθεται καμία ειδική προϋπόθεση για τη χρησιμοποίηση της ευχέρειας προσφυγής στον απεργιακό αγώνα, καθιστώντας την εξουσία αυτή απόλυτη. Με άλλα λόγια, η σκοπιμότητα δε μπορεί να τεθεί κάτω από καμίας μορφής δικαστικό έλεγχο.

Αυτή η απόλυτη εξουσία των εργαζομένων, που αφορά την ικανοποίηση του γενικού εργασιακού συμφέροντος της επιλογής της απεργίας, ως μέσου για την επιδίωξη συμφερόντων, πρέπει να διακριθεί από την καθεαυτή εξουσία επιδίωξης συμφερόντων, που προσδιορίζεται από τη συνταγματική αναφορά στη «διαφύλαξη και προαγωγή των οικονομικών και εργασιακών γενικά συμφερόντων των εργαζομένων». Με την αναφορά αυτή, σε ένα δεύτερο επίπεδο, το αντικείμενο του απεργιακού σκοπού συγκεκριμενοποιείται στην εξουσία επιδίωξης ορισμένης κατηγορίας συλλογικών συμφερόντων, που το περιεχόμενό τους προσδιορίζεται με σαφή συνταγματική πρόβλεψη. Η άσκηση της εξουσίας αυτής είναι που μπορεί να τεθεί υπό δικαστικό έλεγχο.

Η συνταγματική διάταξη του άρθρου 23 παρ.2 είναι ίσως η μόνη από αυτές που αναφέρονται στα ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, που ορίζει κατά τρόπο θετικό και σαφή την επιδίωξη προς την οποία πρέπει να κατευθύνεται η άσκηση του δικαιώματος που προσδιορίζει. Στις περισσότερες από τις άλλες συνταγματικές διατάξεις που θεσπίζουν τα ατομικά δικαιώματα, ή δε γίνεται καμία συγκεκριμένη αναφορά στο αντικείμενο της επιδίωξης της άσκησης των δικαιωμάτων ή γίνεται αναφορά κατά τρόπο αρνητικό, με την οριοθέτηση δηλαδή

⁴⁴ Βλ. Δαγτόγλου, *όπ.παρ.*, σελ. 879

⁴⁵ Βλ. Παπασταύρου, *όπ.παρ.*, σελ. 44-54

του αντικειμένου του σκοπού, μέσα από γενικές ή ειδικότερες περιοριστικές ρήτρες⁴⁶.

Αντίθετα, η διάταξη του άρθρου 23 παρ. 2 Σ αναλαμβάνει να προσδιορίσει κατά τρόπο θετικό και συγκεκριμένο ως σκοπό άσκησης του δικαιώματος της απεργίας «τη διαφύλαξη και προαγωγή των οικονομικών και εργασιακών γενικά συμφερόντων των εργαζομένων». Με τη συγκεκριμένη αυτή διατύπωση της συνταγματικής διάταξης, ο σκοπός συνδέεται αφενός με την έννοια της άσκησης του δικαιώματος («ασκείται..για..») και έτσι γίνεται σαφές ότι η δικαιопαραγωγική βούληση του συνταγματικού νομοθέτη μετουσιώνεται σαφώς στην απονομή εξουσίας δράσης σε συγκεκριμένα υποκείμενα δικαιούχους («εργαζόμενους»), αφετέρου με την έννοια της εξουσίας επιδίωξης συγκεκριμένων συμφερόντων, έτσι ώστε να μην τίθεται σε αμφισβήτηση το αντικείμενο της χρησιμοποίησης του δικαιώματος της απεργίας («οικονομικά και εργασιακά συμφέροντα»)⁴⁷.

Με το άρθρο 19 παρ.1 ο Ν. 1264/1982 προσέθεσε στα αντικείμενα νόμιμης απεργίας τα ασφαλιστικά και συνδικαλιστικά συμφέροντα των μισθωτών και την εκδήλωση αλληλεγγύης προς άλλους μισθωτούς (απεργία αλληλεγγύης). Η απεργία αλληλεγγύης, ωστόσο, προστατεύεται από το Σύνταγμα μόνο υπό την προϋπόθεση ότι η αντίστοιχη απεργία των άμεσα ωφελούμενων από αυτήν είναι συνταγματικά θεμιτή, αλλιώς ο κίνδυνος καταστρατήγησης είναι προφανής. Έτσι δεν επιτρέπεται απεργία αλληλεγγύης για σκοπούς για τους οποίους το Σύνταγμα δεν προστατεύει την απεργία (π.χ. πολιτικούς σκοπούς) ή υπέρ εργαζομένων στους οποίους το Σύνταγμα απαγορεύει την απεργία (π.χ. δικαστικούς)⁴⁸. Για την απεργία αλληλεγγύης, όμως, ως ιδιαίτερη μορφή απεργίας θα γίνει λόγος παρακάτω.

Ζήτημα δημιουργείται όμως και από τη σωρευτική αναφορά της συνταγματικής διάταξης στα οικονομικά και εργασιακά συμφέροντα των μισθωτών, σχετικά με το εάν πρόκειται για δύο κατηγορίες ανεξάρτητες και άσχετες μεταξύ τους ή εάν, όταν το Σύνταγμα και οι νόμοι αναφέρονται στα οικονομικά συμφέροντα, εννοούν την οικονομική πλευρά των εργατικών διεκδικήσεων, το μισθολογικό θέμα στις διάφορες μορφές του.

Η διατύπωση του άρθρου του Συντάγματος ευνοεί την ένταξη των οικονομικών συμφερόντων στο πλαίσιο των σχέσεων μισθωτών- εργοδοτών. Ως εργασιακά συμφέροντα ο συντακτικός νομοθέτης ευνοεί τα συνδεδεμένα με τη σχέση εξαρτημένης εργασίας και ως οικονομικά δεν ευνοεί συμφέροντα άσχετα με τις εργασιακές σχέσεις, αλλά τις οικονομικές διεκδικήσεις των μισθωτών στο πλαίσιο πάντοτε της σχέσης εξαρτημένης εργασίας εργοδότη- μισθωτού. Όταν ο συνταγματικός νομοθέτης ομιλεί περί «οικονομικών και εργασιακών εν γένει συμφερόντων» φαίνεται ότι απλώς αποχωρίζει την οικονομική πλευρά των εργασιακών σχέσεων από τα υπόλοιπα εργασιακά θέματα. Συμφέροντα άσχετα με την εργασιακή σχέση, όπως εκείνα που αφορούν το μισθωτό ως φορολογούμενο, καταναλωτή, αποταμιευτή, βρίσκονται έξω από τα πλαίσια του συνταγματικά οριοθετημένου απεργιακού σκοπού. Τέτοια αιτήματα, με στενότερη ή απώτερη σχέση με τα οικονομικά των μισθωτών, τα οποία ανάγονται σε γενικότερα θέματα

⁴⁶ Βλ. Ληξουριώτη Γ., Ο σκοπός του δικαιώματος της απεργίας, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 1987, σελ. 42 επ.

⁴⁷ Βλ. Ληξουριώτη, όπ.παρ., ibid

⁴⁸ Βλ. Δαγτόγλου, όπ.παρ., σελ. 879

πολιτικής οδηγούν στο ευρύτερο θέμα της πολιτικής απεργίας, για την οποία θα γίνει λόγος αναλυτικά στη συνέχεια.

Στην έννοια των εργασιακών συμφερόντων, άλλωστε, περιλαμβάνονται, εκτός από τα οικονομικά, όσα μπορεί να σχετίζονται με οποιοδήποτε σημείο των ατομικών και συλλογικών εργασιακών σχέσεων, λ.χ. άδειες, ζητήματα σχετικά με την άσκηση του διευθυντικού δικαιώματος του εργοδότη, ζητήματα συλλογικών σχέσεων στο ενοχικό μέρος των συλλογικών συμβάσεων.

Συνδικαλιστικά συμφέροντα είναι όσα έχουν σχέση με τη συνδικαλιστική ελευθερία και δράση. Αυτά ανήκουν στα εργασιακά γενικά συμφέροντα και περιλαμβάνουν μεταξύ άλλων τα δικαιώματα στους τόπους εργασίας (βλ. άρθρο 18 Ν.1264/1982), ρυθμίσεις ευνοϊκότερες για την προστασία των συνδικαλιστικών στελεχών ή για τις διευκολύνσεις τους, όπως οι συνδικαλιστικές άδειες (άρθρα 14 και 17 του ίδιου νόμου), ζητήματα σχέσεων των συνδικαλιστικών οργανώσεων με την άλλη πλευρά κ.α.

Προβληματισμό δημιούργησε η διαφορά μεταξύ Συντάγματος και Ν. 1264/1982 αναφορικά με τον προσδιορισμό του απεργιακού σκοπού. Υποστηρίζεται ότι, αφού το Σύνταγμα καθόρισε τη συνταγματικά ανεκτή απεργία, προσδιορίζοντάς την με την οριοθέτηση του σκοπού της, συγκεκριμενοποιώντας έτσι τον ανεκτό και προστατευόμενο πυρήνα της απεργίας και τα όριά του, η οποιαδήποτε διεύρυνση ή συρρίκνωση του πυρήνα αυτού βρίσκεται έξω από την εξουσιοδότηση προς τον κοινό νομοθέτη (άρθρο 23 παρ.1) να ρυθμίζει τη συνδικαλιστική ελευθερία και τα συναφή δικαιώματα στα οποία ανήκει και η απεργία⁴⁹.

Η αναφορά του άρθρου 19 παρ.1 του Ν. 1264/1982 στα συνδικαλιστικά συμφέροντα δεν παραβιάζει τον συνταγματικά προσδιορισμένο απεργιακό σκοπό, αφού τα συνδικαλιστικά συμφέροντα ανήκουν στα εργασιακά γενικά συμφέροντα. Πρόβλημα δημιουργεί όμως η προσθήκη της διαφύλαξης και προαγωγής των ασφαλιστικών συμφερόντων. Βεβαίως και τα ασφαλιστικά συμφέροντα των μισθωτών ανήκουν στο κύκλωμα των κατά το Σύνταγμα οικονομικών και εργασιακών γενικά συμφερόντων. Όμως, σύμφωνα με το άρθρο 22 παρ.4 Σ, η ρύθμιση της υποχρεωτικής ασφάλισης, κύριας και επικουρικής, ανάγεται στην αποκλειστική εξουσία του κράτους ή νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου. Η ασφαλιστική αυτή σχέση είναι δημοσίου δικαίου και αναφέρεται στο νομικό δεσμό μεταξύ του κράτους ή του δημοσίου δικαίου ασφαλιστικού φορέα και του ασφαλισμένου. Αυτός είναι άλλωστε και ο λόγος που στην παρ.3 του άρθρου 2 του Ν. 1876/1990 διευκρινίζεται ότι στα ασφαλιστικά ζητήματα, που μπορούν να ρυθμιστούν με συλλογική σύμβαση, δεν περιλαμβάνονται εκείνα που αφορούν στην υποχρεωτική ασφάλιση.

Η απεργία είναι εργασιακή όταν γίνεται για ασφαλιστικά συμφέροντα τα οποία μπορούν να αποτελέσουν περιεχόμενο συλλογικής συμβάσεως. Επομένως, η απεργία για τη διαφύλαξη και προαγωγή των ασφαλιστικών συμφερόντων, που ανάγονται στην υποχρεωτική ασφάλιση και μπορούν να ικανοποιηθούν μόνο από την κρατική εξουσία και όχι από τον εργοδότη, έχει σαφώς πολιτικό χαρακτήρα⁵⁰ και βρίσκεται έξω από τα πλαίσια της κατά το Σύνταγμα ανεκτής απεργίας, το

⁴⁹ Βλ. Παπασταύρου, όπ.παρ., σελ. 45

⁵⁰ Βλ. σχετικά και την ΜΠΑ 3011/1990 ΔΕΝ 1990, σελ. 1027

οποίο δεν θέλησε να νομιμοποιήσει την πολιτική απεργία. Κατά συνέπεια μόνο ως βραχυχρόνια απεργία μπορεί να γίνει ανεκτή.

Κατ' άλλη άποψη⁵¹, βέβαια, απεργία για κοινωνικοασφαλιστικά θέματα, τα οποία ανήκουν στην αποκλειστική αρμοδιότητα της κοινωνικής ασφάλισης της χώρας μας (ασκείται αποκλειστικά από ειδικούς φορείς-νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου, που υπάγονται στην κρατική εποπτεία, ακολουθούν την εκάστοτε κυβερνητική ασφαλιστική πολιτική και λειτουργούν με κανόνες δημοσίου δικαίου), φαίνεται να είναι μία ειδική περίπτωση επιτρεπόμενης πολιτικής απεργίας, η οποία θα έχει τα όρια που επιβάλλονται από τη φύση της.

Από την άλλη πλευρά, αν το απεργιακό αίτημα αφορά σε ζητήματα ιδιωτικής ασφάλισης, όπως π.χ. στον εξαναγκασμό του εργοδότη να συνάψει σύμβαση με ιδιωτικό φορέα για την καθιέρωση ιδιωτικής ασφάλισης των μισθωτών ή για την βελτίωση των όρων της, τότε η απεργία από την άποψη του αιτήματος αυτού είναι νόμιμη⁵².

VII. Η ΝΟΜΙΜΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΑΠΕΡΓΙΑΚΗΣ ΚΙΝΗΤΟΠΟΙΗΣΗΣ – Ο Ν. 1264/1982

Όπως προκύπτει από τη δομή του άρθρου 23 του Συντάγματος, η συνδικαλιστική ελευθερία και η απεργία ως δικαίωμα ασκούνται σύμφωνα με τους ορισμούς του νόμου. Το Σύνταγμα περιέχει γενική διακήρυξη για τα δικαιώματα αυτά, αναγνωρίζοντας στο νομοθέτη την εξουσία διαρρύθμισης με συγκεκριμένες διατάξεις, ώστε ο τρόπος άσκησης τους να καλύπτεται από τη νομοθετική εγγύηση⁵³. Αν η απεργία είναι νόμιμη ή παράνομη εξαρτάται από τις προϋποθέσεις, τις οποίες κάθε έννομη τάξη απαιτεί για να την υιοθετήσει ως θεμιτό μέσο στην επιδίωξη των εργατικών συμφερόντων⁵⁴. Οι σχετικοί όροι και προϋποθέσεις της άσκησης του δικαιώματος της απεργίας δε συνιστούν δυσχεροποίηση μίας ελεύθερης επιλογής των μισθωτών, αλλά αποβλέπουν στη λήψη της σχετικής απόφασης με περίσκεψη, αφού η επιδίωξη της προαγωγής των εργασιακών συμφερόντων με συλλογική δραστηριότητα πρέπει να λαμβάνει υπόψη παράλληλα και την εξυπηρέτηση του κοινωνικού συμφέροντος. Η νομοθετική επιβολή περιορισμών είναι αναγκαία, δεν είναι όμως επιτρεπτό οι περιορισμοί αυτοί να οδηγούν στην ουσιαστική κατάργηση του δικαιώματος της απεργίας ή να καθιστούν δυσχερώς πραγματοποιήσιμη την άσκησή του.

Ο Ν. 1264/1982 ρυθμίζει τις ειδικότερες προϋποθέσεις οι οποίες πρέπει να συντρέχουν για να θεωρηθεί νόμιμη μία απεργία. Σύμφωνα με τις διατάξεις του νόμου αυτού θα πρέπει να υπάρχει κήρυξη της απεργίας από τις νόμιμα συνεστημένες συνδικαλιστικές οργανώσεις και μάλιστα η απόφαση για την απεργία θα πρέπει να λαμβάνεται από το αρμόδιο όργανο της συνδικαλιστικής οργάνωσης και σύμφωνα με τη διαδικασία που προβλέπει ο νόμος και το καταστατικό, έγκαιρη γνωστοποίηση των αιτημάτων και προειδοποίηση του εργοδότη πριν από την έναρξη της απεργίας καθώς και διάθεση του προσωπικού ασφαλείας. Εξάλλου, η άσκηση του δικαιώματος της απεργίας δε θα πρέπει να

⁵¹ Την άποψη αυτή υποστηρίζει ο Καρακατσάνης, *όπ.παρ.*, σελ. 257

⁵² Βλ. Παπασταύρου, *όπ.παρ.*, σελ. 47

⁵³ Βλ. Γιαλιτάκη, *όπ.παρ.*, σελ. 91

⁵⁴ Βλ. Καρακατσάνη, *όπ.παρ.*, σελ. 219-220

ασκείται καταχρηστικά (βλ. αναλυτικά παρακάτω, σελ. 23), ενώ και τα αιτήματα των απεργών θα πρέπει να είναι νόμιμα (βλ. αναλυτικά παραπάνω, σελ. 11).

Πιο αναλυτικά, στις πρωτοβάθμιες συνδικαλιστικές οργανώσεις, η απεργία κηρύσσεται με απόφαση της γενικής συνέλευσης. Η ανάθεση της αρμοδιότητας αυτής από το καταστατικό σε άλλο όργανο (π.χ. το διοικητικό συμβούλιο) δεν είναι επιτρεπτή, διότι ο νόμος επιβάλλει τη λήψη της σχετικής απόφασης από το ανώτατο όργανο της συνδικαλιστικής οργάνωσης. Σύμφωνα με τις γενικές διατάξεις περί λειτουργίας των συνδικαλιστικών οργανώσεων, η γενική συνέλευση λαμβάνει την απόφαση περί απεργίας με μυστική ψηφοφορία, αν μάλιστα το καταστατικό δεν ορίζει διαφορετικά, η απόφαση αυτή λαμβάνεται με σχετική πλειοψηφία των παρόντων (άρθρο 8 παρ.3).

Αποφασιστική αρμοδιότητα για την κήρυξη απεργίας έχει το διοικητικό συμβούλιο πρωτοβάθμιων συνδικαλιστικών οργανώσεων ευρύτερης περιφέρειας ή πανελλαδικής έκτασης, όπως επίσης των δευτεροβάθμιων και τριτοβάθμιων συνδικαλιστικών οργανώσεων, υπό την προϋπόθεση, σε όλες τις περιπτώσεις, ότι το καταστατικό δεν αναθέτει τη λήψη της σχετικής απόφασης σε άλλο όργανο, (τη γενική συνέλευση) (άρθρο 20 παρ.1). Στην περίπτωση της ένωσης προσώπων, η απόφαση για την απεργία λαμβάνεται από την πλειοψηφία των εργαζομένων στην επιχείρηση (με σχετική πλειοψηφία) και με μυστική ψηφοφορία (άρθρο 20 παρ.1 εδάφ. γ').

Η διάταξη του άρθρου 19 παρ.1 εδάφ. γ' επιβάλλει στη συνδικαλιστική οργάνωση την υποχρέωση της προειδοποίησης του εργοδότη εικοσιτέσσερις τουλάχιστον ώρες πριν από την πραγματοποίηση της απεργίας, με γνωστοποίηση και των αιτημάτων που αυτή αφορά. Το έγγραφο της γνωστοποίησης των αιτημάτων δεν απαιτείται να περιέχει και προειδοποίηση για τη χρονική στιγμή της κήρυξης της απεργίας, γιατί η τελευταία αποτελεί άλλη ενέργεια. Ο τύπος τηρείται αν η προειδοποίηση για την απεργία προς τον εργοδότη γίνεται με την ευκαιρία της γνωστοποίησης των αιτημάτων από κοινού, ή μεταγενέστερα με όριο το εικοσιτετράωρο⁵⁵.

Κατά το άρθρο 21 του Ν. 1264/1982 σε συνδυασμό με το άρθρο 2 του Ν. 2224/1994, η συνδικαλιστική οργάνωση που κηρύσσει την απεργία αναλαμβάνει τη φροντίδα να διαθέσει κατά τη διάρκεια της αποχής το αναγκαίο προσωπικό για την ασφάλεια των εγκαταστάσεων της επιχείρησης και την πρόληψη καταστροφών και ατυχημάτων. Τα καθήκοντα του προσωπικού ασφαλείας είναι γενικά η διαφύλαξη των τεχνικών μέσων λειτουργίας της επιχείρησης και η αποτροπή της επέλευσης ζημιών από διάφορους κινδύνους. Το προσωπικό ασφαλείας παρέχει τις υπηρεσίες του προς εκπλήρωση των σκοπών για τους οποίους διατίθεται, σύμφωνα με τις οδηγίες του εργοδότη (διευθυντικό δικαίωμα⁵⁶)

VIII. ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΠΕΡΓΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΝΝΟΜΗ ΘΕΣΗ ΤΩΝ ΑΠΕΡΓΩΝ

⁵⁵ Βλ. Γιαλιτάκη, όπ.παρ., σελ. 93

⁵⁶ Βλ. Καρακατσάνη, όπ.παρ., σελ. 245, υποσημ. 3

Η πραγματοποίηση μίας απεργιακής κινητοποίησης δεν είναι χωρίς συνέπειες για την έννομη θέση των απεργών. Για τον προσδιορισμό των συνεπειών της απεργίας βασική προϋπόθεση αποτελεί η διάκριση της νόμιμης από την παράνομη απεργία. Κατά τρόπο γενικό θα μπορούσε κανείς να πει ότι τα αποτελέσματα από τη νόμιμη απεργία αποτιμώνται ως κινούμενα στα πλαίσια «φιλεργατικού πνεύματος», γεγονός που δικαιολογεί την έλλειψη φιλεργατικού πνεύματος ως προς αυτά. Η συμμετοχή όμως του μισθωτού σε παράνομη απεργία καταργεί σε μεγάλο βαθμό τα δικαιώματα που έχει από τη σύμβαση εργασίας⁵⁷.

α) η νόμιμη απεργία

Η νόμιμη απεργία δε λύνει τις εργασιακές ατομικές σχέσεις, αναστέλλει μόνο για όσο διάστημα διαρκεί τις σχέσεις εργασίας των απεργών, και δεν παρέχει στον εργοδότη το δικαίωμα να καταγγείλει τις σχέσεις εργασίας των απεργών. Η αναστολή της σχέσης εργασίας εξαιτίας απεργίας δεν αφορά σε όλα τα σημεία της, αλλά μόνο όσα σχετίζονται λειτουργικά με την παροχή της εργασίας η οποία δεν εκπληρώνεται. Στη δυναμική αυτή ανήκει αντίστοιχα η αναστολή του διευθυντικού δικαιώματος και της υποχρέωσης υπακοής αντίστοιχα, καθώς η δράση τους συνδέεται άρρηκτα με την πλήρη λειτουργία της σχέσης εργασίας⁵⁸.

Η αναστολή της σύμβασης εργασίας εξαιτίας της απεργίας αφήνει άθικτο στον πυρήνα του τόσο τον ενοχικό δεσμό του εργαζόμενου όσο και τον οργανικό δεσμό του με την επιχείρηση στην οποία ανήκει. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα ότι ο χρόνος της απεργίας δεν είναι χαμένος χρόνος, καθώς ορθά εξομοιώνεται με χρόνο πραγματικής υπηρεσίας σε όλες τις περιπτώσεις που είτε η θεμελίωση μίας αξίωσης (π.χ. δικαίωμα προαγωγής) είτε ο καθορισμός του ύψους μίας παροχής ή αποζημίωσης (π.χ. επίδομα εορτών, επίδομα αρχαιότητας) συνάπτονται με τη διάρκεια του χρόνου εργασίας. Εφόσον η εργασιακή σχέση βρίσκεται ήδη πριν από την κήρυξη σε απεργία σε αναστολή από άλλο νόμιμο λόγο, όπως είναι π.χ. η ασθένεια ή η άδεια αναψυχής δεν αίρονται οι συνέπειες της αναστολής (καταβολή μισθού, συνέχιση άδειας). Ζήτημα γεννιέται, ωστόσο, στην περίπτωση που ο λόγος αναστολής εμφανίζεται κατά τη διάρκεια της απεργίας. Κατά μία άποψη, αν το κώλυμα αυτό εμφανιστεί σε απεργό, αυτός θεωρείται ότι συνεχίζει να απεργεί⁵⁹, κατά μία άλλη ο εργοδότης οφείλει την καταβολή των οφειλόμενων παροχών ή τη χορήγηση της άδειας⁶⁰.

Κατά το χρόνο της απεργίας δε συναναστέλλεται η λειτουργία των συμβουλίων εργαζομένων και η συναφής άσκηση των συμμετοχικών δικαιωμάτων του Ν. 1767/1990. Αυτό αποτελεί φυσική απόρροια της οργανωτικής λειτουργικής αυτοτέλει των συμβουλίων των εργαζομένων έναντι των επιχειρησιακών συνδικάτων⁶¹.

Στο χώρο του κοινωνικοασφαλιστικού δικαίου γίνεται ευρύτερα δεκτό ότι η αναστολή της σχέσεως εργασίας συμπαρασύρει σε αναστολή και την

⁵⁷ Βλ. Γιαλιτάκη, *όπ.παρ.*, σελ. 102

⁵⁸ Βλ. Καρακατσάνη, *όπ.παρ.*, σελ. 267 επ.

⁵⁹ Βλ. Καρακατσάνη, *όπ.παρ.*, σελ. 274

⁶⁰ Βλ. Λεβέντη, *όπ.παρ.*, σελ. 418

⁶¹ Βλ. Γιαλιτάκη, *όπ.παρ.*, σελ. 101

κοινωνικοασφαλιστική σχέση. Εντούτοις η αναστολή αυτή δε θίγει την ασφαλιστική ιδιότητα του εργαζομένου, του οποίου η ασφαλιστική κάλυψη και η υγειονομική περίθαλψη λόγω ασθένειας, για την οποία έχει θεμελιωθεί σχετικό δικαίωμα, δεν αναστέλλεται⁶².

Στο πλαίσιο της προβληματικής αυτής, ενδιαφέρον παρουσιάζει το ερώτημα αν και κατά πόσο το ατύχημα ενός εργαζομένου κατά τη διάρκεια απεργίας μπορεί να χαρακτηριστεί ως εργατικό. Η επιστήμη φαίνεται διχασμένη πάνω στο ζήτημα αυτό, η νομολογία πάντως δείχνει να διαμορφώνεται προς θετική φιλεργατική κατεύθυνση⁶³.

β) η παράνομη απεργία

Η συμμετοχή του μισθωτού σε παράνομη απεργία δεν αναστέλλει τη λειτουργία της σύμβασης εργασίας, αλλά συνιστά αυθαίρετη ή αδικαιολόγητη αποχή από την εργασία, δηλαδή παράβαση της σύμβασης εργασίας. Η απουσία του είναι νομικά αυθαίρετη και έχει όλες τις συνέπειες της αυθαίρετης απουσίας. Αξίωση στο μισθό για το διάστημα που απουσιάζει δε θα έχει (όπως άλλωστε δε θα είχε αν συμμετείχε σε νόμιμη απεργία), αφού ο ίδιος θα βρίσκεται σε υπερημερία. Ο χρόνος της συμμετοχής του μισθωτού σε παράνομη απεργία δεν προσμετράται στο χρόνο υπηρεσίας, όπως αυτός έχει σημασία κατά τις διατάξεις νόμων, συλλογικών συμβάσεων, κανονισμών εργασίας κ.α., ούτε θα ληφθεί υπόψη για τον υπολογισμό της άδειάς του⁶⁴.

Η συμμετοχή σε παράνομη απεργία ως αδικαιολόγητη αποχή από την εργασία παρέχει στον εργοδότη το δικαίωμα να καταγγείλει τη σύμβαση εργασίας αορίστου χρόνου ή συνιστά σπουδαίο λόγο καταγγελίας της σύμβασης εργασίας ορισμένου χρόνου. Δεν αποκλείεται, πάντως, οι συγκεκριμένες συνθήκες να καθιστούν την καταγγελία καταχρηστική. Κρίσιμα περιστατικά τα οποία θα πρέπει να ληφθούν υπόψη για την εκτίμηση του καταχρηστικού ή μη χαρακτήρα της απεργίας είναι η διάρκεια και οι άλλες συνθήκες της απεργίας, η συμπεριφορά του μισθωτού κατά τη διάρκεια της απεργίας, το συγγνωστό ή μη της πλάνης του μισθωτού σχετικά με τον παράνομο χαρακτήρα της απεργίας, τα κίνητρα της καταγγελίας και οι ανάγκες της επιχείρησης, όπως διαμορφώθηκαν μετά την απεργία⁶⁵.

Ο εργοδότης μπορεί να μην ασκήσει το δικαίωμα του για καταγγελία της σύμβασης εργασίας, παραιτούμενος ρητά ή σιωπηρά από αυτό.

Η συμμετοχή σε παράνομη απεργία συνιστά πειθαρχικό αδίκημα, αν αυτό προβλέπεται από τον κανονισμό εργασίας της επιχείρησης και διαπιστώνεται υπαιτιότητα του μισθωτού με αποτέλεσμα την δυνατότητα επιβολής πειθαρχικής ποινής, όπως παρατήρησης, επίπληξης, πρόστιμο, υποχρεωτικής αποχής από την εργασία (επί δέκα μέρες)⁶⁶.

Στην παράνομη απεργία την ευθύνη για αποζημίωση λόγω αδικοπραξίας έχει η συνδικαλιστική οργάνωση και όχι οι συμμετέχοντες στην απεργία. Οι

⁶² Τραυλού-Τζανετάτου Δ., Προβληματισμοί για τις συνέπειες της απεργίας στην έννομη θέση των απεργών, ΕΕΔ 1994, σελ. 132

⁶³ Τραυλού-Τζανετάτου, όπ.παρ., σελ. 138, υποσημ. 48

⁶⁴ Βλ. Λεβέντη, όπ.παρ., σελ. 623 επ.

⁶⁵ Βλ. Λεβέντη, όπ.παρ., σελ. 625

⁶⁶ Βλ. Γιαλιτάκη, όπ.παρ., σελ. 104

τελευταίοι ευθύνονται ατομικώς για την καταβολή αποζημίωσης με την ίδια νομική βάση (λόγω αδικοπραξίας) αν προβούν σε ενέργειες στρεφόμενες κατά του εργοδότη και της επιχείρησης⁶⁷.

ΙΧ. ΜΟΡΦΕΣ ΑΠΕΡΓΙΑΚΩΝ ΕΚΔΗΛΩΣΕΩΝ

Υπό τον γενικό τίτλο απεργία νοούνται οι διάφορες μορφές με τις οποίες αυτή εκδηλώνεται. Οι διάφορες μορφές με τις οποίες αυτή εμφανίζεται είναι πολλές και μπορούν να κωδικοποιηθούν με διάφορους τρόπους, ανάλογα με τα χρησιμοποιούμενα κάθε φορά κριτήρια. Η τυπολογία που παρατίθεται στη συνέχεια χρησιμοποιεί ως κριτήρια το άμεσο αποτέλεσμα που επιδιώκεται με την απεργία, την τακτική που ακολουθείται, το φορέας που έχει αναλάβει την ευθύνη της και το είδος και τον αποδέκτη των αιτημάτων της⁶⁸.

α) Ανάλογα με το άμεσο αποτέλεσμα που επιδιώκει

i. Η κλασική μορφή απεργίας- Διεκδικητική απεργία

Η διεκδικητική απεργία αποτελεί την κλασική μορφή απεργίας, κατά την οποία οι απεργοί προβάλλοντας συγκεκριμένα αιτήματα επιδιώκουν να κάμψουν τη θέληση του εργοδότη και να επιτύχουν άμεση ικανοποίηση των αιτημάτων τους. Η απεργία αυτή είναι πολλές φορές αόριστης διάρκειας και παρατείνεται μέχρι να υποκύψει η εργοδοτική πλευρά ή να εξαντληθούν τα όρια της αντοχής των απεργών⁶⁹.

ii. Προειδοποιητική απεργία

Η προειδοποιητική απεργία, αν και προβάλλει συγκεκριμένα αιτήματα, επιδιώκει απλώς να υπογραμμίσει στην εργοδοτική πλευρά την αγωνιστικότητα και αποφασιστικότητα των απεργών να διεκδικήσουν με δυναμικό τρόπο, δηλαδή και με απεργία διαρκείας αν χρειαστεί, την ικανοποίηση των αιτημάτων τους. Η προειδοποιητική απεργία διαφέρει από την κλασική απεργία κατά το ότι δεν έχει ως άμεσο στόχο την ικανοποίηση των αιτημάτων, αλλά τη διαδήλωση της αποφασιστικότητας των απεργών. Αποτελεί με άλλα λόγια επίδειξη δύναμης από στην εργοδοτική πλευρά. Η προειδοποιητική απεργία είναι από τη φύση της σύντομης διάρκειας και πραγματοποιείται συνήθως κατά το στάδιο των διαπραγματεύσεων. Και η προειδοποιητική απεργία, όπως κάθε απεργία πρέπει να κηρύσσεται για συγκεκριμένα αιτήματα, έστω και αν προέχει σε αυτήν η διαδήλωση της αποφασιστικότητας των απεργών⁷⁰. Αμφισβήτηση υπάρχει, ωστόσο, για τη νομιμότητα προειδοποιητικής απεργίας που πραγματοποιείται

⁶⁷ Βλ. Καρακατσάνη, *όπ.παρ.*, σελ. 277

⁶⁸ Βλ. Λεβέντη, *όπ.παρ.*, σελ. 500

⁶⁹ Βλ. Κυρίτση, *όπ.παρ.*, σελ. 80, Λεβέντη, *όπ.παρ.*, σελ. 501

⁷⁰ Βλ. Λεβέντη, *όπ.παρ.*, σελ. 501 επ.

κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων. Κατά την άποψη που δέχεται την ισχύ της αρχής του έσχατου μέσου στο ελληνικό δίκαιο⁷¹, η απεργία θα πρέπει να κηρύσσεται αφού προηγουμένως έχουν εξαντληθεί όλα τα ειρηνικά μέσα επίλυσης της διαφοράς και κατά κύριο λόγο οι συλλογικές διαπραγματεύσεις. Νόμιμη θα είναι πάντως η προειδοποιητική απεργία όταν ο εργοδότης θα αρνείται να προσέλθει σε διαπραγματεύσεις, άλλα και όταν θα έχει το χαρακτήρα απεργίας διαμαρτυρίας.

iii. Απεργία διαμαρτυρίας

Η απεργία διαμαρτυρίας αποτελεί έκφραση δυσaréσκειας των μισθωτών για συγκεκριμένα οικονομικά και εργασιακά αιτήματά τους και έκφραση γνώμης για τα ζητήματα αυτά. Και η απεργία διαμαρτυρίας προβάλλει συγκεκριμένα αιτήματα, έχει όμως ως άμεσο στόχο τη διαδήλωση της διαμαρτυρίας ή γνώμης των απεργών σχετικά με τα αιτήματα αυτά. Η απεργία διαμαρτυρίας είναι και αυτή από τη φύση της σύντομης διάρκειας⁷². Συχνά η απεργία διαμαρτυρίας μεταβάλλεται κατά την πορεία της σε διεκδικητική απεργία, δηλαδή σε απεργία που παρατείνεται χρονικά και επιχειρεί να κάμψει τη θέληση του εργοδότη. Τα επιχειρήματα που διαδηλώνει η απεργία διαμαρτυρίας πρέπει να αναφέρονται στους νόμιμους σκοπούς της απεργίας. Νομολογιακά έχει κριθεί ότι η απεργία διαμαρτυρίας που απευθύνεται στο κράτος και αφορά εργασιακά αιτήματα είναι κατ' αρχήν νόμιμη⁷³. Τα όρια πάντως της απεργίας διαμαρτυρίας είναι περιορισμένα σε σύγκριση με τα όρια της διεκδικητικής απεργίας. Η πίεση που οι συνδικαλιστικές οργανώσεις ασκούν δεν επιτρέπεται να ξεπερνά συγκεκριμένα όρια. Το Σύνταγμα δεν επιτρέπει την εξάρτηση των πολιτειακών οργάνων που ασκούν τη νομοθετική, εκτελεστική ή δικαστική εξουσία από τα οργανωμένα συμφέροντα. Για το λόγο αυτό, όταν η απεργία διαμαρτυρίας παρατείνεται πέρα από ορισμένα χρονικά όρια, υπερβαίνει το σκοπό της και γίνεται καταχρηστική. Η κατάχρηση όμως της άσκησης του απεργιακού δικαιώματος θα αποτελέσει αντικείμενο λεπτομερούς ανάλυσης παρακάτω.

β) Ανάλογα με την τακτική που ακολουθείται

i. Μερική και περιστροφική (ή εκ περιτροπής) απεργία

Η μερική απεργία χαρακτηρίζεται από την παύση εργασίας ορισμένων μισθωτών ή μονάδων παραγωγής με αποτέλεσμα, λόγω της σπουδαιότητας της εργασίας των πρώτων και της παραγωγικής αλληλεξάρτησης των δεύτερων, να επιτυγχάνεται αποτέλεσμα γενικής απεργίας. Συνήθως θα ακινητοποιείται ολόκληρη η εκμετάλλευση ή η επιχείρηση, γιατί λόγω της αλληλεξάρτησης των διάφορων τμημάτων της, ο εργοδότης δεν είναι δυνατόν να αποδεχθεί την εργασία

⁷¹ Βλ. Λεβέντη, *όπ.παρ.*, σελ. 583 επ.

⁷² Βλ. Λεβέντη, *όπ.παρ.*, σελ. 502 επ.

⁷³ Βλ. μεταξύ άλλων τις Εφαθ 5817/85 ΔΕΝ 1985, σελ. 899, ΜονΠρωτΛαμ 60/1986 ΔΕΝ 1986, σελ. 680, Μον ΠρωτΒόλ 69/1986 ΕΕΔ 1986, σελ. 709

των μισθωτών που δεν απεργούν⁷⁴. Η μερική απεργία είναι μία πολύ αποτελεσματική μορφή απεργίας, γιατί προκαλεί στον εργοδότη μεγαλύτερη ζημιά από τη συνηθισμένη απεργία. Οι ελάχιστοι μισθωτοί που απεργούν χάνουν βέβαια την αξίωση για το μισθό, το μεγαλύτερο μέρος του προσωπικού που προσφέρει φαινομενικά την εργασία του στον εργοδότη, ενώ γνωρίζει ότι ο εργοδότης δε μπορεί να την αποδεκτεί, διατηρεί την αξίωσή του για το μισθό. Το αποκορύφωμα αυτής της απεργίας είναι η κυκλική ή διαδοχική απεργία, όπου τα διάφορα τμήματα της επιχείρησης απεργούν διαδοχικά, αλλά η επιχείρηση μένει πάντα κλειστή⁷⁵.

ii. Στάσεις εργασίας και διαλείπουσα απεργία

Η διακοπτόμενη (διαλείπουσα) απεργία πραγματοποιείται με στάσεις εργασίας, δηλαδή με μερική διακοπή της εργασίας, μη καλύπτουσα ολόκληρο το συμβατικό ωράριο⁷⁶. Η αποχή των απεργών δεν είναι συνεχής, αλλά διακόπτεται κατά χρονικά διαστήματα. Οι στάσεις εργασίας μπορεί να επαναλαμβάνονται μέσα στην ίδια μέρα ή εβδομάδα ή μία φορά ανά εβδομάδα κ.ο.κ. Όπως ήδη αναφέρθηκε, οι στάσεις εργασίας αποτελούν μορφή απεργίας, πράγμα που έχει κριθεί και νομολογιακά⁷⁷. Οι στάσεις εργασίας και η διαλείπουσα απεργία θεωρούνται ως μία ενιαία απεργία, όταν πραγματοποιούνται για τα ίδια αιτήματα και δε μεταβάλλεται η περιοδικότητα (συχνότητα) των αποχών. Η τεχνική των στάσεων εργασίας προσομοιάζει αυτής της μερικής απεργίας. Οι απεργοί πλήττουν καίρια τον εργοδότη ακινητοποιώντας την επιχείρηση σε ώρες αιχμής, όπου η αποδοτικότητα της εργασίας και η παραγωγικότητα της επιχείρησης είναι πολύ υψηλή, χάνοντας μικρό μόνο μέρος του ημερομισθίου τους που αντιστοιχεί στο χρόνο της αποχής.

iii. Λευκή απεργία

Η λευκή ή αφανής απεργία δε συνίσταται στην πλήρη αποχή από την εργασία, αλλά στη μετάβαση και παραμονή στον τόπο αυτής καθ' όλο τον κανονικό χρόνο της εργασίας και στην παροχή της εργασίας, με μείωση όμως του ρυθμού απόδοσης αυτής. Η εργασία δηλαδή που παρέχεται είναι μειωμένης ποσότητας σε σχέση με το συνηθισμένο.

Η λευκή ή αφανής απεργία μπορεί να εκδηλωθεί με διάφορες μορφές⁷⁸. Μεταξύ αυτών είναι η επιβράδυνση του ρυθμού εργασίας και η συνεπεία αυτού μείωση της αποδοτικότητάς της, η επίδειξη υπερβολικού πλην όμως φαινομενικού ζήλου στη σχολαστική τήρηση των διάφορων κανονισμών και τυπικών διατυπώσεων της εργασίας, ώστε να δημιουργούνται δυσχέρειες και μείωση της αποδοτικότητας καθώς και η σύντομη διακοπή της εργασίας, χωρίς εγκατάλειψη

⁷⁴ Π.χ. απεργία πιλότων ή ιπτάμενων μηχανικών αεροπορικής εταιρίας ή χειριστών ηλεκτρονικών υπολογιστών σε τράπεζες

⁷⁵ Βλ. Λεβέντη, *όπ.παρ.*, σελ. 505, Κυρίτση, *όπ.παρ.*, σελ. 81

⁷⁶ Βλ. Γιαλιτάκη, *όπ.παρ.*, σελ. 90

⁷⁷ Βλ. παραπάνω, σελ. 5, υποσημ. 24

⁷⁸ Βλ. Κυρίτση, *όπ.παρ.*, σελ. 82 επ.

του χώρου εργασίας. Στην έννοια της λευκής απεργίας δεν περιλαμβάνεται η μείωση της ποιότητας της εργασίας με την παραγωγή ελαττωματικών προϊόντων, η την καταστροφή εργαλείων ή πρώτων υλών της επιχείρησης. Τα μέσα αυτά πίεσης αποτελούν σαμποτάζ ή μπουκοτάζ και δεν αποτελούν κατά κυριολεξία απεργία, γιατί δεν περιέχουν το στοιχείο της αποχής ή της ελάττωσης της εργασίας, που είναι το αναγκαίο χαρακτηριστικό γνώρισμα της απεργίας⁷⁹.

Αμφισβήτηση έχει υπάρξει στο παρελθόν για τη νομιμότητα της λευκής απεργίας⁸⁰. Κατά τη μάλλον κρατούσα σήμερα άποψη⁸¹, η λευκή απεργία αποτελεί νόμιμη μορφή απεργίας, με κάποιες ιδιομορφίες σε σχέση με την κλασική μορφή απεργίας. Στη λευκή απεργία οι απεργοί προσέρχονται στην επιχείρηση, προσφέρουν όμως εργασία μειωμένης ποσότητας, δηλαδή εργασία λιγότερη από τη συνηθισμένη. Και στην περίπτωση αυτή όμως υπάρχει το στοιχείο της αποχής που αποτελεί το κύριο χαρακτηριστικό της απεργίας.

γ) Ανάλογα με το φορέα που έχει αναλάβει την ευθύνη της

i. Συνδικαλιστική απεργία

Συνδικαλιστική είναι η απεργία που πραγματοποιείται με την καθοδήγηση και ευθύνη κάποιας συνδικαλιστικής οργάνωσης. Δικαίωμα συμμετοχής σε απεργία που κηρύσσεται νόμιμα, δηλαδή από νόμιμα συνεστημένη συνδικαλιστική οργάνωση, έχει και ο μη συνδικαλισμένος μισθωτός⁸².

ii. Μη συνδικαλιστική ή αδέσποτη απεργία

Η για αγωνιστικό σκοπό ομαδική αποχή από την εργασία ή η μη εκπλήρωση υποχρεώσεων που απορρέουν από τις ατομικές συμβάσεις εργασίας, όταν δεν έχει αποφασισθεί από νόμιμα συνεστημένη συνδικαλιστική οργάνωση συνηθίζεται να αποκαλείται «αδέσποτη» ή «άγρια» απεργία⁸³. Προϋπόθεση για την άσκηση του δικαιώματος της απεργίας είναι η ανάληψη της ευθύνης για την πραγματοποίησή της από κάποια συνδικαλιστική οργάνωση. Το Σύνταγμα (άρθρο 23 παρ.2) δεν επιτρέπει τη μη συνδικαλιστική ή αδέσποτη απεργία. Και πριν το Σύνταγμα του 1975, όμως, είχε επικρατήσει νομολογιακά η άποψη ότι η αδέσποτη απεργία είναι παράνομη⁸⁴.

Έτσι, οι συνδικαλιστικές οργανώσεις και μόνο φέρουν την ευθύνη για την απόφασή τους για απεργία, την κήρυξη της απεργίας και τη νομιμότητα της

⁷⁹ Βλ. Λεβέντη, όπ.παρ., σελ.

⁸⁰ Βλ. Λεβέντη, όπ.παρ., σελ. 507, υποσημ. 1 όπου παρατίθεται αναλυτική αρθρογραφία υποστηρικτών της άποψης ότι η λευκή απεργία ως συλλογική και προσχεδιασμένη μείωση της ποσότητας της εργασίας αποτελεί αθέτηση των ατομικών συμβάσεων εργασίας και ως εκ τούτου πράξη παράνομη.

⁸¹ Βλ. Κυρίτση, όπ.παρ., σελ. 82, Λεβέντη, όπ.παρ., σελ. 507 και ΜονΠρωτΑθ 920/1983 ΤοΣ 1983, σελ. 689

⁸² Βλ. και άρθρο 20 παρ.1 in fine του Ν. 1264/1982

⁸³ Βλ. Παπασταύρου, όπ.παρ., σελ. 63

⁸⁴ Βλ. σχετικά τις ΑΠ 272/1968 ΕΕργΔ 1968, σελ. 729, ΑΠ (Ολομ.) 526/1967 ΕΕργΔ 1967, σελ. 1438, ΑΠ 495/1966 ΕΕργΔ 1966, σελ. 1374

διεξαγωγής της. Οι συμμετέχοντες σε απεργία φέρουν ειδικά και μόνο την ευθύνη της άσκησης του δικαιώματός τους για συμμετοχή. Επομένως, για την αποκατάσταση της ζημιάς που προκάλεσε παράνομη απεργία μπορούν να εναχθούν μόνο οι υπαίτιες οργανώσεις και όχι οι μεμονωμένοι μισθωτοί, καθένας από τους οποίους μπορεί να εναχθεί μόνο για τις δικές του πράξεις ή παραλείψεις και για τις συνέπειες που προκάλεσε η ατομική του συμμετοχή σε παράνομη απεργία⁸⁵. Η από νόμιμα συνεστημένη συνδικαλιστική οργάνωση μεταγενέστερη ανάληψη της ευθύνης «αδέσποτης» απεργίας δεν την καθιστά αναδρομικά νόμιμη απεργία⁸⁶. Με την ανάληψη της ευθύνης από συνδικαλιστική οργάνωση, η αδέσποτη απεργία νομιμοποιείται μόνο για το μέλλον (ex nunc)⁸⁷.

Ποιες όμως είναι οι νόμιμα συνεστημένες συνδικαλιστικές οργανώσεις στις οποίες αναφέρεται το άρθρο 23 παρ.2 Σ; Αυτές δεν είναι μόνο οι συνδικαλιστικές οργανώσεις που έχουν σωματιακή μορφή, αλλά κάθε μορφής συνδικαλιστική οργάνωση που προβλέπει η εκάστοτε συνδικαλιστική νομοθεσία. Κατά συνέπεια, ο κοινός νομοθέτης, δημιουργώντας νέες μορφές συνδικαλιστικών οργανώσεων, μπορεί να επεκτείνει την άσκηση του δικαιώματος απεργίας σε ομάδες εργαζομένων που δεν αποτελούν συνδικαλιστική οργάνωση-σωματείο⁸⁸.

δ) Ανάλογα με τον αποδέκτη των αιτημάτων της

ι. Πολιτική απεργία

Πολιτική είναι η απεργία που γίνεται με σκοπούς πολιτικούς και λόγους που σχετίζονται με την πολιτική και τους πολιτικούς ανταγωνισμούς, ή η απεργία, η οποία για την ικανοποίησή των αιτημάτων της στρέφεται κατά του κράτους. Μία τέτοια απεργία μπορεί να αξιώνει ορισμένη πολιτική σε έναν τομέα ή τη μεταβολή της, την ψήφιση ή τροποποίηση ή κατάργηση νόμου κ.α. Αποδέκτης των αιτημάτων της είναι νοητό να είναι η νομοθετική, η εκτελεστική ακόμα και η δικαστική εξουσία⁸⁹. Τα προβαλλόμενα αιτήματα μπορεί να βρίσκονται δηλαδή εκτός των επαγγελματικών συμφερόντων των απεργούντων ή ακόμη και να είναι ευθέως ή συγκαλυμμένως πολιτικά. Επομένως, απεργία που στρέφεται κατά του κράτους-εργοδότη (fiscus) και διεκδικεί τη βελτίωση των όρων εργασίας δεν είναι πολιτική. Αντίθετα, είναι πολιτική η απεργία που απευθύνεται σε ιδιώτη-εργοδότη, διεκδικώντας αιτήματα που ανήκουν στην αποκλειστική ρυθμιστική

⁸⁵ Βλ. Καρακατσάνη, όπ.παρ., σελ. 277

⁸⁶ Βλ. Παπασταύρου, όπ.παρ., σελ. 41 αλλά και σειρά σχετικών αποφάσεων: ΑΠ 895/1981 ΕΕργΔ 1981, σελ. 727, ΕφΑθ 2467/1979 ΕΕργΔ 1981, σελ. 513, ΕφΑθ 268/1977 ΕΕργΔ 1977, σελ. 231. Η αντίθετη άποψη (Καρακατσάνης, όπ.παρ., σελ. 232, προσκρούει στην από το Σύνταγμα μη ανοχή της αδέσποτης απεργίας, αλλά και στους κανόνες που επιβάλλουν τη γνωστοποίηση των αιτημάτων και την έγκαιρη προειδοποίηση του εργοδότη)

⁸⁷ Έτσι Λεβέντης, όπ.παρ., σελ. 512, Γιαλιτάκη, όπ.παρ., σελ. 90

⁸⁸ Έτσι κατά το άρθρο 1 παρ. 3α, εδαφ. 2 του Ν. 1264/1982, οι ενώσεις προσώπων μπορούν να κηρύξουν απεργία, αφού για αυτές εφαρμόζονται οι διατάξεις του νόμου αυτού που αφορούν τα σωματεία.

⁸⁹ Βλ. Καρακατσάνη, όπ.παρ., σελ. 262

εξουσία του κράτους και επιδιώκουν να κάμψουν τη νομοθετική εξουσία⁹⁰. Όπως ήδη αναφέρθηκε, έχει κριθεί νομολογιακά ότι η απεργία που απευθύνεται στο κράτος και αποβλέπει στη μη λήψη ή τη διαμαρτυρία για τη λήψη κάποιου δυσμενούς μέτρου ή οποιασδήποτε σε βάρος των μισθωτών ενέργεια και αφορά εργασιακά αιτήματα αποτελεί κατ' αρχήν νόμιμη απεργία διαμαρτυρίας⁹¹.

Πολιτική είναι η απεργία που στρέφεται κατά του κράτους υπό τις τρεις παραπάνω λειτουργίες του (νομοθετική, εκτελεστική και δικαστική), ο εργοδότης όμως δε μπορεί να τερματίσει την απεργία με αποδοχή των αιτημάτων των απεργών, διότι η απεργία χρησιμοποιείται ως μέσο άσκησης πίεσης στη βούληση τρίτου, δηλαδή της κυβέρνησης⁹². Οι πολιτικές εξουσίες ασκούνται, όμως, κατά το Σύνταγμα στο όνομα ολόκληρου του ελληνικού λαού και με τις εκλογές νομιμοποιούνται το νομοθετικό σώμα και οι κυβερνήσεις να ασκήσουν τις εξουσίες στο κράτος χωρίς πιέσεις και επιρροές, να ακολουθήσουν το πρόγραμμά τους σύμφωνα με τις πολιτικές τους αρχές και να λαμβάνουν ελεύθερα και με την πολιτική τους ευθύνη τις αποφάσεις που θα εξυπηρετήσουν το γενικότερο συμφέρον και το κοινωνικό σύνολο. Η πίεση που ασκεί η πολιτική απεργία μπορεί να νοθεύσει αυτές τις διαδικασίες που στηρίζονται στη λαϊκή κυριαρχία και στην υπηρεσία του γενικότερου συμφέροντος. Με γνώμονα αυτές τις σκέψεις κρίνεται διεθνώς απαγορευμένη η πολιτική απεργία⁹³. Κατ' εξαίρεση, είναι νόμιμη η πολιτική απεργία που αποβλέπει στην αποκατάσταση της λαϊκής κυριαρχίας και χρησιμοποιείται ως μορφή αντίστασης κατά οποιουδήποτε επιχειρεί τη βίαιη κατάλυση του Συντάγματος (άρθρο 120 παρ.4 Σ)⁹⁴.

ii. Εργασιακή-Πολιτική απεργία

Στην περίπτωση που η απεργία υποστηρίζει οικονομικά, εργασιακά γενικά, ασφαλιστικά, κοινωνικά, συνδικαλιστικά αιτήματα, τα οποία μόνο το κράτος είναι σε θέση να ρυθμίσει, όπως αιτήματα σχετικά με τις άδειες, το νόμιμο ωράριο ή την τοποθέτησή του στην μέρα ή την εβδομάδα, την προστασία της θέσης των μισθωτών ή την τροποποίηση των προϋποθέσεων για τη συνταξιοδότηση, τότε αυτή έχει μικτό χαρακτήρα. Είναι και εργασιακή και πολιτική. Η απεργία αυτή έχει γίνει δεκτό νομολογιακά ότι είναι νόμιμη, έστω και αν κατ' ουσία στρέφεται κατά της νομοθετικής εξουσίας⁹⁵. Κατ' άλλη γνώμη πάντως, η απεργία που στρέφεται κατά του κράτους και διεκδικεί αιτήματα που μόνο με τη θέσπιση, ανάκληση ή τροποποίηση κανόνων δικαίου μπορούν να ικανοποιηθούν είναι νόμιμη μόνο εφόσον έχει το χαρακτήρα απεργίας διαμαρτυρίας. Ως απεργία διαμαρτυρίας, η απεργία αυτή είναι περιορισμένης χρονικής διάρκειας παύει να είναι νόμιμη, όταν μεταβάλλεται σε συνηθισμένη διεκδικητική απεργία⁹⁶. Η πολιτική απεργία που στρέφεται κατά της δικαστικής εξουσίας και επιδιώκει να

⁹⁰ Βλ. Λεβέντη, *όπ.παρ.*, σελ. 513

⁹¹ Βλ. παραπάνω, σελ.14, υποσημ. 51

⁹² Βλ. Κυρίτση, *όπ.παρ.*, σελ. 183

⁹³ Βλ. Καρακατσάνη, *όπ.παρ.*, σελ. 263

⁹⁴ Βλ. Δαγτόγλου, *όπ.παρ.*, σελ. 876 και Καρακατσάνη, *όπ.παρ.*, σελ. 263

⁹⁵ Βλ. ΕφΑθ 5817/1985 ΔΕΝ 1985, σελ. 899, ΜονΠρωτΑθ 1950/1983 ΔΕΝ 1983, σελ.712,

ΜονΠρωτΑθ 920/1983 ΔΕΝ 1983, σελ. 343

⁹⁶ Βλ. Λεβέντη, *όπ.παρ.*, σελ. 514

επηρεάσει την κρίση της, έστω και επί εργατικής διαφοράς, είναι παράνομη γιατί προσβάλλει τη δικαστική ανεξαρτησία (άρθρο 87 Σ)⁹⁷.

ii. Η απεργία αλληλεγγύης

Το άρθρο 19 παρ.1 περ. α' του Ν. 1264/1982 ορίζει ότι το απεργιακό δικαίωμα ασκείται και ως «εκδήλωση αλληλεγγύης για τους αυτούς σκοπούς» δηλαδή, σύμφωνα με την ίδια διάταξη, για τη «διαφύλαξη και προαγωγή των οικονομικών, εργασιακών, συνδικαλιστικών και ασφαλιστικών συμφερόντων των εργαζομένων». Η απεργία αλληλεγγύης δεν περιέχει αυτοτελές αίτημα των απεργών κατά του εργοδότη που προσβάλλει, αλλά γίνεται για να υποστηρίξει τα συλλογικά αιτήματα άλλων μισθωτών και κινείται στο συνολικό πλαίσιο των σχέσεων μισθωτών εργοδοτών⁹⁸. Η απεργία ως εκδήλωση αλληλεγγύης καθιερώθηκε να διακρίνεται σε εσωτερικής και εξωτερικής αλληλεγγύης, ανάλογα με την απεργία που υποστηρίζει. Ως εσωτερικής αλληλεγγύης νοείται η απεργία που επιδιώκει την υποστήριξη άλλης απεργίας, η οποία πραγματοποιείται από άλλη συνδικαλιστική οργάνωση κατά του κοινού εργοδότη. Ως εξωτερικής αλληλεγγύης χαρακτηρίζεται εκείνη που αποβλέπει στη συμπαράσταση σε άλλη απεργία, η οποία διεξάγεται από άλλη οργάνωση και στρέφεται κατά άλλου εργοδότη. Βασικό χαρακτηριστικό της απεργίας εξωτερικής αλληλεγγύης είναι ότι η δυνατότητα ικανοποίησης των απεργιακών αιτημάτων δεν εξαρτάται από τον πληττόμενο εργοδότη, αλλά από τρίτο. Επομένως, η απεργία αυτή μπορεί να είναι νόμιμη μόνο ως βραχύχρονη απεργία διαμαρτυρίας⁹⁹.

Μόνη της, ωστόσο, η αρχή της αλληλεγγύης δε νομιμοποιεί μία απεργία. Απεργιακός αγώνας αυτής της μορφής για να έχει νόημα και να μην είναι καταχρηστικός θα πρέπει να συνοδεύεται από ορισμένες προϋποθέσεις. Θα πρέπει να πραγματοποιείται ήδη άλλη απεργία (κύρια απεργία) για την υποστήριξη της οποίας γίνεται η απεργία αλληλεγγύης και η οποία να είναι νόμιμη, θα πρέπει να συντρέχουν λόγοι νομιμοποιητικοί της απεργίας αλληλεγγύης, π.χ. η έκβαση της κύριας απεργίας να έχει επιπτώσεις στα συμφέροντα αυτών που κάνουν την απεργία αλληλεγγύης, η απεργία αλληλεγγύης να είναι σε θέση να βοηθήσει την υποστηριζόμενη απεργία και η διάρκειά της να μην υπερβαίνει αυτήν της κύριας απεργίας.

Κατά το άρθρο 19 παρ.1, εδάφ. β' του Ν. 1264/1982 το απεργιακό δικαίωμα μπορεί να ασκηθεί και «ως εκδήλωση αλληλεγγύης εργαζομένων επιχειρήσεων ή εκμεταλλεύσεων που εξαρτώνται από πολυεθνικές εταιρίες προς εργαζομένους σε επιχειρήσεις ή εκμεταλλεύσεις ή στην έδρα της ίδιας πολυεθνικής εταιρίας, και εφόσον η έκβαση της απεργίας των τελευταίων θα έχει άμεσες επιπτώσεις στα οικονομικά και εργασιακά συμφέροντα των πρώτων». Στην περίπτωση αυτή, η νομιμότητα της απεργίας διεθνούς αλληλεγγύης θα κριθεί από το δίκαιο της χώρας πραγματοποίησής της. Στο βαθμό που προϋπόθεση της νομιμότητας της απεργίας αλληλεγγύης είναι η νομιμότητα της κύριας απεργίας, η τελική κρίση για την απεργία αλληλεγγύης εξαρτάται από τη διευθέτηση του

⁹⁷ Βλ. Καρακατσάνη, όπ.παρ., σελ. 264

⁹⁸ Βλ. Καρακατσάνη, όπ.παρ., σελ. 263

⁹⁹ Βλ. Παπασταύρου, όπ.παρ., σελ. 47 επ.

προδικαστικού ζητήματος, της κρίσης δηλαδή νομιμότητας της κύριας απεργίας από το δίκαιο της χώρας διεξαγωγής της¹⁰⁰.

Χ. ΓΕΝΙΚΕΣ ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΕΙΣ ΤΗΣ ΑΣΚΗΣΗΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΑΠΕΡΓΙΑΣ

Το Σύνταγμα εκτός από τις ειδικές οριοθετήσεις που προβλέπει για κάθε συγκεκριμένο θεμελιώδες δικαίωμα περιέχει επίσης και γενικές οριοθετήσεις εφαρμοζόμενες σε όλα τα δικαιώματα. Οι γενικές οριοθετήσεις αποτελούν θεμελιώδεις κανόνες της συνολικής έννομης τάξης και εφαρμόζονται τόσο στα «ανεπιφύλακτα» δικαιώματα όσο και στα «περιορισμένα», παρά το ότι δεν επαναλαμβάνονται λεκτικά στις ειδικές διατάξεις. Οι γενικές οριοθετήσεις εφαρμόζονται επιπλέον των τυχόν προβλεπόμενων ειδικών οριοθετήσεων. Οι οριοθετήσεις αυτές εντοπίζονται στο Σύνταγμα μας στα άρθρα 5 παρ.1 και 25¹⁰¹. Η άσκηση του δικαιώματος της απεργίας, όπως και κάθε άλλου συνταγματικά κατοχυρωμένου δικαιώματος, υπόκειται σε αυτές τις οριοθετήσεις.

α) Η γενική οριοθετική ρήτρα του άρθρου 5 παρ.1 Σ

Το άρθρο 5 παρ.1 Σ ορίζει ότι «καθένας έχει το δικαίωμα να αναπτύσσει ελεύθερα την προσωπικότητά του και να συμμετέχει στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της Χώρας, εφόσον δεν προσβάλλει τα δικαιώματα των άλλων, το Σύνταγμα και τα χρηστά ήθη». Κατά την κρατούσα γνώμη(θεωρία της γενικής εφαρμογής), η οριοθετική αυτή τριάδα εφαρμόζεται σε όλα τα συνταγματικά δικαιώματα, επομένως και στο δικαίωμα της απεργίας¹⁰².

Χαρακτήρα γενικής οριοθέτησης αποκτούν «τα δικαιώματα των άλλων» στο άρθρο 5 παρ.1. Η οριοθέτηση αυτή είναι περίπου αυτονόητη και κατά κάποιο τρόπο περιέχεται και στην πρώτη οριοθέτηση του άρθρου 5 παρ.1, δηλαδή στην αρχή της συνταγματικής νομιμότητας. Η άσκηση οποιουδήποτε δικαιώματος δεν επιτρέπεται εφόσον προσβάλλει τα δικαιώματα των άλλων.

Σύμφωνα με την αρχή της συνταγματικής νομιμότητας η γενικότερη δράση όλων των κοινωνιών του δικαίου πρέπει να είναι σύμφωνη και με το Σύνταγμα και τους σύμφωνους προς αυτό νόμους. Κάθε ανθρώπινη δράση οφείλει να εναρμονίζεται με το Σύνταγμα και με όλες τις διατάξεις του κοινού δικαίου που εξειδικεύουν τις συνταγματικές. Η αρχή της συνταγματικής νομιμότητας αποτελεί γενική συνταγματική αρχή εφαρμοζόμενη στη συνολική έννομη τάξη¹⁰³. Η αναγωγή του Συντάγματος σε γενική οριοθέτηση της άσκησης των θεμελιωδών δικαιωμάτων δεν προκύπτει όμως απλά και μόνο από το άρθρο 5 παρ.1, το οποίο οπωσδήποτε αναγνωρίζει αυτήν την οριοθέτηση. Θα υπήρχε έστω και αν το Σύνταγμα δεν την ανέγραφε ρητά.

¹⁰⁰ Βλ. Τραυλού- Τζανετάτου Δ., Η απεργία αλληλεγγύης στις πολυεθνικές επιχειρήσεις. Συμβολή στη μελέτη των απεργιών με διεθνή διάσταση, Συμβολή στη μελέτη των απεργιών με διεθνή διάσταση. Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 1995, σελ. 36 επ.

¹⁰¹ Βλ. Δημητρόπουλου, όπ.παρ., σελ. 61

¹⁰² Βλ. Δημητρόπουλου Α., Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου. Τόμος Γ', Ημίτομος Ι, σελ. 176, υποσημ. 158 και Λεβέντη, όπ.παρ., σελ. 596, υποσημ. 1

¹⁰³ Βλ. Δημητρόπουλου, όπ.παρ., σελ. 177

Η τρίτη οριοθέτηση που εισάγει το άρθρο 5 παρ.1 Σ είναι τα χρηστά ήθη, τα οποία ως γενική ρήτρα εφαρμόζονται σε κάθε περίπτωση και συντρέχουν με τις ειδικές ρυθμίσεις, χωρίς να αποκλείονται από αυτές. Τα χρηστά ήθη αναδεικνύουν τη συμπεριφορά του έντιμου ανθρώπου που ενισχύει την εμπιστοσύνη μεταξύ των κοινωνιών του δικαίου. Η έννοια των χρηστών ηθών, ευρύτατη αξιολογική έννοια, διαχέεται σε ολόκληρη την έννομη τάξη, σε κάθε μερικότερη δικαιοκή περιοχή, στην οποία και προσλαμβάνει ειδικότερη μορφή¹⁰⁴.

Σε ότι αφορά συγκεκριμένα το δικαίωμα της απεργίας και αυτή εντάσσεται αναπόφευκτα σε ένα σύστημα σχετικότητας, που προσδιορίζεται από τη δυναμική μίας αέναης διαλεκτικής συγκρούσεων και διευθετήσεων, με εναλλαγές κάθε φορά στις θέσεις και τους όρους εκχειρίας. Έκφραση αυτής της σχετικότητας αποτελεί η γενική περιχαράκωση της άσκησης των συνταγματικών δικαιωμάτων που συμπυκνώνεται στην οριοθέτηση του δικαιώματος για ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας μέσα από τα δικαιώματα των άλλων, του Συντάγματος και των χρηστών ηθών. Ένας τέτοιος περιορισμός του δικαιώματος απεργίας θα μπορούσε να προκύψει π.χ. από την προσβολή του δικαιώματος ιδιοκτησίας του εργοδότη στα μέσα παραγωγής (δικαιώματα των άλλων)¹⁰⁵.

Η αποδοχή μίας τέτοιας προσβολής προϋποθέτει ότι το εργοδοτικό δικαίωμα στη σύγκρουσή του με το δικαίωμα απεργίας, κρίθηκε ότι έχει ανάγκη μεγαλύτερης προστασίας, ότι δηλαδή προκρίθηκε. Η αξιολογική αυτή επιλογή πρέπει να είναι αποτέλεσμα προσεκτικής και αντικειμενικής στάθμισης των συμφερόντων που συγκρούονται. Επειδή μάλιστα είναι σωστότερο να δεχτεί κανείς ότι όλα τα θεμελιακά συνταγματικά δικαιώματα βρίσκονται μεταξύ τους σε σχέση αξιολογικής ισοτιμίας, σαν προϊόντα της ίδιας κυριαρχικής συντακτικής βούλησης, η προτίμηση του ενός σε βάρος του άλλου αποτελεί ζήτημα πραγματικό που προσδιορίζεται από τις συγκεκριμένες περιστάσεις. Πάντως κάθε φορά που γεννιέται πρόβλημα προβαδίσματος σε περίπτωση αντίστοιχης σύγκρουσης, δεν πρέπει να ξεχνιέται το εξής σημαντικό: ότι το δικαίωμα απεργίας από την όλη δομή και τελολογία του αποτελεί μία νομικά αναγνωρισμένη μορφή περιορισμού των δικαιωμάτων του εργοδότη πάνω στην επιχείρηση και τα μέσα παραγωγής¹⁰⁶.

Από την άλλη πλευρά, τα χρηστά ήθη επιβάλλουν φειδώ στις ζημιές που θα προξενηθούν στην άλλη πλευρά. Δε θα πρέπει να προσβάλλει άλλα συμφέροντα της επιχείρησης όπου εκδηλώνεται εκτός από αυτά που συνδέονται με τις εργασιακές σχέσεις. Επίσης, στα πλαίσια των χρηστών ηθών, η απεργία η οποία έχει επιπτώσεις και πέραν του πεδίου των εργοδοτών- μισθωτών, επιβάλλει να συνεκτιμηθούν τα συμφέροντα τρίτων, προπαντός του κοινωνικού συνόλου, και το γενικότερο συμφέρον¹⁰⁷. Ο προσδιορισμός της έννοιας «χρηστά ήθη» υπόκειται σε έλεγχο¹⁰⁸.

¹⁰⁴ Βλ. Δημητρόπουλου, όπ.παρ., σελ. 186 επ.

¹⁰⁵ Βλ. Τραυλλού- Τζανεττάτου, όπ.παρ., σελ. 28 επ.

¹⁰⁶ Βλ. Τραυλλού- Τζανεττάτου, όπ.παρ., ibid

¹⁰⁷ Βλ. Καρακατσάνη, όπ.παρ., σελ. 250, 252

¹⁰⁸ Βλ. Λεβέντη, όπ.παρ., σελ. 596

β) Η καταχρηστική άσκηση δικαιώματος

Το άρθρο 25 παρ.3 Σ ορίζει ότι «καταχρηστική άσκηση δικαιώματος δεν επιτρέπεται». Η διάταξη αυτή θεσπίζει ένα γενικό περιορισμό του δικαιώματος της απεργίας. Κατάχρηση δικαιώματος είναι η νομότυπη πλην όμως υπερβολική και για τούτο μη ανεκτή από την έννομη τάξη άσκηση δικαιώματος. Η έννοια αυτή είναι η ίδια τόσο στην περιοχή του ιδιωτικού όσο και του δημόσιου δικαίου.

Πριν από το Σύνταγμα του 1975 δεν είχε προβληθεί αμφισβήτηση ως προς τον έλεγχο της άσκησης του δικαιώματος της απεργίας, όπως και κάθε άλλου είδους δικαιώματος, με τα κριτήρια της γενικής ρήτρας του άρθρου 281 Α.Κ. Το δικαίωμα της απεργίας δεν είχε ρυθμιστεί τότε από κάποια νομοθετική διάταξη και η τεχνική της χρησιμοποίησης της γενικής ρήτρας του άρθρου 281 Α.Κ. ήταν η περισσότερο πρόσφορη για το νομολογιακό προσδιορισμό του περιεχομένου και των ορίων άσκησης του απεργιακού δικαιώματος.

Μετά τη θέση σε ισχύ του Συντάγματος του 1975, το οποίο αναγνώρισε το δικαίωμα της απεργίας και συγχρόνως καθιέρωσε με το άρθρο 25 παρ.3 μία ιδιόμορφη γενική ρήτρα απαγόρευσης της καταχρηστικής άσκησης των ατομικών δικαιωμάτων, τα πράγματα περιπλέχθηκαν. Σύντομα μετά τη θέση σε ισχύ του Συντάγματος του 1975 θεσπίστηκε ο Ν. 330/1976, ο οποίος στο άρθρο 33 απαγόρευσε την καταχρηστική άσκηση του δικαιώματος της απεργίας, ενώ ο Ν. 1264/1982 που τον αντικατέστησε δεν περιέλαβε διάταξη που να απαγορεύει ευθέως την καταχρηστική άσκηση του δικαιώματος της απεργίας, ωστόσο όμως την αναγνώρισε έμμεσα στο άρθρο 14 παρ. 10, κατά το οποίο επιτρέπεται η καταγγελία της σχέσης εργασίας προστατευόμενου συνδικαλιστικού στελέχους και σε περίπτωση συμμετοχής του σε απεργία που κρίθηκε με δικαστική απόφαση μη νόμιμη ή καταχρηστική.

Στη νομολογία σημειώθηκαν δύο τάσεις αναφορικά με το ζήτημα του εντοπισμού του κανόνα που μπορεί να θεμελιώσει το νομικό ισχυρισμό της καταχρηστικής άσκησης του δικαιώματος της απεργίας. Η πρώτη τάση αποδέχεται ανεπιφύλακτα ως νομική βάση τη γενική ρήτρα του άρθρου 281 Α.Κ., αναγνωρίζοντας στα κριτήρια που αυτή θέτει το προνόμιο της εφαρμογής τους για τον έλεγχο της καταχρηστικής άσκησης του δικαιώματος της απεργίας¹⁰⁹. Στα πλαίσια της τάσης αυτής, άλλες αποφάσεις θέτουν στη μείζονα πρόταση του δικανικού συλλογισμού τους απ' ευθείας και αποκλειστικά τη γενική ρήτρα του άρθρου 281 Α.Κ., άλλες αναφέρονται στη διάταξη του Ν. 1264/1982 (και πριν την ισχύ του στο άρθρο 33 του Ν. 330/1976), ανατρέχοντας όμως πάλι για την πλήρωσή τους στα κριτήρια της γενικής ρήτρας του άρθρου 281 Α.Κ., ενώ άλλες, μολονότι αναφέρονται στη συνταγματική διάταξη του άρθρου 25 παρ.3, τελικά για την πλήρωση του περιεχομένου της καταφεύγουν στη χρησιμοποίηση των κριτηρίων του άρθρου 281 Α.Κ. Η χρήση της διάταξης του άρθρου 25 παρ.3 Σ παίρνει με αυτόν τον τρόπο τη μορφή μίας παρατακτικής αναφοράς και σύνδεσης με το άρθρο 281 Α.Κ., το οποίο απαγορεύει την άσκηση του δικαιώματος, εάν

¹⁰⁹ Ενδεικτικές της πρώτης αυτής φάσης είναι οι: ΑΠ 1292/1983 ΝοΒ 1984, σελ. 1024, ΕφΑθ 9477/1983 ΕΕργΔ 1984, σελ. 330, ΠρωτΑθ 1290/1984 ΕΕργΔ 1984, σελ. 570, ΠρωτΑθ 2887/1985 ΕΕργΔ 1986, σελ. 216, ΕφΑθ 1702/1985 ΕΕργΔ 1985, σελ.468, ΠρωτΑθ 1067/1985 ΕΕργΔ 1985, σελ. 476, ΠρωτΑθ 1048/1985 ΕΕργΔ 1985, σελ. 488 κ.α.

υπερβαίνει προφανώς τα επιβαλλόμενα από την καλή πίστη ή τα χρηστά ήθη ή τον κοινωνικό και οικονομικό σκοπό του δικαιώματος όρια¹¹⁰.

Σύμφωνα με τη νομολογιακή αυτή αντίληψη, το δικαίωμα της απεργίας δεν είναι απόλυτο, ή κατ' άλλη έκφραση είναι «προδήλως σχετικό», ενώ οι σχετικές δικαστικές αποφάσεις φαίνεται να χρησιμοποιούν τη συνταγματική ρήτρα της διάταξης 25 παρ. 3 σαν επιχείρημα για την ισχυροποίηση της ήδη προ πολλού εγκαθιδρυμένης από τη διάταξη του άρθρου 281 Α.Κ. γενικής αρχής για την απαγόρευση της κατάχρησης δικαιώματος, η οποία κατά την αντίληψη αυτή θα εφαρμοζόταν ακόμα και αν δεν υφίστατο η παραπάνω συνταγματική διάταξη¹¹¹.

Οι σχετικοί δικανικοί συλλογισμοί επιχειρούν δηλαδή έναν περίεργο συνδυασμό του άρθρου 25 παρ.3 Σ με το άρθρο 281 Α.Κ., όπου η ιεραρχικά υποδεέστερη διάταξη χρησιμοποιείται, κατ' αντιστροφή της ιεραρχίας των πηγών του δικαίου, ως κριτήριο ερμηνείας της συνταγματικής διάταξης. Γίνεται έτσι σταθερά δεκτό ότι η άσκηση του δικαιώματος της απεργίας είναι καταχρηστική όταν υπερβαίνει προφανώς τα επιβαλλόμενα από την καλή πίστη ή τα χρηστά ήθη (ή τον κοινωνικό ή οικονομικό σκοπό του δικαιώματος) όρια. Έτσι όμως οι αόριστες έννοιες της καλής πίστης και των χρηστών ηθών αναγορεύονται σε γενικό περιορισμό των συνταγματικών δικαιωμάτων, αναιρώντας ουσιαστικά τον θεμελιώδη κανόνα πως ότι δεν απαγορεύεται επιτρέπεται. Πρακτικά, αυτός ο περίεργος συνδυασμός μπορεί να οδηγήσει στην κατάργηση του δικαιώματος της απεργίας, όπως θα μπορούσε να οδηγήσει και στην κατάργηση κάθε άλλου συνταγματικού δικαιώματος, αν εφαρμοζόταν και εκεί, αφού πάνω σε αυτή τη βάση, της χρησιμοποίησης των αόριστων εννοιών της καλής πίστης και των χρηστών ηθών, η άσκηση του συνταγματικού δικαιώματος της απεργίας καταλήγει να θεωρηθεί στις περισσότερες περιπτώσεις που άγονται σε δικαιοδοτική κρίση, καταχρηστική και άρα απαγορευμένη¹¹².

Υποστηρίζεται επίσης πως η «αναλογική εφαρμογή» της γενικής ρήτρας του άρθρου 281 Α.Κ. δεν είναι ούτε πρόσφορη ούτε επιτρεπτή στα θεμελιώδη συνταγματικά δικαιώματα, αφού το άρθρο 281 παρεμβαίνοντας στη σύγκρουση μεταξύ αντίθετων ιδιωτικών δικαιωμάτων και έννομων συμφερόντων επιδιώκει την «κοινωνικοποίηση» της υπέρ του ασθενέστερου μέρους, ενώ το άρθρο 25 παρ.3 Σ επιχειρεί να προστατεύσει το ισχυρότερο μέρος, δηλαδή το κράτος, από τυχόν καταχρηστική άσκηση των δικαιωμάτων των εξουσιαζομένων από αυτό. Από τα παραπάνω γίνεται ολοφάνερη η αξιολογική ανομοιότητα και τελολογική αναντιστοιχία ανάμεσα στις διατάξεις των άρθρων 281 Α.Κ. ΚΑΙ 25 παρ.3 Σ¹¹³.

Η δεύτερη τάση που έχει αναπτυχθεί στη νομολογία, χωρίς να αποκόβει το δικαστικό έλεγχο της καταχρηστικότητας του απεργιακού δικαιώματος από τα κριτήρια της γενικής ρήτρας του άρθρου 281 Α.Κ., δεν επιτρέπει αναλογική εφαρμογή σε όλη την έκταση της διάταξης του άρθρου 281 Α.Κ.¹¹⁴, δεδομένου ότι η διάταξη αυτή αποσκοπεί να προστατεύσει ιδιωτικά συμφέροντα (ιδίως περιουσιακά και οικογενειακά) από την καταχρηστική άσκηση άλλων, επίσης

¹¹⁰ Βλ. Χρυσογόνο, *όπ.παρ.*, σελ. 71

¹¹¹ Βλ. Ληξουριώτη, *όπ.παρ.*, σελ. 233 επ.

¹¹² Βλ. Χρυσογόνο, *όπ.παρ.*, σελ. 495

¹¹³ Βλ. Τραυλού- Τζανετάτου, *όπ.παρ.*, σελ. 25 επ.

¹¹⁴ Ενδεικτικές τις δεύτερης αυτής τάσης είναι οι: ΠρωτΑθ 10517/1979 ΕΕργΔ 1979, σελ. 633, ΠρωτΠειρ 2395/1979 ΤοΣ 1980, σελ. 223, ΕιρΑθ 333/1980 ΕΕργΔ 1980, σελ. 538, ΕιρΑθ 967/1980 ΕΕργΔ 1980, σελ. 356 κ.α.

ιδιωτικών δικαιωμάτων, ώστε να προστατεύεται κάθε φορά το κατά τεκμήριο πιο αδύνατο μέρος από την εκμετάλλευση του άλλου, ενώ το άρθρο 25 παρ.3 Σ αποσκοπεί στην προστασία του εξ ορισμού και καταφανώς ισχυρότερου μέρους, δηλαδή της κρατικής εξουσίας, από την άσκηση δικαιωμάτων, επίσης εξ ορισμού, στην προστασία των εξουσιαζομένων απέναντί της. Έτσι, αφού το άρθρο 25 παρ.3 Σ δεν προσδιορίζει το ίδιο τα κριτήρια ελέγχου της καταχρηστικότητας, το κενό πρέπει να πληρωθεί με κριτήρια που πρέπει να αναζητηθούν προεχόντως στα πλαίσια των συνταγματικών ρυθμίσεων και συγκεκριμένα στα όρια που το άρθρο 5 παρ.1 Σ θέτει¹¹⁵.

Συγχρόνως, όμως, η τάση αυτή υιοθετεί μία ερμηνεία και εφαρμογή της γενικής ρήτηρας του Α.Κ. προσαρμοσμένη στα συνταγματικά κριτήρια. Επιχειρεί δηλαδή μία σύμφωνη με το Σύνταγμα (άρθρο 25 παρ.3 Σ) ερμηνεία του νόμου(άρθρο 281 Α.Κ.). Κατά την τάση αυτή, η προσφυγή στην αρχή της κατάχρησης δικαιώματος έχει έναν εξαιρετικό χαρακτήρα (εν όψει και της άποψης ότι υφίσταται τεκμήριο νομιμότητας και όχι καταχρηστικότητας του απεργιακού δικαιώματος του απεργιακού δικαιώματος), ωστόσο γίνεται αποδεκτή τόσο η χρησιμοποίηση της αρχής της αναλογικότητας, όσο και η αντίληψη που αντιμετωπίζει την απεργία ως έσχατο μέσο. Σε τελική ανάλυση, η νομολογία εμφανίζεται διστακτική ως προς την πλήρη απόρριψη κάθε δυνατότητας προσφυγής και χρησιμοποίησης της γενικής ρήτηρας του Α.Κ.¹¹⁶

Κατά την μάλλον κρατούσα στη θεωρία άποψη¹¹⁷, η έννοια της κατάχρησης κατά το άρθρο 25 παρ.3 Σ πρέπει να θεωρηθεί ότι περιορίζεται στις περιπτώσεις όπου το δικαίωμα ασκείται για σκοπό πρόδηλα διαφορετικό από εκείνον για τον οποίο έχει θεσπιστεί. Το πρόδηλο της κατάχρησης σημαίνει ότι ο αλλότριος σκοπός πρέπει να καθίσταται εμφανής από γεγονότα εξωτερικά, υπαρκτά και αδιαμφισβήτητα και όχι να τεκμηριώνεται με βάση ψυχολογικές κρίσεις και διαγνώσεις. Τα ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα αποτελούν καταρχήν και κατά κανόνα αυτοσκοπούς, εκτός αν ρητά η συνταγματική διάταξη η οποία τα κατοχυρώνει τα συνδέει με ορισμένους σκοπούς, όπως στην περίπτωση του άρθρου 23 παρ.2 Σ. Μόνο σε αυτά τα πλαίσια και μόνο για τα δικαιώματα αυτά μπορεί επομένως να τύχει εφαρμογής το άρθρο 25 παρ.3 Σ. Έτσι, π.χ. η εκτίμηση κατά πόσο μία απεργία είναι καταχρηστική εξαρτάται από το εάν αυτή αποσκοπεί στη διαφύλαξη και προαγωγή των οικονομικών και εργασιακών συμφερόντων των εργαζομένων ή σε άλλους στόχους, όπως η ανατροπή κυβερνήσεως που συγκροτήθηκε και λειτουργεί σύμφωνα με το Σύνταγμα. Αντίθετα, η τυχόν δυσαναλογία των αιτημάτων με την απειλούμενη ζημιά του εργοδότη ή η μείωση της ανταγωνιστικότητας της επιχείρησης δε συνεπάγονται καθεαυτές καταχρηστικότητά της. Το κανονιστικό περιεχόμενο του άρθρου 25 παρ.3 Σ συνίσταται επομένως στην περίπτωση του δικαιώματος της απεργίας στην περιβολή με την κύρωση της απαγόρευσης της συμπεριφοράς η οποία ελαύνεται από σκοπούς εξωσυνταγματικούς¹¹⁸.

¹¹⁵ Βλ. την Πρωτ Θεσ/νίκης 3729/1979 ΕΕργΔ 1979, σελ. 820, η οποία προχωρεί στην πλήρωση του άρθρου 25 παρ.3 Σ (ή του άρθρου 281 Α.Κ., στο μέτρο που δέχεται περιορισμένη αναλογική εφαρμογή αυτού) με τα κριτήρια του άρθρου 5 παρ.1 Σ

¹¹⁶ Βλ. Ληξουριώτη, όπ.παρ., σελ. 236 επ.

¹¹⁷ Έτσι Ληξουριώτης, όπ.παρ., σελ. 253, Χρυσογόνος, όπ.παρ., σελ. 72

¹¹⁸ Βλ. Χρυσογόνο, όπ.παρ., σελ. 72 επ.

Κινούμενη στο πνεύμα των τάσεων που αναπτύχθηκαν παραπάνω, η νομολογία έχει διαμορφώσει μία σειρά περιπτώσεων στις οποίες γίνεται δεκτό ότι η απεργία είναι καταχρηστική¹¹⁹. Αυτό συμβαίνει όταν τα αιτήματα είναι προδήλως παράνομα ή παράλογα, ιδίως όταν είναι αντίθετα προς τους κανόνες δημόσιας τάξης (όχι όμως όταν είναι αδικαιολόγητα ή απλώς υπερβολικά), όταν από την ικανοποίηση των αιτημάτων αυτών είναι δυνατό να επέλθει πλήρης καταστροφή ή ανεπανόρθωτη βλάβη ή πολύ μεγάλη ζημιά στην επιχείρηση του εργοδότη¹²⁰, όταν τα αιτήματα των απεργών τελούν σε πρόδηλη δυσαναλογία με την απειλούμενη ή επερχόμενη από την απεργία ζημιά του εργοδότη και του κοινωνικού συνόλου¹²¹, όταν καθεαυτή η απεργία προκαλεί την οικονομική καταστροφή της επιχείρησης και αυτό όχι μόνο στην περίπτωση που η καταστροφή αυτή αποτελεί σκοπό της απεργίας, αλλά και όταν οι απεργοί είναι σε θέση να γνωρίζουν ότι η εξακολούθησή της επιφέρει ανεπανόρθωτη ζημιά¹²², όταν υφίσταται ατομική αξίωση των μισθωτών, όταν πρόκειται δηλαδή για νομική διαφορά, για την επίλυση της οποίας οι μισθωτοί μπορούν να προσφύγουν στα δικαστήρια¹²³ και όταν η απεργία συνοδεύεται από την κατάληψη των χώρων εργασίας και την παρακώλυση των μισθωτών που δε μετέχουν στην απεργία, αν οι πράξεις αυτές έχουν ως αφετηρία τη συνδικαλιστική οργάνωση που κήρυξε την απεργία¹²⁴.

Η νομολογιακή αυτή παραγωγή έχει δεχτεί πάντως επικρίσεις από τη θεωρία. Από τις παραπάνω περιπτώσεις, μόνο σε αυτές της πλήρους καταστροφής ή ανεπανόρθωτης βλάβης ή πολύ μεγάλης ζημιάς στην επιχείρηση του εργοδότη και στην πρόκληση οικονομικής καταστροφής της επιχείρησης μπορεί να γίνει λόγος για απεργία η οποία δεν εξυπηρετεί τη διαφύλαξη και προαγωγή των οικονομικών και εργασιακών συμφερόντων των εργαζομένων, αφού δε μπορεί να αποτελεί τέτοιο συμφέρον η καταστροφή της επιχείρησης και συνακόλουθα η απώλεια των θέσεων εργασίας. Συνεπώς τέτοιες απεργίες δεν καλύπτονται από τη στοχοθεσία του άρθρου 23 παρ.2 Σ, και άρα μπορούν να θεωρηθούν καταχρηστικές και απαγορευμένες κατά την έννοια του άρθρου 25 παρ.3 Σ. Επίσης, απεργίες που αποσκοπούν στη μεταβολή της νομοθεσίας προς την κατεύθυνση της ενίσχυσης της προστασίας των εργαζομένων ή με αιτήματα των οποίων δεν αποκλείεται η δυνατότητα δικαστικής επιδίωξης δεν είναι καθαυτές καταχρηστικές, εκτός αν υποκρύπτουν κατάδηλα σκοπούς διαφορετικούς από τα διακηρυγμένα αιτήματά τους. Και η προφανής δυσαναλογία μεταξύ των αιτημάτων και της ζημιάς του εργοδότη ή του κοινωνικού συνόλου εκφεύγει όμως της δικαστικής κρίσης, επειδή η απεργία αυτή δεν παύει να εξυπηρετεί τα συμφέροντα των εργαζομένων¹²⁵.

¹¹⁹ Βλ. Χρυσογόνο, *όπ.παρ.*, σελ. 496

¹²⁰ Βλ. ΑΠ 75/1998 ΕλλΔνη 1999, σελ. 1364

¹²¹ Βλ. ΑΠ 1242/1983 ΝοΒ 1984, σελ. 1024, ΕφΑθ 10048/1990 ΕλλΔνη 1993, σελ. 87, ΕφΑθ 8571/1998 ΕλλΔνη 1999, σελ. 1195

¹²² Βλ. ΕφΑθ 10461/1990 ΕλλΔνη 1993, σελ. 90

¹²³ Βλ. ΕφΑθ 8571/1998 ΕλλΔνη 1999, σελ. 1195

¹²⁴ Βλ. ΕφΑθ 7807/1991 ΕλλΔνη 1993, σελ. 110

¹²⁵ Βλ. Χρυσογόνο, *όπ.παρ.*, σελ. 497

ΧΙ. ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΑΠΕΡΓΙΑΣ

α) Οι συνταγματικοί περιορισμοί

Άμεσοι συνταγματικοί περιορισμοί είναι εκείνοι οι περιορισμοί των θεμελιωδών δικαιωμάτων που επιβάλλει απευθείας το ίδιο το Σύνταγμα. Σε αντίθεση με τις περιπτώσεις που αναθέτει στον κοινό νομοθέτη τη ρύθμιση του περιορισμού, το Σύνταγμα θεσπίζει εδώ τον περιορισμό ως αναγκαίο συμπλήρωμα της δικής του ρύθμισης¹²⁶. Τέτοιος είναι και ο περιορισμός που θεσπίζεται αναφορικά με το δικαίωμα της απεργίας στο άρθρο 23 παρ.2 εδάφ. β' Σ, το οποίο ορίζει ότι «απαγορεύεται η απεργία με οποιαδήποτε μορφή στους δικαστικούς λειτουργούς και σ' αυτούς που υπηρετούν στα σώματα ασφαλείας».

Είναι αυτονόητο ότι η διάταξη αυτή απαγορεύει κατά μείζονα λόγο την απεργία των υπηρετούντων στις ένοπλες δυνάμεις, τους οποίους δεν αναφέρει. Η απαγόρευση περιλαμβάνει επίσης τους υπηρετούντες στο λιμενικό σώμα, καθώς και τους πολιτικούς δημόσιους υπαλλήλους των σωμάτων ασφαλείας¹²⁷. Η απαγόρευση άσκησης του δικαιώματος της απεργίας σε αυτήν την κατηγορία προσώπων δικαιολογείται προφανώς από την ειδική σχέση εξουσιάζσεως στην οποία βρίσκονται αυτά τα πρόσωπα. Ειδικότερα, η απαγόρευση της απεργίας των δικαστικών λειτουργών και των υπηρετούντων στα σώματα ασφαλείας και τις ένοπλες δυνάμεις αποβλέπει στην κατοχύρωση της εσωτερικής και εξωτερικής ασφάλειας του Κράτους¹²⁸.

β) Οι έμμεσοι ή νομοθετικοί περιορισμοί- η επιφύλαξη νόμου

Εκτός από τους άμεσους συνταγματικούς περιορισμούς υπάρχουν και οι έμμεσοι ή νομοθετικοί περιορισμοί, δηλαδή οι περιορισμοί εκείνοι που το Σύνταγμα τους επιτρέπει, εισάγονται όμως με την κοινή νομοθεσία. Είναι προφανές ότι και οι έμμεσοι ή νομοθετικοί περιορισμοί έχουν συνταγματικό θεμελιώση, δε μπορούν δηλαδή να επιβληθούν αν το ίδιο το Σύνταγμα δεν επιτρέπει την επιβολή τους¹²⁹. Οι περιορισμοί αυτοί επιβάλλονται με τη λεγόμενη «επιφύλαξη νόμου». Η επιφύλαξη του νόμου δεν έχει βέβαια την έννοια της εν λευκώ εξουσιοδότηση, αλλά τελεί υπό βασικούς περιορισμούς που εξασφαλίζουν τον πυρήνα του θεμελιώδους δικαιώματος και τον περιορισμό της νομοθετικής παρέμβασης στα πλαίσια του συνταγματικά θεμελιωμένου σκοπού τον οποίο καλείται να υπηρετήσει¹³⁰.

Μία τέτοια επιφύλαξη νόμου συναντάμε στο άρθρο 23 παρ.2 Σ. Συγκεκριμένα, στη διάταξη αυτή προβλέπεται ότι το δικαίωμα προσφυγής σε

¹²⁶ Βλ. Τσάτσο, *όπ.παρ.*, σελ. 238

¹²⁷ Βλ. Γνωμ. ΝΣΚ (Ολομ.) 263/1978 ΕΕΔ 1978, σελ. 771

¹²⁸ Βλ. Ράικου Α., *Συνταγματικό Δίκαιο. Θεμελιώδη Δικαιώματα*, 2ος Τόμος. 2η Έκδοση, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 2002, σελ. 179 επ.

¹²⁹ Βλ. Δημητρόπουλου Α., *Συνταγματικά Δικαιώματα, Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου*, σελ. 72

¹³⁰ Βλ. Τσάτσο, *όπ.παρ.*, σελ. 240

απεργία των δημοσίων υπαλλήλων, των υπαλλήλων οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης, των υπαλλήλων νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου και του προσωπικού κάθε μορφής επιχειρήσεων δημοσίου χαρακτήρα ή κοινής ωφέλειας, που η λειτουργία τους έχει ζωτική σημασία για την εξυπηρέτηση βασικών αναγκών του κοινωνικού συνόλου.

Ο δικαιολογητικός λόγος της διάταξης αυτής συνίσταται προφανώς στο γεγονός ότι η εργασία εκείνων που ανήκουν στις παραπάνω κατηγορίες έχει ιδιαίτερη σημασία για το κοινωνικό σύνολο. Και επειδή βασικές ανάγκες του κοινωνικού συνόλου δεν εξυπηρετούν μόνο οι κατά το άρθρο 1 παρ.2 του υπαλληλικού κώδικα υπάλληλοι, άλλα και οι συνδεδεμένοι με το δημόσιο με σύμβαση εργασίας ιδιωτικού δικαίου, είναι φανερό ότι η συγκεκριμένη συνταγματική διάταξη συμπεριλαμβάνει στην έννοια των δημοσίων υπαλλήλων και τους εργαζόμενους με σχέση ιδιωτικού δικαίου υπαλλήλους του δημοσίου¹³¹. Ενώ στις τρεις πρώτες περιπτώσεις το Σύνταγμα αναφέρεται μόνο σε υπαλλήλους, στην τέταρτη περίπτωση αναφέρεται γενικότερα στο προσωπικό. Όμως, ο ίδιος δικαιολογητικός λόγος οδηγεί στο συμπέρασμα ότι, κατά την έννοια της διάταξης αυτής, ως υπάλληλοι νοούνται στο σύνολό τους όλοι όσοι συνδέονται με οποιουδήποτε είδους σχέση εργασίας με το δημόσιο, με οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης και με νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου, αδιάφορα αν έχουν την ιδιότητα του υπαλλήλου ή του εργάτη. Άλλωστε, οι έχοντες εργατική ιδιότητα είναι δυνατόν να εξυπηρετούν ανάγκες του κοινωνικού συνόλου σημαντικότερες από τις εξυπηρετούμενες από τους έχοντες υπαλληλική ιδιότητα, όπως π.χ. οι επιφορτισμένοι με την καθαριότητα εργάτες Ο.Τ.Α., οι οποίοι καλύπτουν ανάγκες σπουδαιότερες από διάφορους υπαλλήλους γραφείων¹³².

Τις νόμιμες ρυθμίσεις που επιβάλλουν τους περιορισμούς αυτούς τις περιέχουν τα άρθρα 19 παρ.2, 20 παρ.2 και 21 του Ν. 1264/1982 σε ότι αφορά το προσωπικό με σχέση ιδιωτικού δικαίου του δημοσίου, των οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης, των νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου και των επιχειρήσεων δημοσίου χαρακτήρα ή κοινής ωφέλειας, το άρθρο 30 παρ.8 εδάφ. α' του ίδιου νόμου για τους δημοσίους υπαλλήλους, τους υπαλλήλους οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης και των υπαλλήλων νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου και το άρθρο 3 του Ν.2224/1994 για τις επιχειρήσεις δημοσίου χαρακτήρα και κοινής ωφέλειας¹³³.

Η πρώτη από τις διατάξεις αυτές ορίζει τις επιχειρήσεις των οποίων η λειτουργία έχει ζωτική σημασία για την εξυπηρέτηση βασικών αναγκών του κοινωνικού συνόλου. Αυτές είναι: οι επιχειρήσεις παροχής υγειονομικών υπηρεσιών Από νοσηλευτικά ιδρύματα, διύλισης και ύδατος, παραγωγής και διανομής ηλεκτρικού ρεύματος ή καύσιμου αερίου, παραγωγής ή διύλισης ακάθαρτου πετρελαίου, μεταφοράς προσώπων και αγαθών από την ξηρά, τη θάλασσα και τον αέρα, τηλεπικοινωνιών και ταχυδρομείων, ραδιοφωνίας και τηλεόρασης, αποχέτευσης και απαγωγής ακάθαρτων υδάτων και λυμάτων, αποκομιδής και απόθεσης απορριμμάτων, φορτοεκφόρτωσης και αποθήκευσης εμπορευμάτων στα λιμάνια και Τραπέζης της Ελλάδος, Πολιτικής Αεροπορίας και κάθε είδους υπηρεσίες ή τμήματα υπηρεσιών που ασχολούνται με την εκκαθάριση

¹³¹ Βλ. Παπασταύρου, *όπ.παρ.*, σελ. 71

¹³² Βλ. Παπασταύρου, *όπ.παρ.*, *ibid*

¹³³ Βλ. αναλυτικά Γαροφαλλίδη Θ., Το δικαίωμα απεργίας των δημοσίων υπαλλήλων. Συγκριτική μελέτη, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 1983, σελ. 222 επ.

και πληρωμή των μισθών του προσωπικού του κατά το άρθρο 51 του Ν. 1892/1990 δημόσιου τομέα.

Στις επιχειρήσεις αυτές η κήρυξη της απεργίας δε μπορεί να πραγματοποιηθεί πριν περάσουν τέσσερις πλήρεις μέρες από τη γνωστοποίηση των αιτημάτων και των λόγων που τα θεμελιώνουν στον εργοδότη, το Υπουργείο που ασκεί την εποπτεία και το Υπουργείο Εργασίας. Η γνωστοποίηση των αιτημάτων και της αιτιολογίας τους γίνεται με έγγραφο που κοινοποιείται με δικαστικό επιμελητή¹³⁴.

Άλλωστε στις επιχειρήσεις αυτές, η συνδικαλιστική οργάνωση που κηρύσσει την απεργία έχει υποχρέωση να διαθέτει εκτός από το προσωπικό ασφαλείας για την ασφάλεια των εγκαταστάσεων της επιχείρησης και την πρόληψη καταστροφών ή ατυχημάτων (το οποίο είναι απαραίτητο σε κάθε περίπτωση κήρυξης απεργίας) και προσωπικό για την αντιμετώπιση των στοιχειωδών αναγκών του κοινωνικού συνόλου κατά τη διάρκεια της απεργίας¹³⁵.

Σε ότι αφορά τους δημόσιους υπαλλήλους και για αυτούς ο νόμος προβλέπει γνωστοποίηση των αιτημάτων της και των λόγων που τη θεμελιώνουν τέσσερις πλήρεις ημέρες από την κήρυξή της, με έγγραφο που κοινοποιείται με δικαστικό επιμελητή στο Υπουργείο Προεδρίας Κυβερνήσεως, στο Υπουργείο Οικονομικών, στο Υπουργείο που υπάγονται οι υπάλληλοι αυτοί καθώς επίσης και στις διοικήσεις των φορέων που εποπτεύονται από αυτό, όταν πρόκειται για απεργία υπαλλήλων τους¹³⁶.

Τέλος, οι συνδικαλιστικές οργανώσεις των δημόσιων επιχειρήσεων και των επιχειρήσεων κοινής ωφέλειας υποχρεούνται, πριν ασκήσουν το δικαίωμα απεργίας, να καλέσουν τον εργοδότη με έγγραφο, κοινοποιούμενο με δικαστικό επιμελητή, σε δημόσιο διάλογο για τα αιτήματα της απεργίας. Ο δημόσιος διάλογος διεξάγεται μέσα σε σαράντα οκτώ ώρες από την κοινοποίηση της σχετικής πρόσκλησης, τις δε συζητήσεις διευθύνει ένας μεσολαβητής που εκλέγεται με κοινή συμφωνία από το σχετικό κατάλογο του Οργανισμού Μεσολάβησης και Διαιτησίας (ΟΜΕΔ), αλλιώς ο μεσολαβητής ορίζεται με τη διαδικασία της κλήρωσης¹³⁷.

Οι δύο βασικές αρχές που διέπουν το δημόσιο διάλογο είναι οι εξής: αφενός ο εργοδότης δεν έχει από ρητή διάταξη του νόμου υποχρέωση συμμετοχής στο δημόσιο διάλογο που εξελίσσεται και πραγματοποιείται χωρίς την παρουσία του και, αφετέρου, η διεξαγωγή του δημόσιου διαλόγου δεν αναστέλλει το δικαίωμα της απεργίας, εκτός αν τα μέρη συμφωνήσουν την αναστολή στα πλαίσια ιδιαίτερης συμφωνίας για τα θέματα δημόσιου διαλόγου¹³⁸.

Το Σύνταγμα, όμως, εκτός από τον έμμεσο ή νομοθετικό περιορισμό που εισάγει με την επιφύλαξη νόμου που μόλις αναπτύχθηκε, εισάγει στην ίδια διάταξη και περιορισμό του περιορισμού αυτού. Ως όρια ή περιορισμοί των περιορισμών νοούνται οι περιορισμοί που δεσμεύουν τον κοινό νομοθέτη κατά την εισαγωγή περιορισμών των θεμελιωδών δικαιωμάτων¹³⁹. Ο συντακτικός μας νομοθέτης έναν τέτοιο περιορισμό εισάγει ορίζοντας στο άρθρο 23 παρ. 2 in fine

¹³⁴ Βλ. άρθρο 20 παρ.2 του Ν. 1264/1982

¹³⁵ Βλ. άρθρο 21 παρ.2 του Ν. 1264/1982

¹³⁶ Βλ. άρθρο 30 παρ.8 εδάφ. α του Ν. 1264/1982

¹³⁷ Βλ. το άρθρο 3 του Ν.2224/1994

¹³⁸ Βλ. Γιαλιτάκη, *όπ.παρ.*, σελ. 96

¹³⁹ Βλ. Δημητρόπουλου, *όπ.παρ.*, σελ. 77

ότι: «οι περιορισμοί αυτοί δε μπορούν να φτάσουν ως την κατάργηση του δικαιώματος της απεργίας ή την παρεμπόδιση της νόμιμης άσκησής του».

γ) Η θεσμοποιημένη αναστολή του δικαιώματος της απεργίας - το άρθρο 48 Σ

Η κήρυξη κατάστασης πολιορκίας σύμφωνα με το άρθρο 48 παρ. 1, 2 Σ αποτελεί γενικής σημασίας περιορισμό των ατομικών δικαιωμάτων. Με τη διάταξη αυτή επιτρέπεται σε συγκεκριμένες εξαιρετικές περιπτώσεις (πολέμου, επιστράτευσης εξ αιτίας εξωτερικών κινδύνων ή άμεσης απειλής της εθνικής ασφάλειας, καθώς και ένοπλου κινήματος για την ανατροπή του δημοκρατικού πολιτεύματος) η αναστολή της ισχύος μίας σειράς συνταγματικών διατάξεων, ενώ συγχρόνως εφαρμόζεται σε ολόκληρη τη χώρα ή τμήμα της ο νόμος για την κατάσταση πολιορκίας και συνιστώνται εξαιρετικά δικαστήρια. Η διάταξη αυτή μπορεί να θεωρηθεί ότι αποσκοπεί στην προστασία της συνταγματικής νομιμότητας, άρα και των συνταγματικών δικαιωμάτων, σε καταστάσεις εκτάκτου ανάγκης. Ωστόσο, η ιστορική εμπειρία δείχνει ότι η κήρυξη κατάστασης πολιορκίας χρησιμοποιήθηκε πολλάκις για την πανηγυρική εξαγγελία εκτροπών από τη δημοκρατική ομαλότητα και την περιβολή των εγχειρημάτων αυτών με μία επίφαση νομιμότητας¹⁴⁰.

Ανάμεσα στα δικαιώματα τα οποία μπορούν να ανασταλούν σύμφωνα με το άρθρο 48 Σ περιλαμβάνεται και το δικαίωμα της απεργίας, το οποίο αίρεται ή περιορίζεται για ορισμένο χρόνο.

Αυτό γίνεται με απόφαση της Βουλής που λαμβάνεται σε μία μόνο συνεδρίαση με πλειοψηφία των τριών πέμπτων του συνολικού αριθμού των βουλευτών και η οποία δημοσιεύεται από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. Σε περίπτωση που η Βουλή δεν είναι παρούσα κατά τη στιγμή που παρουσιάζεται η ανάγκη για την λήψη των έκτακτων αυτών μέτρων, είτε επειδή δεν είναι σε σύνοδο, είτε επειδή υπάρχει αντικειμενική αδυναμία έγκαιρης σύγκλησής της, είτε επειδή έχει διαλυθεί, τα μέτρα αυτά λαμβάνονται με Προεδρικό διάταγμα που εκδίδεται μετά από πρόταση του υπουργικού συμβουλίου. Το διάταγμα αυτό υποβάλλεται από την κυβέρνηση για έγκριση στη Βουλή μόλις γίνει δυνατή η σύγκλησή της, ακόμα κι αν έχει λήξει η περίοδος της ή έχει διαλυθεί, και οπωσδήποτε μέσα σε δεκαπέντε το πολύ μέρες.

Η αναστολή της ισχύος των συνταγματικών διατάξεων θεμελιώνεται στο λεγόμενο «δίκαιο της ανάγκης», για τον λόγο δε αυτό επιτρέπεται μόνο για την αντιμετώπιση των εξαιρετικών περιπτώσεων που απαριθμούνται περιοριστικά στο άρθρο 48 παρ.1 Σ¹⁴¹.

Θα πρέπει να σημειωθεί πάντως ότι η κατά το άρθρο 48 παρ. 1 αναστολή της ισχύος των αναφερόμενων ατομικών δικαιωμάτων, άρα και της απεργίας, δεν αφορά τις διατάξεις αυτές στο σύνολό τους, αλλά μόνο την ανάγκη ή τον κίνδυνο εξαιτίας του οποίου κηρύχθηκε η κατάσταση πολιορκίας¹⁴².

¹⁴⁰ Βλ. Χρυσόγono, όπ.παρ., σελ. 65

¹⁴¹ Βλ. Γεωργόπουλου Κ., Επίτομο Συνταγματικό Δίκαιο, 12η έκδοση, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 2001, σελ. 621

¹⁴² Βλ. Χρυσόγono, όπ.παρ., σελ. 67

δ) Πολιτική επιστράτευση των απεργών

Το δικαίωμα της απεργίας μπορεί να περιοριστεί και από την επίταξη των προσωπικών υπηρεσιών στις εξαιρετικές περιπτώσεις που αναφέρει το άρθρο 22 παρ. 3 Σ. Το Σύνταγμα γενικά απαγορεύει την αναγκαστική εργασία. Κατά το άρθρο 22 παρ.3 Σ «οποιαδήποτε μορφή αναγκαστικής εργασίας απαγορεύεται». Η απαγόρευση του άρθρου 22 παρ.3 Σ αναφέρεται τόσο στην εξαρτημένη όσο και στη μη εξαρτημένη εργασία, σε αυτή δηλαδή που προσφέρεται με σύμβαση ανεξάρτητων υπηρεσιών, στην εργασία των ελεύθερων επαγγελματιών κ.τ.λ. Η αναγκαστική εργασία απαγορεύεται και από τη Σύμβαση της Ρώμης (1950) αλλά και από τις ΔΣΕ 29/1930 και 105/1957 που έχουν επικυρωθεί από τη χώρα μας με το Ν. 2079/1952 και το Ν.Δ. 4221/1961 αντίστοιχα. Ο κανόνας αυτός, όμως, είναι απαραίτητο να κάμπτεται σε ορισμένες ακραίες περιπτώσεις. Γι' αυτό και, κατ' εξαίρεση, το Σύνταγμα επιτρέπει την αναγκαστική εργασία υπό τη μορφή της επίταξης προσωπικών υπηρεσιών. Κατά το άρθρο 22 παρ.3 Σ «ειδικοί νόμοι ρυθμίζουν τα σχετικά με την επίταξη προσωπικών υπηρεσιών σε περίπτωση πολέμου ή επιστράτευσης ή για την αντιμετώπιση αναγκών της άμυνας της Χώρας ή επείγουσας κοινωνικής ανάγκης από θεομηνία ή ανάγκης που μπορεί να θέσει σε κίνδυνο τη δημόσια υγεία, καθώς και τα σχετικά με την προσφορά προσωπικής εργασίας στους οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης για την ικανοποίηση τοπικών αναγκών». Με τη διάταξη αυτή επιβάλλονται επομένως όρια στην άσκηση του δικαιώματος απεργίας. Κατά τη διάρκεια της επίταξης των προσωπικών υπηρεσιών δεν επιτρέπεται η έναρξη ή η συνέχιση απεργίας¹⁴³.

Τα άρθρα 23 παρ.2 Σ και 22 παρ.3 διέπονται από διαφορετική ratio και διεκδικούν διαφορετικά πεδία εφαρμογής, μπορούν ωστόσο να διασταυρωθούν όταν το απεργιακό δικαίωμα ασκείται ενώ υφίστανται λόγοι εφαρμογής του άρθρου 22 παρ.3 Σ ή όταν μία απεργιακή κινητοποίηση ως factum συνιστά λόγο ή συνδέεται με λόγο εφαρμογής του άρθρου 22 παρ.3 Σ. Φυσικά δε μπορεί να αποκλειστεί το ενδεχόμενο, ενώ διεξάγεται νόμιμη απεργία, να προκύψουν οι λόγοι εφαρμογής του άρθρου 22 παρ.3 Σ από αιτίες παντελώς άσχετες. Αντίστοιχα, είναι δυνατό μία απεργιακή κινητοποίηση να συγκροτεί την αντικειμενική υπόσταση των λόγων για τους οποίους είναι κατά το Σύνταγμα δυνατή η επίταξη προσωπικών υπηρεσιών. Μπορεί δηλαδή μία απεργιακή κινητοποίηση να δημιουργήσει πρόβλημα σχετικά με τις αμυντικές ανάγκες της χώρας ή τη δημόσια υγεία (π.χ. απεργία γιατρών, νοσηλευτικού προσωπικού, οδηγών απορριμματοφόρων οχημάτων, έλεγχος εναέριας κυκλοφορίας). Και στις δύο αυτές περιπτώσεις βασικός και στοιχειώδης κανόνας που απορρέει από την αρχή της αναλογικότητας είναι να μη μπορεί να καλυφθεί η οποιαδήποτε ανάγκη από άλλες κατηγορίες εργαζομένων που δεν απεργούν ή με το προσωπικό ασφαλείας¹⁴⁴.

Η επίταξη των προσωπικών υπηρεσιών ρυθμίζεται από το Ν.Δ. 17/1974 «περί πολιτικής σχεδίασης εκτάκτου ανάγκης». Σε αυτό επιτρέπεται η πολιτική επιστράτευση των εργαζομένων, που εκτελείται στα πλαίσια της γενικής ή

¹⁴³ Βλ. Λεβέντη, όπ.παρ., σελ. 589

¹⁴⁴ Βλ. Βενιζέλου Ε., Πολιτική επιστράτευση και απεργία, ΕΕΔ 1986, σελ. 726

μερικής πολιτικής κινητοποίησης, προς αντιμετώπιση κατάστασης εκτάκτου ανάγκης. Στην πράξη η πολιτική επιστράτευση των απεργών έχει εξελιχθεί σε μέσο περιορισμού του απεργιακού δικαιώματος, αφού, κατά διαστροφή του κατά το Σύνταγμα περιορισμού της (που πάντως δε συνίσταται στη χρήση της ως μέσου καταλυτικού του απεργιακού δικαιώματος), η κρατική εξουσία συνηθίζει να τη χρησιμοποιεί για τον τερματισμό απεργιών και τον εξαναγκασμό των απεργών σε αναγκαστική εργασία¹⁴⁵.

Κατά το άρθρο 2 παρ.5 του Ν.Δ. 17/1974 «πάσα αιφνίδια κατάστασις προκαλούμενη είτε εκ φυσικών ή άλλων γεγονότων πολεμικών ή μη, είτε εξ ανωμαλιών πάσης φύσεως και έχουσα ως αποτέλεσμα την δημιουργίαν ή την απειλήν δημιουργίας εκτεταμένων απωλειών, ζημιών και καταστροφών εις έμψυχον και άψυχον δυναμικόν της χώρας ή την παρακώλυσιν και διατάραξιν της οικονομικής και κοινωνικής ζωής της χώρας».

Το ερώτημα που τίθεται είναι αν οι ρυθμίσεις του Ν.Δ. 17/1974 συμβιβάζονται με τις διατάξεις του άρθρου 22 παρ. 3 Σ, αλλά και των διεθνών συμβάσεων που απαγορεύουν την αναγκαστική εργασία. Η διατύπωση του άρθρου 2 παρ. 5 του Ν.Δ. 17/1974 είναι χωρίς αμφιβολία ευρύτερη από τη διατύπωση του άρθρου 22 παρ. 3 Σ. Κατά το Ν.Δ. 17/1974, κατάσταση ανάγκης που επιτρέπει την πολιτική επιστράτευση είναι κάθε αιφνίδια κατάσταση, είτε προκύπτει από φυσικά είτε από άλλα γεγονότα, είτε από ανωμαλίες κάθε φύσεως. Η διάταξη αυτή υπερακοντίζει την περιοριστική διατύπωση του άρθρου 22 παρ. 3 Σ και κατά το μέτρο αυτό είναι αντισυνταγματική¹⁴⁶. Κατά συνέπεια, πολιτική επιστράτευση των εργαζομένων επιτρέπεται μόνο στις περιπτώσεις που κατά τη διάταξη του άρθρου 22 παρ.3 Σ επιτρέπεται η επίταξη προσωπικών υπηρεσιών. Η κοινωνική ανάγκη που δικαιολογεί την πολιτική επιστράτευση δε μπορεί κατ' αρχήν να προέρχεται από απεργία. Αν λοιπόν μία απεργία έχει το χαρακτήρα επαναστατικής εξέγερσης κατά του κράτους, τότε η πολιτική επιστράτευση των απεργών είναι δυνατή, μόνο εφόσον κηρυχθεί η χώρα σε κατάσταση πολιορκίας ή κηρυχθεί επιστράτευση¹⁴⁷.

Η πολιτική επιστράτευση δεν επιτρέπεται να χρησιμοποιείται ως μέσο για την καταστολή απεργιών¹⁴⁸. Η ΔΣΕ 105/57, η οποία έχει επικυρωθεί από τη χώρα μας με το Ν.Δ. 4221/1961 και έχει αυξημένη ισχύ σε σχέση με το νόμο (άρθρο 28 παρ. 1 Σ) ορίζει ότι η υποχρεωτική εργασία δε θα πρέπει να χρησιμοποιείται για οικονομικούς σκοπούς, ως μέτρο πειθαρχίας ή ως κολασμός για τη συμμετοχή σε απεργία.

Τα τελευταία χρόνια έγινε επανειλημμένα πολιτική επιστράτευση απεργών σε σοβαρές περιπτώσεις με επίκληση του γενικού συμφέροντος, του κινδύνου για την εθνική οικονομία ή την κοινωνική ζωή της χώρας ή τη δημόσια υγεία ή την αποδιοργάνωση των εναέριων συγκοινωνιών¹⁴⁹. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση επιστράτευσης το 1986 των χειριστών και ιπτάμενων μηχανικών της Ολυμπιακής Αεροπορίας¹⁵⁰.

¹⁴⁵ Βλ. Παπασταύρου, όπ.παρ., σελ. 85

¹⁴⁶ Βλ. Λεβέντη, όπ.παρ., σελ. 590

¹⁴⁷ Βλ. Λεβέντη, όπ.παρ., ibid

¹⁴⁸ Βλ. Λεβέντη, όπ.παρ., σελ. 591

¹⁴⁹ Βλ. Καρακατσάνη, όπ.παρ., σελ. 230

¹⁵⁰ Στην περίπτωση αυτή το Συμβούλιο της Επικρατείας έκρινε ότι νόμιμα έγινε η επιστράτευση (βλ. ΣτΕ 687/1987 ΕΕργΔ 1987, σελ. 461). Η θεωρία, ωστόσο, διατύπωσε σχεδόν σύσσωμη την αντίθεση

XII. ΑΝΤΑΠΕΡΓΙΑ

Ανταπεργία (lock-out) είναι το αντιστάθμισμα της απεργίας από την εργοδοτική πλευρά¹⁵¹. Είναι ο εργατικός αγώνας της εργοδοτικής πλευράς, η άρνηση του εργοδότη να αποδεχθεί την εργασία των μισθωτών που ασκείται κατά συλλογικό τρόπο και με αγωνιστικό σκοπό, με σκοπό δηλαδή να ασκηθεί πίεση στους μισθωτούς να δεχτούν τη ρύθμιση των όρων εργασίας που επιδιώκει ο εργοδότης¹⁵². Η ανταπεργία εκφράζεται δηλαδή ως το προσωρινό κλείσιμο της επιχείρησης κατά τη διάρκεια μίας συλλογικής διένεξης. Είναι μέτρο συλλογικού χαρακτήρα ως προς εκείνους κατά τους οποίους στρέφεται, δηλαδή τους μισθωτούς, ενώ η απαγόρευση πρόσβασης στους χώρους εργασίας είναι γενική και χωρίς διάκριση μεταξύ απεργών και μη απεργών. Η ανταπεργία μπορεί να έχει χαρακτήρα προειδοποίησης (μέτρου εκφοβισμού) για την αποτροπή κήρυξης απεργίας ή μέσου πίεσης κατά των απεργών προκειμένου να αποφευχθούν οι διαδικασίες μεσολάβησης και διαιτησίας ή ακόμη και επιβολής κυρώσεων με τη λήξη της απεργίας¹⁵³.

Η ανταπεργία διακρίνεται από άλλες περιπτώσεις συλλογικής απόκρουσης της εργασίας των μισθωτών εκ μέρους του εργοδότη ου δεν έχουν αγωνιστικό σκοπό και γίνονται κατ' εφαρμογή άλλων διατάξεων ή θεσμών. Π.χ. δεν πρόκειται για ανταπεργία όταν ο εργοδότης δεν αποδέχεται την εργασία των μισθωτών λόγω ανώτερης βίας (άρθρο 656 Α.Κ.) ή επειδή προηγήθηκε καταγγελία των εργασιακών τους σχέσεων ή σε περίπτωση που ο εργοδότης αρνείται να επιτρέψει στους μισθωτούς να αναλάβουν εργασία μετά την απεργία για μικρό χρονικό διάστημα, προκειμένου να αποκατασταθεί η δυνατότητα πλήρους λειτουργίας της επιχείρησης¹⁵⁴. Η ανταπεργία δε σημαίνει καταγγελία των σχέσεων εργασίας από τον εργοδότη, έχει όμως σαν αποτέλεσμα την αναστολή τους κατά τη διάρκειά της, έτσι ώστε ο εργοδότης να μην καθίσταται υπερήμερος και να μην οφείλει μισθούς¹⁵⁵.

Το Σύνταγμα, ενώ με το άρθρο 23 παρ.2 κατοχυρώνει ρητά το δικαίωμα της απεργίας, δεν κάνει λόγο για την ανταπεργία. Αυτή η μη αναφορά του συνταγματικού νομοθέτη δίνει την εντύπωση ότι αφήνει ανοιχτό το θέμα της ανταπεργίας. Η προστασία της ανταπεργίας δεν προκύπτει από τη συνταγματική αρχή της ισότητας (άρθρο 4 παρ.1,2 Σ). Η αρχή της ισότητας εκφράζεται στο χώρο του εργατικού δικαίου με τον όρο ισότητα των όπλων. Ισότητα των όπλων σημαίνει ότι σε κάθε όπλο του ενός κοινωνικού αντιπάλου πρέπει να αντιστοιχεί ένα ανάλογο όπλο του άλλου. Αυτή όμως η τυπική ισότητα των όπλων έχει εγκαταλειφθεί και σήμερα αναζητάται η ουσιαστική ισότητα των όπλων, η οποία διασφαλίζει ότι και οι δύο πλευρές έχουν τις ίδιες περίπου δυνατότητες να επηρεάσουν την έκβαση της συλλογικής διαφοράς. Επομένως κατά τη ρύθμιση

της και χαρακτήρισε την πολιτική επιστράτευση αντισυνταγματική λόγω μη συνδρομής των προϋποθέσεων του άρθρου 22 παρ. 3 Σ.

¹⁵¹ Βλ. Δαγτόγλου, *όπ.παρ.*, σελ. 884

¹⁵² Βλ. Λεβέντη, *όπ.παρ.*, σελ. 564

¹⁵³ Βλ. Γιαλιτάκη, *όπ.παρ.*, σελ. 104 επ.

¹⁵⁴ Βλ. Λεβέντη, *όπ.παρ.*, σελ. 565

¹⁵⁵ Βλ. Καρακατσάνη, *όπ.παρ.*, σελ. 281

του δικαίου της απεργίας ο κοινός νομοθέτης δεν είναι υποχρεωμένος από το άρθρο 4 παρ.1,2 Σ να εξισώσει τους κοινωνικούς αντιπάλους (εργαζόμενους-εργοδότες), αλλά μπορεί να κάνει διαφοροποιήσεις στην κατανομή των αγωνιστικών μέσων, αρκεί βέβαια οι διαφοροποιήσεις αυτές να μην είναι αυθαίρετες¹⁵⁶.

Στη διερεύνηση της συνταγματικής προστασίας της ανταπεργίας συμβάλλει και το άρθρο 23 παρ.1 Σ, το οποίο προστατεύει και τον εργοδοτικό συνδικαλισμό. Η ανάπτυξη του συνδικαλιστικού κινήματος προκάλεσε ως αναγκαίο αντίδοτο τον εργοδοτικό συνδικαλισμό, ο οποίος προέκυψε ακριβώς από τη συλλογική αντιπαράθεση των συμφερόντων των εργαζομένων και των εργοδοτών. Οι εγγυήσεις του άρθρου 23 παρ.1 Σ διασφαλίζουν αυτήν την αντιπαράθεση συμφερόντων και κατά το μέτρο αυτό διασφαλίζουν τον εργοδοτικό συνδικαλισμό. Το άρθρο 23 παρ.1 Σ εγγυάται στην εργοδοτική πλευρά δυνατότητες συνδικαλιστικής δράσης, που θα της επιτρέψουν να αντιτάξει αποτελεσματική άμυνα στις διεκδικήσεις και την πίεση των εργαζομένων, ώστε να μπορεί να γίνει λόγος για ελεύθερες συλλογικές διαπραγματεύσεις και για σύναψη Σ.Σ.Ε. (άρθρο 22 παρ.1 Σ). Το άρθρο 23 παρ.1 Σ δεν προσδιορίζει τη μορφή της εργοδοτικής άμυνας, αλλά αφήνει το θέμα ανοιχτό για ρύθμιση από τον κοινό νομοθέτη. Πάντως το άρθρο 23 παρ.1 Σ επιτρέπει διαφοροποιήσεις μεταξύ εργαζομένων και εργοδοτών αναφορικά με την προστασία της αγωνιστικής τους δράσης¹⁵⁷.

Οι προγενέστερες νομοθετικές διατάξεις¹⁵⁸ κατοχύρωναν και την ανταπεργία του εργοδότη, χωρίς να κάνουν διάκριση μεταξύ επιθετικής (αυτής δηλαδή που αρχίζει πρώτος ο εργοδότης για να μεταβάλλει προς το συμφέρον του τους υφιστάμενους όρους εργασίας) και αμυντικής απεργίας (αυτής δηλαδή που ως αμυντικό όπλο στρέφεται όχι μόνο κατά των απεργών αλλά και κατά των μη απεργών). Τόσο στη θεωρία, όσο και στη νομολογία είχε επικρατήσει πάντως η άποψη ότι η επιθετική απεργία είναι παράνομη¹⁵⁹.

Η ισχύουσα και σήμερα διάταξη του άρθρου 22 παρ.2 του Ν.1264/1982 απαγορεύει ρητά στον εργοδότη την ανταπεργία, χωρίς πάντως να ορίζει την έννοιά της. Η απαγόρευση αυτή ισχύει χωρίς εξαιρέσεις, επομένως απαγορεύεται η ανταπεργία, έστω και αν ασκείται προς απόκρουση παράνομης απεργίας. Το γεγονός ότι η απεργία είναι παράνομη δε σημαίνει ότι ο εργοδότης μπορεί να χρησιμοποιήσει ένα επίσης παράνομο (απαγορευμένο) μέσο για την αντιμετώπισή της¹⁶⁰. Συγχρόνως στην παρ. 1 του ίδιου άρθρου απαγορεύεται η πρόσληψη από τον εργοδότη απεργοσπαστών, δηλαδή εργαζομένων που θα αντικαταστήσουν τους απεργούς σε θέσεις εργασίας κατά τη διάρκεια της απεργίας. Η πρόσληψη απεργοσπαστών έχει σαν αποτέλεσμα την ακυρότητα της σύμβασης εργασίας που συνάπτεται για ορισμένο ή αόριστο χρόνο, δεν τιμωρείται όμως ως ποινικό αδίκημα¹⁶¹. Η απαγόρευση πρόσληψης απεργοσπαστών δεν έρχεται σε αντίθεση με τα συνταγματικώς κατοχυρωμένα δικαιώματα του εργοδότη, όπως είναι η

¹⁵⁶ Βλ. Λεβέντη, όπ.παρ., σελ. 567

¹⁵⁷ Βλ. Λεβέντη, όπ.παρ., σελ. 568

¹⁵⁸ Πρόκειται για το άρθρο 8 παρ.2 Ν. 2151/1920, το άρθρο 18 παρ. 2,3 Ν. 3239/1955 και το άρθρο 32 παρ. 3 Ν. 330/1976

¹⁵⁹ Βλ. Λεβέντη, όπ.παρ., σελ. 569

¹⁶⁰ Βλ. Λεβέντη, όπ.παρ., σελ. 571

¹⁶¹ Βλ. Παπασταύρου, όπ.παρ., σελ. 334

ελεύθερη οικονομική δράση (ελευθερία του επιχειρείν) και η ελεύθερη διάθεση και χρήση της ιδιοκτησίας (άρθρο 5 παρ. 1 και 17 Σ), διότι αυτά επιτρεπώς περιορίζονται από την άσκηση του συνταγματικά προστατευόμενου δικαιώματος της απεργίας. Η θέση ότι τα ανωτέρω δικαιώματα του εργοδότη δε μπορούν να ασκηθούν ενισχύεται από το γεγονός ότι η απαγόρευση πρόσληψης απεργοσπαστών αναφέρεται στη νόμιμη απεργία, διότι μόνο αυτή καλύπτεται συνταγματικά και όχι η κάθε μορφής παράνομη απεργία¹⁶².

Συμπερασματικά, η απαγόρευση της ανταπεργίας, συνεκτιμώμενη μαζί με την απαγόρευση πρόσληψης απεργοσπαστών, αποτελεί περιορισμό της αγωνιστικής δράσης των εργοδοτών, περιορισμό που φτάνει τα ακραία όρια των δυνατών περιορισμών ή διαφοροποιήσεων αναφορικά με την κατανομή των αγωνιστικών μέσων.

Παρά ταύτα η απαγόρευση του άρθρου 22 παρ.2 του Ν. 1264/1982 δεν προσκρούει τελικά στο άρθρο 23 παρ.2 Σ¹⁶³, γιατί ο εργοδότης εκτός από την οικονομική του υπεροχή διαθέτει άλλα δικαιώματα που εξισορροπούν μέχρι ενός σημείου την υπεροχή των εργαζόμενων στα αγωνιστικά μέσα¹⁶⁴. Άλλωστε, δεν πρέπει να παραβλέπεται το γεγονός ότι και το δικαίωμα της απεργίας υποβάλλεται στο ελληνικό δίκαιο σε περιορισμούς¹⁶⁵.

Ωστόσο, κατά μία άλλη άποψη¹⁶⁶, η απαγόρευση του άρθρου 22 παρ.2 του Ν. 1264/1982 παραβιάζει τη διεθνή σύμβαση εργασίας 87/1948 (ενώ το άρθρο 1 παρ.1 του ίδιου νόμου επιφυλάσσει ρητώς την ισχύ των διεθνών συμβάσεων εργασίας), και δε μπορεί για το λόγο αυτό να εφαρμοστεί. Εδώ θα πρέπει να σημειωθεί ότι ο εργατικός συνδικαλισμός προστατεύεται από τη διεθνή σύμβαση εργασίας 87/1948 «περί συνδικαλιστικής» που κατοχυρώνει την συνδικαλιστική ελευθερία και το δικαίωμα των συλλογικών εργατικών αγώνων εξίσου για τους εργαζόμενους και τους εργοδότες καθώς και από τη διεθνή σύμβαση εργασίας 98/1949 περί εφαρμογής των αρχών του δικαιώματος οργάνωσης και συλλογικής διαπραγμάτευσης, τις οποίες η χώρα μας έχει κυρώσει με τα ν.δ. 4204/1961 και 4205/1961 αντίστοιχα. Την αγωνιστική δράση των εργοδοτών σε περίπτωση σύγκρουσης συμφερόντων κατοχυρώνει και ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης, ωστόσο ο κυρωτικός του Χάρτη Ν. 1426/1984 έχει εξαιρέσει τις σχετικές προστατευτικές διατάξεις.

Γ. ΒΑΣΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Το ισχύον Σύνταγμα έχει μεριμνήσει για την πλήρη κατοχύρωση του δικαιώματος της απεργίας, μέσα από δύο μάλιστα διατάξεις (παρ. 1 και 2 του άρθρου 23 Σ). Η απεργία κατοχυρώνεται τόσο ως αυτοτελές δικαίωμα, όσο και ως μία από τις κύριες μορφές συνδικαλιστικής δράσης, στα πλαίσια της συνδικαλιστικής ελευθερίας.

¹⁶² Βλ. Γιαλιτάκη, *όπ.παρ.*, σελ. 106

¹⁶³ Βλ. σχετικά και ΕφΛαρ 681/1988 ΕεεργΔ 1989, σελ. 595

¹⁶⁴ Βλ. Λεβέντη, *όπ.παρ.*, σελ. 570

¹⁶⁵ Βλ. άρθρα 19, 20, 21 του Ν. 1264/1982

¹⁶⁶ Βλ. Δαγτόγλου, *όπ.παρ.*, σελ. 885

Η πλήρης αυτή συνταγματική κατοχύρωση δεν έχει αποτρέψει, ωστόσο, παρεκκλίσεις κατά την άσκηση του δικαιώματος της απεργίας και τη νομολογιακή εφαρμογή. Όπως ήδη σημειώθηκε¹⁶⁷, κατά το δικαστικό έλεγχο της καταχρηστικότητας της άσκησης του δικαιώματος της απεργίας, τα δικαστήρια στη συντριπτική πλειοψηφία των περιπτώσεων διαπιστώνουν με μία χαρακτηριστική ευκολία την καταχρηστικότητα αυτή, αναγορεύοντας τις αόριστες έννοιες των χρηστών ηθών και της καλής πίστης (που χρησιμοποιούνται για τον προσδιορισμό του άρθρου 281 Α.Κ., δηλαδή μίας υποδεέστερης ιεραρχικά διάταξης, ως κριτήριο ερμηνείας της συνταγματικής διάταξης του άρθρου 25 παρ.3 Σ)σε γενικό περιορισμό των συνταγματικών δικαιωμάτων.

Από την άλλη πλευρά, η κήρυξη της κατάστασης πολιορκίας και η πολιτική επιστράτευση απεργών έχουν χρησιμοποιηθεί κατά καιρούς με σκοπούς εντελούς διαφορετικούς από αυτούς για τους οποίους τις προέβλεψε ο νομοθέτης. Η κατάσταση πολιορκίας αποτελεί θεσμό ευεπίφορο σε καταχρήσεις, λόγω των συνεπειών της που οδηγούν στη δήθεν προσωρινή εγκαθίδρυση στρατοκρατικού καθεστώτος και ανοίγουν το δρόμο στη βάνανση καταπάτηση της σφαίρας ιδιωτικής αυτονομίας που εγγυάται το Σύνταγμα. Με την ταυτόχρονη αναστολή της ισχύος των ατομικών δικαιωμάτων συλλογικής δράσης στα οποία περιλαμβάνεται η απεργία, παρέχεται η νομική ευχέρεια στους κρατούντες να διαλύσουν κάθε οργανωμένη ή και αυθόρμητη λαϊκή αντίδραση¹⁶⁸.

Και η πολιτική επιστράτευση των απεργών, όμως, έχει χρησιμοποιηθεί κατά κόρον ως μέσο καταστολής απεργιακών κινητοποιήσεων και όχι για τους ειδικά προβλεπόμενους από το Σύνταγμα σκοπούς.

Από την άλλη πλευρά, η σύγχρονη τάση στο εργατικό δίκαιο, στις ανεπτυγμένες βιομηχανικά χώρες, προτείνει την επανεξέταση του όλου συστήματος του, ώστε οι εργασιακές σχέσεις να ρυθμίζονται με μεγαλύτερη ευκαμψία. Η τάση αυτή απορρυθμίζει (αναπαλαίωσης)¹⁶⁹ του εργατικού δικαίου πιστεύεται ότι θα συμβάλλει στον επαναπροσδιορισμό των όρων εργασίας και την προσαρμογή τους στις συγκεκριμένες συνθήκες, πράγμα που θα φέρει ισορροπία στην αγορά εργασίας και μείωση της ανεργίας. Με τις προτεινόμενες όμως αλλαγές ελλοχεύει ο κίνδυνος να αλλοιωθούν οι εργασιακές σχέσεις από το νόμο της απόλυτα ελεύθερης αγοράς με συνέπειες ανεπιθύμητες και προβλέψιμες τουλάχιστον κοινωνικά.

Οι συνέπειες αυτές έχουν ήδη αρχίσει να εκδηλώνονται. Οι όροι εργασίας, στον ιδιωτικό κυρίως τομέα της οικονομίας, είναι ιδιαίτερα σκληροί. Η συνταγματική και νομοθετική κατοχύρωση των δικαιωμάτων των εργαζομένων δεν προεξοφλεί και την εφαρμογή τους στην πράξη. Η οικονομική δυσπραγία και ο κίνδυνος της ανεργίας εμποδίζουν τους εργαζόμενους από την άσκηση των δικαιωμάτων αυτών και ιδίως της απεργίας. Οι απεργίες που κηρύσσονται από τις συνδικαλιστικές οργανώσεις στηρίζονται κυρίως από τους εργαζόμενους στο Δημόσιο, σε Ο.Τ.Α., στις Δ.Ε.Κ.Ο. και γενικά από όσους συνδέονται με σχέση μονιμότητας με τον εργοδότη τους. Η συντριπτική πλειοψηφία, ωστόσο, των απασχολούμενων στον ιδιωτικό τομέα της οικονομίας, απέχει από την άσκηση του δικαιώματος της απεργίας, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δε συμμερίζεται τα

¹⁶⁷ Βλ. παραπάνω, σελ. 23 επ.

¹⁶⁸ Βλ. Χρυσογόνο, όπ.παρ., σελ. 66

¹⁶⁹ Βλ. Καρακατσάνη, Γαρδίκια, όπ.παρ., σελ. 72 επ.

προβαλλόμενα αιτήματα. Και αυτή ακριβώς η αποχή τους θα πρέπει να αποτελέσει πηγή προβληματισμού για το μέλλον.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΤΗΣ ΑΠΕΡΓΙΑΣ-Το δικαίωμα της απεργίας κατοχυρώθηκε για πρώτη φορά συνταγματικά με το Σύνταγμα του 1975. Η συνταγματική του κατοχύρωση είναι διπλή: αφενός κατοχυρώνεται με τη διάταξη του άρθρου 23 παρ.1, στα πλαίσια της κατοχύρωσης της συνδικαλιστικής ελευθερίας, αφετέρου προστατεύεται ως αυτοτελές δικαίωμα στο άρθρο 23 παρ.2. Τα στοιχεία που απαρτίζουν την έννοια της απεργίας είναι η αποχή από την εργασία, ο ομαδικός χαρακτήρας της αποχής αυτής και ο αγωνιστικός σκοπός για τον οποίο πραγματοποιείται. Ο κοινός νομοθέτης έχει ρυθμίσει την άσκηση του δικαιώματος της απεργίας, κυρίως με το Ν.1264/1982. Το δικαίωμα της απεργίας, όπως και όλα τα θεμελιώδη δικαιώματα υπόκειται στις γενικές οριοθετικές ρήτρες του Συντάγματος, οι οποίες προβλέπονται στα άρθρα 5 παρ. 1 και 25 Σ. Ιδιαίτερη εφαρμογή έχει βρει στη νομολογία η απαγόρευση της καταχρηστικής άσκησης του δικαιώματος της απεργίας, η οποία συχνά γίνεται δεκτή με όχι δικαιολογημένη ευκολία. Εξάλλου, το Σύνταγμα προβλέπει ορισμένους περιορισμούς του δικαιώματος της απεργίας: για τους δικαστικούς λειτουργούς και αυτούς που υπηρετούν στα σώματα ασφαλείας το απαγορεύει εντελώς, ενώ για ορισμένες περιοριστικά αναφερόμενες κατηγορίες υπαλλήλων περιέχει επιφύλαξη νόμου, εξουσιοδοτώντας τον κοινό νομοθέτη να επιβάλλει περιορισμούς, οι οποίοι πάντως δε μπορούν να φτάσουν έως την κατάργηση του δικαιώματος. Το Σύνταγμα δεν περιέχει κάποια ειδική πρόβλεψη για την ανταπεργία, η οποία αποτελεί το αντίβαρο της απεργίας από την εργοδοτική πλευρά, ωστόσο αυτή απαγορεύεται από το Ν.1264/1982.

SUMMARY

THE RIGHT TO STRIKE-The right to strike was for the first time constitutionally recognized in 1975. Its constitutional recognition comes in two ways: on the one hand, it is established in article 23 paragraph 1 of the Constitution of 1975, through the establishment of the trade union freedom. On the other hand, it is protected as an individual right in article 23 par. 2. The elements that constitute the term «strike» are the abstention from work, the collective character of the abstention and the fighting purpose for which it is carried out. The legislator has set the frame in which the right to strike is exercised mainly through the law 1264/1982. The right to strike, like all other fundamental rights, is subject to the general boundary clauses of the articles 5 par. 1 and 25 of the constitution. The prohibition of the abusive exercise of the right to strike has been especially applied in the case law of the Greek courts, which tend to accept its existence very easily. The Constitution also includes some restrictions of the right to strike. It is completely prohibited for juridical servants and those who serve at the security forces, while, for some other categories of employees, the Constitution contains a

authorization to the legislator to impose restrictions, which however cannot lead to the abolishment of the right. The Constitution does not contain any special provision for the lockout, which is the counterpoise of the strike from the employers side, however it is prohibited from the law 1264/1982.

ΛΗΜΜΑΤΑ

απεργία	strike
αδέσποτη απεργία	non organized strike
λευκή ή αφανής απεργία	passive resistance / slow down
διεκδικητική απεργία	claiming strike
απεργία αλληλεγγύης	sympathy strike
πολιτική απεργία	political strike
προειδοποιητική απεργία	warning strike
στάση εργασίας	stoppage of work
συνδικαλιστική ελευθερία	trade union freedom
συνδικαλιστικές οργανώσεις	trade unions
συμφέροντα, οικονομικά, εργασιακά, ασφαλιστικά, συνδικαλιστικά	interests financial, labor, social security, syndicalistic
προσωπικό ασφαλείας	security staff
προειδοποίηση απεργίας	warning of strike
κοινωφελείς επιχειρήσεις	public utilities
καταχρηστική άσκηση	abusive exercise
κατάσταση πολιορκίας	state of siege
πολιτική επιστράτευση	political mobilization
συνέπειες νόμιμης/ παράνομης απεργίας	consequences of a legal/ illegal strike
ανταπεργία	lockout

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Βενιζέλου Ε., Πολιτική επιστράτευση και απεργία, ΕΕργΔ 1986, σελ. 726
2. Γαροφαλλίδη Θ., Το δικαίωμα απεργίας των δημοσίων υπαλλήλων. Συγκριτική μελέτη, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 1983
3. Γεωργόπουλος Κ., Επίτομο Συνταγματικό Δίκαιο, 12η έκδοση, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 2001
4. Γιαλιτάκη Αικ., Στοιχεία Συλλογικού Εργατικού Δικαίου, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 2003
5. Δαγτόγλου Π.Δ., Ατομικά δικαιώματα, τ. Β', Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 1991
6. Διεθνές Γραφείον Εργασίας. Η συνδικαλιστική ελευθερία. Σειρά μαθημάτων εργατικής εκπαίδευσης. Μεταφρ. Ανδρέα Κυριακόπουλου. Αθήναι 1965

7. Δημητρόπουλος Α., Συνταγματικά Δικαιώματα, Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου, Τόμος ΙΙΙ, Γ' Έκδοση – Αθήνα 2004
8. Δημητρόπουλος Α., Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου. Τόμος Γ', Ημίτομος Ι, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα- Θεσσαλονίκη 2005
9. Καρακατσάνης Α.- Γαρδίκας Στ., Ατομικό εργατικό δίκαιο, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 1995
10. Καρακατσάνης Α., Συλλογικό εργατικό δίκαιο, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 1992
11. Κορδάτου Γ., Ιστορία του ελληνικού εργατικού κινήματος, Ζ' έκδοση, Εκδόσεις Μπουκουμάνη, Αθήνα 1972
12. Κουκιάδη Ι., Εργατικό Δίκαιο. Συλλογικές εργασιακές σχέσεις. Τόμος 1 (Συνδικαλιστικές ελευθερίες. Δίκαιο συνδικαλιστικών οργανώσεων), Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη 1997
13. Κυρίτση Δ., Ο χαρακτηρισμός της απεργίας ως νομίμου ή παρανόμου, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα 1987
14. Λεβέντης Γ., Συλλογικό Εργατικό Δίκαιο, Δελτίο Εργατικής Νομοθεσίας, Αθήνα 1996
15. Ληξουριώτη Γ., Ο σκοπός του δικαιώματος της απεργίας, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 1987
16. Μουδόπουλος Στ., Κανόνες προστασίας των συνδικαλιστικών δικαιωμάτων, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 2001
17. Παπασταύρου Δ., ΑΠΕΡΓΙΑ – Σχόλια στα άρθρα 19-22 ν. 1964/1982 (ενόψει και των ν. 1876/90, 1915/90, 2224/94), Εκδοτικός οίκος Αφοί Π. Σάκκουλα, Αθήνα 1995
18. Ραΐκος Α., Συνταγματικό Δίκαιο. Θεμελιώδη Δικαιώματα. 2ος Τόμος. 2η Έκδοση, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 2002
19. Τραυλός- Τζανετάτος Δ., Απεργία και ασφαλιστικά μέτρα. Ανάτυπο από την έκδοση της σειράς «Συλλογικές εργασίες Β-1981 της Εταιρίας δικαίου εργασίας και κοινωνικής ασφάλισης», Αθήνα 1981
20. Τραυλός- Τζανετάτος Δ., Η απεργία αλληλεγγύης στις πολυεθνικές επιχειρήσεις. Συμβολή στη μελέτη των απεργιών με διεθνική διάσταση. Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 1995
21. Τραυλού-Τζανετάτου, Συνδικαλιστική δράση στην επιχείρηση και Σύνταγμα, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 1984
22. Τσάτσος Δ., Συνταγματικό Δίκαιο. Τόμος Γ'. Θεμελιώδη δικαιώματα. Ι. Γενικό μέρος. Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή
23. Χρυσόγονος Κ., Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα 2002

NOMOLOΓΙΑ

- ΣτΕ 2960/1983 ΤοΣ 1983, σελ. 664 - απεργία ιδιοκτητών οδηγών αυτοκινήτων δημόσιας χρήσης βυτιοφόρων υγρών καυσίμων
- ΣτΕ 2512/1997 (Ολομ.) ΕλλΔνη 1997, σελ. 1924 - απεργία δικηγόρων
- ΜονΠρωτΑθ 3011/1990 ΔΕΝ 1990, σελ. 1027- η απεργία για τη διαφύλαξη και προαγωγή των ασφαλιστικών συμφερόντων, που ανάγονται στην

υποχρεωτική ασφάλιση και μπορούν να ικανοποιηθούν μόνο από την κρατική εξουσία και όχι από τον εργοδότη, έχει σαφώς πολιτικό χαρακτήρα

- ΜΠΑ 3011/1990 ΔΕΝ 1990, σελ. 1027 - ο πολιτικός χαρακτήρας απεργίας για τη διαφύλαξη και προαγωγή των ασφαλιστικών συμφερόντων, που ανάγονται στην υποχρεωτική ασφάλιση και μπορούν να ικανοποιηθούν μόνο από την κρατική εξουσία
- ΕφΑθ 5817/85 ΔΕΝ 1985, σελ. 899 - απεργία διαμαρτυρίας που απευθύνεται στο κράτος και αφορά εργασιακά αιτήματα είναι κατ' αρχήν νόμιμη
- ΜονΠρωτΛαμ 60/1986 ΔΕΝ 1986, σελ. 680 - απεργία διαμαρτυρίας που απευθύνεται στο κράτος και αφορά εργασιακά αιτήματα είναι κατ' αρχήν νόμιμη
- ΜονΠρωτΒόλ 69/1986 ΕΕΔ 1986, σελ. 709 - απεργία διαμαρτυρίας που απευθύνεται στο κράτος και αφορά εργασιακά αιτήματα είναι κατ' αρχήν νόμιμη
- ΜονΠρωτΑθ 920/1983 ΤοΣ 1983, σελ. 689- η λευκή απεργία δεν ανταποκρίνεται στην παραδοσιακή έννοια της απεργίας, αποτελεί όμως συνταγματικά κατοχυρωμένη μορφή απεργίας
- ΑΠ 272/1968 ΕΕργΔ 1968, σελ. 729 - ο παράνομος χαρακτήρας της αδέσποτης απεργίας
- ΑΠ (Ολομ.) 526/1967 ΕΕργΔ 1967, σελ. 1438 - ο παράνομος χαρακτήρας της αδέσποτης απεργίας
- ΑΠ 495/1966 ΕΕργΔ 1966, σελ. 1374 - ο παράνομος χαρακτήρας της αδέσποτης απεργίας
- ΑΠ 895/1981 ΕΕργΔ 1981, σελ. 727 - η από νόμιμα συνεστημένη συνδικαλιστική οργάνωση μεταγενέστερη ανάληψη της ευθύνης «αδέσποτης» απεργίας δεν την καθιστά αναδρομικά νόμιμη απεργία
- ΕφΑθ 2467/1979 ΕΕργΔ 1981, σελ. 513 - η από νόμιμα συνεστημένη συνδικαλιστική οργάνωση μεταγενέστερη ανάληψη της ευθύνης «αδέσποτης» απεργίας δεν την καθιστά αναδρομικά νόμιμη απεργία
- ΕφΑθ 268/1977 ΕΕργΔ 1977, σελ. 231- η από νόμιμα συνεστημένη συνδικαλιστική οργάνωση μεταγενέστερη ανάληψη της ευθύνης «αδέσποτης» απεργίας δεν την καθιστά αναδρομικά νόμιμη απεργία
- ΕφΑθ 5817/1985 ΔΕΝ 1985, σελ. 899 - η εργασιακή και πολιτική απεργία είναι νόμιμη, έστω και αν κατ' ουσία στρέφεται κατά της νομοθετικής εξουσίας
- ΜονΠρωτΑθ 1950/1983 ΔΕΝ 1983, σελ.712 - η εργασιακή και πολιτική απεργία είναι νόμιμη, έστω και αν κατ' ουσία στρέφεται κατά της νομοθετικής εξουσίας
- ΑΠ 1242/1983 ΝοΒ 1984, σελ. 1024 - η γενική ρήτρα του άρθρου 281 Α.Κ. ως κριτήριο για τον έλεγχο της καταχρηστικής άσκησης του δικαιώματος της απεργίας
- ΕφΑθ 10048/1990 ΕλλΔνη 1993, σελ. 87 - η γενική ρήτρα του άρθρου 281 Α.Κ. ως κριτήριο για τον έλεγχο της καταχρηστικής άσκησης του δικαιώματος της απεργίας

- ΕφΑθ 8571/1998 ΕλλΔνη 1999, σελ. 1195 - η γενική ρήτρα του άρθρου 281 Α.Κ. ως κριτήριο για τον έλεγχο της καταχρηστικής άσκησης του δικαιώματος της απεργίας
- ΑΠ 75/1998 ΕλλΔνη 1999, σελ. 1364 - η γενική ρήτρα του άρθρου 281 Α.Κ. ως κριτήριο για τον έλεγχο της καταχρηστικής άσκησης του δικαιώματος της απεργίας
- ΕφΑθ 10461/1990 ΕλλΔνη 1993, σελ. 90 - η γενική ρήτρα του άρθρου 281 Α.Κ. ως κριτήριο για τον έλεγχο της καταχρηστικής άσκησης του δικαιώματος της απεργίας
- ΕφΑθ 8571/1998 ΕλλΔνη 1999, σελ.1195- η γενική ρήτρα του άρθρου 281 Α.Κ. ως κριτήριο για τον έλεγχο της καταχρηστικής άσκησης του δικαιώματος της απεργίας
- ΕφΑθ 7807/1991 ΕλλΔνη 1993, σελ.110- η γενική ρήτρα του άρθρου 281 Α.Κ. ως κριτήριο για τον έλεγχο της καταχρηστικής άσκησης του δικαιώματος της απεργίας
- ΑΠ 1292/1983 ΝοΒ 1984, σελ. 1024- η γενική ρήτρα του άρθρου 281 Α.Κ. ως κριτήριο για τον έλεγχο της καταχρηστικής άσκησης του δικαιώματος της απεργίας
- ΕφΑθ 9477/1983 ΕΕργΔ 1984, σελ. 330 - η γενική ρήτρα του άρθρου 281 Α.Κ. ως κριτήριο για τον έλεγχο της καταχρηστικής άσκησης του δικαιώματος της απεργίας
- ΠρωτΑθ 1290/1984 ΕΕργΔ 1984, σελ. 570- η γενική ρήτρα του άρθρου 281 Α.Κ. ως κριτήριο για τον έλεγχο της καταχρηστικής άσκησης του δικαιώματος της απεργίας
- ΠρωτΑθ 2887/1985 ΕΕργΔ 1986, σελ. 216 - η γενική ρήτρα του άρθρου 281 Α.Κ. ως κριτήριο για τον έλεγχο της καταχρηστικής άσκησης του δικαιώματος της απεργίας
- ΕφΑθ 1702/1985 ΕΕργΔ 1985, σελ.468 - η γενική ρήτρα του άρθρου 281 Α.Κ. ως κριτήριο για τον έλεγχο της καταχρηστικής άσκησης του δικαιώματος της απεργίας
- ΠρωτΑθ 1067/1985 ΕΕργΔ 1985, σελ. 476- η γενική ρήτρα του άρθρου 281 Α.Κ. ως κριτήριο για τον έλεγχο της καταχρηστικής άσκησης του δικαιώματος της απεργίας
- ΠρωτΑθ 1048/1985 ΕΕργΔ 1985, σελ. 488- η γενική ρήτρα του άρθρου 281 Α.Κ. ως κριτήριο για τον έλεγχο της καταχρηστικής άσκησης του δικαιώματος της απεργίας
- ΠρωτΠειρ 2395/1979 ΤοΣ 1980, σελ. 223 - έλεγχος της καταχρηστικότητας με κριτήρια που πρέπει να αναζητηθούν προεχόντως στα πλαίσια των συνταγματικών ρυθμίσεων και συγκεκριμένα στα όρια που το άρθρο 5 παρ.1 Σ θέτει
- ΕιρΑθ 333/1980 ΕΕργΔ 1980, σελ. 538 - έλεγχος της καταχρηστικότητας με κριτήρια που πρέπει να αναζητηθούν προεχόντως στα πλαίσια των συνταγματικών ρυθμίσεων και συγκεκριμένα στα όρια που το άρθρο 5 παρ.1 Σ θέτει
- ΕιρΑθ 967/1980 ΕΕργΔ 1980, σελ. 356 - έλεγχος της καταχρηστικότητας με κριτήρια που πρέπει να αναζητηθούν προεχόντως στα πλαίσια των

συνταγματικών ρυθμίσεων και συγκεκριμένα στα όρια που το άρθρο 5 παρ.1 Σ θέτει

- Πρωτ Θεσ/νίκης 3729/1979 ΕΕργΔ 1979, σελ. 820 - πλήρωση του άρθρου 25 παρ.3 Σ με τα κριτήρια του άρθρου 5 παρ.1 Σ
- ΕφΑρ 681/1988 ΕΕεργΔ 1989, σελ. 595 - η απαγόρευση του άρθρου 22 παρ.2 του Ν. 1264/1982 δεν προσκρούει τελικά στο άρθρο 23 παρ.2 Σ
- ΑΠ 75/1998 ΕλλΔνη 1999, σελ. 1364 - η απεργία είναι καταχρηστική όταν από αυτήν προκαλείται πλήρης καταστροφή ή ανεπανόρθωτη βλάβη ή πολύ μεγάλη ζημιά στην επιχείρηση του εργοδότη
- ΑΠ 1242/1983 ΝοΒ 1984, σελ. 1024 - η απεργία είναι καταχρηστική όταν τα αιτήματα των απεργών τελούν σε πρόδηλη δυσαναλογία με την απειλούμενη ή επερχόμενη από την απεργία ζημιά του εργοδότη
- ΕφΑθ 10048/1990 ΕλλΔνη 1993, σελ. 87 - η απεργία είναι καταχρηστική όταν τα αιτήματα των απεργών τελούν σε πρόδηλη δυσαναλογία με την απειλούμενη ή επερχόμενη από την απεργία ζημιά του εργοδότη
- ΕφΑθ 8571/1998 ΕλλΔνη 1999, σελ. 1195 - η απεργία είναι καταχρηστική όταν τα αιτήματα των απεργών τελούν σε πρόδηλη δυσαναλογία με την απειλούμενη ή επερχόμενη από την απεργία ζημιά του εργοδότη
- ΕφΑθ 10461/1990 ΕλλΔνη 1993, σελ. 90 - η απεργία είναι καταχρηστική όταν οι απεργοί είναι σε θέση να γνωρίζουν ότι η εξακολούθησή της επιφέρει ανεπανόρθωτη ζημιά
- ΕφΑθ 8571/1998 ΕλλΔνη 1999, σελ.1195 - η απεργία είναι καταχρηστική όταν πρόκειται δηλαδή για νομική διαφορά, για την επίλυση της οποίας οι μισθωτοί μπορούν να προσφύγουν στα δικαστήρια
- ΕφΑθ 7807/1991 ΕλλΔνη 1993, σελ.110 - η απεργία είναι καταχρηστική όταν η απεργία συνοδεύεται από την κατάληψη των χώρων εργασίας και την παρακώλυση των μισθωτών που δε μετέχουν στην απεργία, αν οι πράξεις αυτές έχουν ως αφετηρία τη συνδικαλιστική οργάνωση που κήρυξε την απεργία
- Γνωμ. ΝΣΚ (Ολομ.) 263/1978 ΕΕΔ 1978, σελ. 771 -η απαγόρευση της απεργία από το άρθρο 23 παρ. 2 εδάφ. β' περιλαμβάνει επίσης τους υπηρετούντες στο λιμενικό σώμα, καθώς και τους πολιτικούς δημόσιους υπαλλήλους των σωμάτων ασφαλείας
- ΣτΕ 687/1987 ΕΕργΔ 1987, σελ. 461 - πολιτική επιστράτευση των χειριστών και ιπτάμενων μηχανικών της Ολυμπιακής Αεροπορίας